

**Civillikuma Mantojuma tiesību daļas
tiesiskā regulējuma
problēmjaudājumi un to modernizācijas nepieciešamība**

GALA NODEVUMS

Pasūtītājs: Tieslietu ministrija

Izpildītājs: Latvijas Zvērinātu notāru padome

Rīga, 2017

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS	4
A. MANTOJUMA PIENĒMŠANAS SISTĒMA	6
A.1. Vispārīgie jautājumi	6
A.2. Mantojuma pieņemšanas tiesiskās sekas	11
A.3. Mantojuma pieņemšana – transmisija, substitūcija	22
A.4. Mantošanas kārtība	28
A.5. Kreditora un ieinteresēto personu tiesības prasīt, lai mantinieki izsaka savu gribu zvērināta notāra notiktā termiņā	32
A.6. Termiņu nenoteiktība	43
B. MANTINIEKU GRIBAS IZTEIKUMS UN MANTOJUMA SASTĀVS	49
B.1. Dažādas gribas izteikšanas formas	49
B.2. Nepilngadīgo un personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesības pieņemt mantojumu	55
B.3. Mantot aicinātā tiesības iepazīties ar mantojuma sastāvu, pirms gribas izteikšanas	58
C. MANTOJUMA IEGŪŠANA UN TĀS SEKAS	64
C.1. Mantojuma atstājēja personīgie prasījumi	64
C.2. Gribas izteikšana par mantojuma pieņemšanu sekas	64
C.3. Kreditoru pretenzijas	68
C.4. Kreditoru izdevumu atlīdzināšana	79
C.5. Inventāra tiesība	83
C. 5.1. Inventāra tiesības sekas	83
C. 5.2. Inventāra tiesības izlietošanas termiņš	84
C. 5.3. Mantojuma masas un mantojuma inventāra saraksts	86
D. TESTAMENTĀRĀ MANTOŠANA	92
D.1. Privātais testaments	92
D.2. Legāti	107
D.2.1. Legātu izdalīšana	107
D.2.2. Legāta iegūšana	110
D.2.3. Legātu samazināšana	112
D.3. Pieauguma tiesība testamentārajā mantošanā	113
E. LĪGUMISKĀ MANTOŠANA - MANTOJUMA LĪGUMS	116
F. ĀRPUS PILSĒTU ADMINISTRATĪVĀM ROBEŽĀM ESOŠAS LAUKSAIMNIECISKA RAKSTURA ZEMES DALĪŠANA	121
G. MANTOJUMA MASAS KĀ JURIDISKAS PERSONAS STATUSS	123

H. BEZMANTINIEKU MANTA.....	130
H.1. Nenodrošinātie kreditori.....	130
H.2. Nodrošinātie kreditori.....	137
H.3. Juridiskās personas likvidācija	139
I MANTOJUMA MASAS MAKSĀTNESPĒJAS PROCESS.....	145

IEVADS

Mantojuma tiesības ietvertas Civillikuma otrajā daļā¹ (382.-840.pants). Mantojuma lietu vešanas kārtība noteikta Notariāta likumā² O sadaļā (250.-324.¹⁶ pants). Ministru kabineta 04.08.2008. noteikumi Nr.618 “Noteikumi par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu”³ (turpmāk – Mantojuma lietu vešanas noteikumi) nosaka mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanas kārtību.

Pētījuma mērķis ir, izvērtējot Latvijā esošo tiesību sistēmu un līdzšinējo praksi, kā arī praksi citās Eiropas Savienības valstīs un Šveicē, konstatēt, vai Latvijas mantojuma tiesību sistēma atbilst modernajām mantošanas un civiltiesību attīstības tendencēm, kā arī sagatavot priekšlikumus iekļaušanai tiesiskajā regulējumā, lai uzlabotu un modernizētu Latvijas mantojuma tiesību sistēmu un nodrošinātu tās atbilstību modernajām civiltiesību attīstības tendencēm.

Pētījuma uzdevums ir sniegt atbildes uz Iepirkuma tehniskajā specifikācijā uzdotajiem jautājumiem, analizējot tiesību doktrīnu, tiesu praksi un citu valstu (īpaši Vācijas⁴, Igaunijas⁵, Lietuvas⁶, Francijas⁷, Šveices⁸) tiesisko regulējumu un citus pieejamos materiālus mantojuma tiesību jomā. Uzdevums ir arī kopumā izvērtēt mantojuma tiesību materiālās un procesuālās tiesību normas, to atbilstību, veikt situācijas analīzi un sagatavot no visiem aspektiem pamatotus priekšlikumus konstatēto problēmu risināšanai.

Pētījuma struktūra veidota, lai pētījuma lietotājam ļautu ātri un ērti atrast katras tēmas un jautājuma analīzi. Pētījums precīzi strukturēts atbilstoši iepirkuma instrukcijā definētajām tēmām:

- A. Mantojuma pieņemšanas sistēma
- B. Mantinieku gribas izteikums un mantojuma sastāvs
- C. Mantojuma iegūšana un tās sekas
- D. Testamentārā mantošana

¹ Civillikums. OTRĀ DAĻA. Mantojuma tiesības. Valdības Vēstnesis, 1937.gada 22.februāris, Nr.42.

² Notariāta likums. Latvijas Vēstnesis, 1993.gada 9.jūlijs, Nr.48.

³ Ministru kabineta noteikumi Nr. 618 “Noteikumi par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu”. Latvijas Vēstnesis, 2008.gada 22.augusta, Nr. 130 (3914).

⁴Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> (1922.-2385.pants)

⁵ Law of Succession Act. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/528032016001/consolide>

⁶Civil Code of the Republic of Lithuania. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495> (5.1.-5.75.pants)

⁷Civil Code. Pieejams: https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1950/13681/version/3/.../Code_22.pdf (720.-1100.pants)

⁸Swiss Civil Code. Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/201701010000/210.pdf> (457.-640.pants)

E. Līgumiskā mantošana - mantojuma līgums

F. Ārpus pilsētu administratīvām robežām esošas lauksaimnieciska rakstura zemes dalīšana

G. Mantojuma masas kā juridiskas personas statuss

H. Bezmantinieku manta

I. Mantojuma masas maksātspējas process

Pētījuma veikšanai tiks izmantotas vairākas savstarpēji papildinošas kvalitatīvās un kvantitatīvās informācijas iegūšanas un analīzes metodes. Dokumentu analīze tiks izmantota, lai iegūtu informāciju par normatīvo regulējumu Latvijā un ārvalstīs. Tiks analizēti normatīvie akti, normatīvo aktu anotācijas un citi likumdošanas materiāli, tiesu prakse, pētījumi, profesionālā literatūra (t.sk. pirmskara Latvijas), u.c. publiski pieejamie informācijas avoti. Tika izmantoti publiskie resursi – *tiesas.lv* un *at.gov.lv*, kā arī Augstākās tiesas nolēmumu ikgadējie izdevumi.

Pētījumā tiks analizēta Vācijas, Igaunijas, Lietuvas, Francijas un Šveices pieredze. Analīze tika veikta pamatojoties uz tiešsaistē pieejamajiem dokumentiem. Papildus tam informācija tiks lūgta ārvalstu notāriem un to pārstāvniecības institūcijām, izmantojot Eiropas Savienības Notāru padomes (*Council of the Notariats of the European Union*) un Starptautisko notāru savienību (*International Union of Notaries*) iekšējos komunikāciju un sadarbības tīklus.

Latvijas Zvērinātu notāru padomes ekspertu komandā bija trīs pētnieki – Linda Damane, Eduards Virko un Gatis Litvins.

Pētnieki izskata pateicību par atbalstu zvērinātam notāram Indulim Šermukšnim un zvērinātai notārei Ievai Krūmiņai, Latvijas Zvērinātu notāru padomes biroja Juridiskās nodaļas vadītājai Dītai Reliņai un Latvijas Zvērinātu notāru padomes biroja Juridiskās nodaļas juristei Dacei Valgerei.

Pētījumā tika definētas modernās mantošanas un civiltiesību attīstības tendences un formulēti priekšlikumi tādā veidā, lai nodrošinātu Latvijas Republikas Satversmē un citos starptautiskajos cilvēktiesību aizsardzības dokumentos ietvertās cilvēktiesību garantijas un privātpersonu tiesības.

Pētījumā sniegti priekšlikumi par nepieciešamajām izmaiņām, pamatojot priekšlikumu izstrādes nepieciešamību – raksturota problēma, kuras risināšanai priekšlikums izstrādāts, pamatotas spēkā esošā tiesiskā regulējuma nepilnības, un sniegts skaidrojums, kā priekšlikums risinās pastāvošās problēmas.

A. MANTOJUMA PIEŅEMŠANAS SISTĒMA

A.1. Vispārīgie jautājumi

1) Lūdzu sniegt novērtējumu par Civillikumā ietvertā mantojuma pieņemšanas institūta (Civillikuma 687. - 700. pants) aktualitāti, ievērojot Latvijas tiesu praksē un doktrīnā paustās atziņas.

Civillikumā ietvertais mantojuma pieņemšanas institūts balstās romiešu tiesībās un saskaņā ar to mantojumu iegūst tikai ar tā pieņemšanu. Mantojuma atklāšanās nozīmē vienīgi aicinājumu mantot (*aditio* vai *asquisitio hereditatis*), kuru mantinieki var arī neizlietot⁹. Civillikums šo principu pārņēma no līdz 1937.gadam spēkā esošajām normām – Baltijas Vietējo likumu kopojuma¹⁰. Izstrādājot Civillikuma regulējumu, notika debates par regulējuma saglabāšanu un “radās principiāls jautājums: vai attiecībā uz mantojuma iegūšanu jāievēro romiešu tiesību “*hereditas iacens*” princips (“snaudošais mantojums”, līdz to paņem mantot tiesīgais) vai drīzāk, piem., *Code Civil*, Vācijas Civillikuma vai Šveices Civillikuma pamatā esošais ģermāņu princips “mirušais manto dzīvo” (automātiska mantojuma pāreja, pieņemšana nav nepieciešama). (..) Beigu beigās Latvijas Civillikums tomēr nesevoja principam “mirušais manto dzīvo” un mantojuma iegūšana nenotika uz likuma pamata. Gluži pretēji tāpat kā romiešu tiesībās tā bija atkarīga no mantot tiesīgā gribas”¹¹.

Arī saskaņā ar spēkā esošo regulējumu Latvijas mantojuma tiesībās mantojuma iegūšana ir “atkarīga no mantot tiesīgā gribas. Viņam mantojums vispirms ir jāpieņem (Civillikuma 687.-700., sevišķi 688.-691.pants).”¹² Tātad pamatnosacījums, lai mantot tiesīgais saņemtu mantojumu, iegūtu visas ar to saistītās tiesības un uzņemtos pienākumus, ir skaidra un nepārprotama mantot aicinātā griba, kas var būt izteikta “mutiski vai rakstiski, vai arī klusējot, ar tādu darbību, kuru attiecīgos apstākļos var iztulkot vienīgi tā, ka zināma persona atzīst sevi par mantinieku” (Civillikuma 691.pants).

Nav pamata pieņemt, ka pastāvošais mantojuma pieņemšanas institūts kopumā, proti, - pati prasība pēc mantot aicinātā darbības, kas vērsta uz mantojuma pieņemšanu, būtu kaut kādā mērā neaktuāla vai neiederīga 21.gs. Latvijā. Šādas atziņas nav paustas juridiskajā literatūrā un neizriet arī no tiesu prakses. Pētījuma autoru ieskatā tieši tas, ka tiek sagaidīta

⁹ Новицкий И.Б., Перетерский И.С. Римское частное право. Москва: Зерцало-М, 2013, с.257.

¹⁰ Сводъ гражданскихъ узаконеній губерній Остзейскихъ, повеленіемъ государя императора Александра Николаевича составленный. Сводъ местныхъ узаконеній губерній Остзейскихъ. Часть третія. Законы гражданскіе. Санктпетербург: Въ типографіи втораго отделенія собственной Е.И.В. канцеляріи, 1864.

¹¹ Švarcs F., Latvijas 1937.gada 28.janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011., 202.lpp.; sk. arī Bukovskis V. Cīvilprocesa mācību grāmata, Rīga: Autora izdevums, 1933, 695.lpp.

¹² Gencs.Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 101.lpp.

paša mantinieka aktivitāte, kas vērsta uz mantojuma pieņemšanu, atbilst mūsdienu cilvēku dzīves uztverei un paradumiem. Zvērinātu notāru prakse, vedot mantojumu lietas, rāda, ka 21.gs cilvēku mobilitātes, tostarp Latvijas iedzīvotāju imigrācijas apjoma, dēļ, mantinieki nereti novēloti uzzina, vai vispār nezina par mantojuma atklāšanos, kā arī nav informēti par mantojuma sastāvu, tai skaitā mantojuma atstājēja parādiem. Līdz ar to likumdevēja prasība, lai mantinieks nepārprotami paustu savu gribu mantojumu pieņemt, zinot gan pamatu un nosacījumus pie kādiem viņš aicināts mantot (Civillikuma 700.pants), gan mantojuma sastāvu (Civillikuma 396.pants), arvien vairāk iegūst aktualitāti. Pētījumā turpmāk tiks aktualizētas problēmas un dots iespējamais risinājums pastāvošās sistēmas uzlabošanai.

Saglabājams arī princips, saskaņā ar kuru mantošanas process pie zvērināta notāra tiek uzsākts tikai gadījumos, kad to iniciē ieinteresētās personas, kurām likums piešķir tiesības iesniegt mantošanas iesniegumu. Šāda kārtība atšķiras no, piem., Austrijā¹³ esošās, kad mantojuma lietas tiek uzsāktas automātiski visos gadījumos. Ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju ekonomiskos apstākļus, prognozējams, ka pie minētās kārtības ievērojams apjoms būtu t.s. "tukšās" lietas - mirušie, uz kuru vārda nav reģistrētas mantas un kuru neregistrējamās kustamās mantas vērtība nav tik liela, lai viņiem būtu nepieciešama leģitimācija pret iestādēm¹⁴. Līdz ar to šāda pieeja būtu nesamērīgs administratīvais slogs kā iedzīvotājiem, tā zvērinātiem notāriem.

2) Vai pastāv problēmas Civillikuma mantojuma pieņemšanas institūta piemērošanā (lūgums minēt konkrētas problēmas)? Kāds varētu būt to risinājums?

Koncepcijas par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju kopsavilkuma (apstiprināta ar Ministru kabineta 2009.gada 19.novembra rīkojumu Nr.797) 9.punkts identificē problēmas, kas risināmas saistībā ar mantojuma pieņemšanu: "Mantojuma pieņemšanā nepieciešama vairāku procesuāla regulējuma būtisku aspektu sakārtošana, piem., mantojuma pieņemšanas ar faktisko valdījumu nošķiršana no atsevišķu lietu pārņemšanas valdījumā". Konstatētā problemātika apskatīta pētījuma A.2 sadaļā.

Minētās koncepcijas 9.punkts arī noteic, ka "novēršama pretruna starp Civillikuma 694.pantu, kas paredz mantojuma pieņemšanas prezumpciju attiecībā uz "klusējošo" mantinieku, un Civillikuma 416.pantu, kas izvirza prasību mantot aicinātajam veikt aktīvu rīcību savu mantojuma tiesību pierādīšanai, pretējā gadījumā pakļaujot sevi

¹³ Informācija pieejama: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-at-lv.do?member=1

¹⁴ Augstākās tiesas Plēnuma 1995.gada 27.marta lēmuma Nr.1 "Par likumu piemērošanu mantojuma lietās" 4.punkts. Jurista Vārds, 1996.gada 5.janvāris, Nr. 1 (15).

riskam pazaudēt mantojumu kā bezmantinieka mantu.” Pētījuma autoru ieskatā Civillikuma 694.panta normas praksē tiek interpretētas pārāk plaši, tās būtu piemērojamas vienīgi Civillikuma 693.panta trešajā daļā minētajā gadījumā. Tas sakrīt arī ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektores Kristīnes Zīles viedokli, ka “Civillikuma 693. pants min vairākus mantojuma pieņemšanas termiņus, kas normā sakārtoti prioritārā jeb izslēdzošā secībā”¹⁵ un jaunāko tiesu praksi.¹⁶ Šādi piemērojot Civillikuma 693.pantu, identificētā pretruna nepastāv. Sīkāk minētā problemātika apskatīta, sniedzot atbildot uz jautājumiem šā pētījuma A.2. un A.6 sadaļā.

Citas problēmas, kas saistītas ar mantojuma pieņemšanu, tostarp Civillikuma 697.un 698.pantu piemērošanu, un to iespējamais risinājums aplūkots šajā pētījumā - A.2, A.3, A.6, A.5 un B.3 sadaļās.

Papildus norādāms uz problemātiku, par kuru Iepirkuma tehniskajā specifikācijā jautājumi netika pieteikti, bet uz ko norāda pētījuma “Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā” autori Pauls Bulavs, Jānis Solovjakovs, Indulis Šermukšnis, Eduards Virko: “Nepieciešams arī pārdomāt par precīzāku procesa regulējuma nodrošināšanu Civillikuma 695.panta (transmisija) īstenošanai”¹⁷. Saskaņā ar Civillikuma 695.pantu, “ja mantot aicinātais nomirst pirms viņa gribas izteikšanai noliktā termiņa (693. p.), neizteicies par mantojuma pieņemšanu, tad viņa mantiniekiem atvēlēti tie paši termiņi, lai viņi varētu izteikties tiklab par viņa atstāto, kā arī par viņam piekritušo, bet vēl nepieņemto mantojumu.” Kā secinājis tiesību zinātnieks Z.Gencs “Civillikuma 695.pants “nesatur tiešu atbildi, vai tikai visi mantinieki kopā var mantojumu pieņemt vai atraidīt, vai arī to var darīt katrs atsevišķi”¹⁸. Kā izriet no Augstākās tiesas secinātā, mantojuma atstājēja mantinieki, pieņemot mantojuma atstājēja atstāto mantojumu, katrs atsevišķi var vai nu pieņemt vai atraidīt mantojuma atstājējam piekrītošo mantojumu¹⁹. Tam pievienojas arī tiesību zinātnieks Z.Gencs, jo pretēja pieeja būtu pretrunā ar Civillikuma 689.pantu.²⁰ Skaidrības

¹⁵ Zīle K. Atsevišķi mantojuma pieņemšanas problēmjaudājumi. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā, 2016.gada 16.-17.novembris, 502.lpp.

¹⁶ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 28.aprīļa lēmums lietā Nr.SKC-1853/2016.

¹⁷ Bulavs P., Solovjakovs J., Šermukšnis I., Virko E. Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā. Rīga: Tieslietu ministrija, 2007. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijum>

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Augstākās tiesas Plēnuma 1995.gada 27.marta lēmuma Nr.1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās” 27.punkts.

²⁰ Gencs.Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 126.lpp.

labad būtu redakcionāli jāprecizē Civillikuma 695.pants, paredzot, ka katrs mantinieks var brīvi pieņemt vai nepieņemt mantojuma atstājējam piekritošo mantojumu.

Pētījuma autori papildus vērs uzmanību, ka pašreiz procesuālās normas vispār neregulē mantošanas kārtību transmisijas gadījumā (tāpat kā gadījumā, kad mantojuma atklājas pēc gribu mantot izteikuša mantinieka). Secināms gan, ka praksē zvērināti notāri acīmredzot, minētās situācijas atrisina veiksmīgi, jo ne Latvijas Zvērinātu notāru padomē, ne apgabaltiesās nav izskatītas sūdzības par zvērinātu notāru rīcību, vedot šādas mantojuma lietas. Vienlaikus būtu svarīgi minēto procesu regulēt, vienādojot zvērinātu notāru praksi ar ārēju normatīvo aktu.

3) Vai būtu jāveic izmaiņas vai pilnveidojumi mantojuma pieņemšanas sistēmā Latvijā? Kādi un kādēļ?

Tāda problemātika, kas tiešā veidā izrietētu no Latvijā pastāvošā mantojuma pieņemšanas institūta un kuru novērst varētu vienīgi ieviešot sistēmiskas izmaiņas, nav konstatēta. Arī Tieslietu ministrijas izveidotā darba grupa Civillikuma Mantojuma tiesību daļas un ar to saistīto normatīvo aktu grozījumu izstrādei ir atzinusi, ka spēkā esošais regulējums ir saglabājams un jāturpina darbs, lai to uzlabotu (2012.gada 14.novembra sēdes protokols Nr.2²¹).

Šis pētījums identificē problēmas, kas saistās ar normu piemērošanu praksē, pretrunām starp materiāltiesisko un procesuālo regulējumu, kā arī nepieciešamību uzlabot spēkā esošo normatīvo regulējumu, u.tml. Vienlaikus nav pamata secinājumam, ka Latvijā vēsturiski spēkā esošā mantojuma pieņemšanas sistēma nedarbotos, vai ka esošās problēmas varētu novērst vienīgi sistēmas maiņa. Pētījuma autori neredz iemeslus veikt sistēmiskas izmaiņas, piem., ieviešot ģermāņu tiesību principos balstīto mantojuma automātiskas pieņemšanas prezumpciju. Jāvērš arī uzmanība, ka, mantojuma pieņemšanas sistēmas nomaiņai, būtu nepieciešama ne vien grozījumu veikšana Civillikuma 687.-700.pantā, bet arī visu Civillikuma Mantojuma tiesību daļas normu revīzija un, iespējams, šīs daļas jaunas redakcijas izstrāde. Pētījuma autori neredz pamatu un iemeslus tik apjomīga darba uzsākšanai. Jānorāda arī uz to, ka šādā gadījumā būtu nepieciešamas nopietnas izmaiņas arī procesuālajā regulējumā (sk. problemātiku, kas aktualizēta, sniedzot atbildes A.2 sadaļā, analizējot Latvijas Civillikuma 697.pantā paredzēto izņēmumu, pie kura darbojas automātiskās pieņemšanas prezumpcija).

²¹ No pētījuma autoru personīgā arhīva, pieejams arī Tieslietu ministrijas Civiltiesību departamentā.

4) *Lūdzu sniegt salīdzinājumu ar Vācijas, Francijas, Igaunijas, Lietuvas un Šveices mantojuma tiesību pieņemšanas institūtu – vai Latvijas tiesību sistēmā būtu jāpārņem kādas idejas no minēto valstu tiesiskā regulējuma (lūgums minēt kādas un sniegt pamatojumu šādam secinājumam)?*

Lietuvas un Francijas mantojuma tiesībās pastāvošais mantojuma pieņemšanas institūts ir līdzīgs Latvijas regulējumam.

Saskaņā ar Lietuvas Civilkodeksu, mantniekam ir jāpieņem mantojums. Pieņemšana nevar būt daļēja vai ar nosacījumiem vai izņēmumiem. Viņam sava vēlme jāpauž zvērinātam notāram vai pieņemot mantojumu faktiski. Ja mantnieks sācis uzņemties atbildību par jebkuru mantojuma daļu vai atsevišķiem mantojuma priekšmetiem, uzskatāms, ka viņš ir pilnībā pieņēmis mantojumu, tomēr mantniekam saglabājas tiesības termiņā, kas noteikts mantojuma pieņemšanai, atraidīt mantojumu. Šādā gadījumā uzskata, ka mantnieks ir pārvaldījis mantojumu citu tā saņēmēju interesēs. Mantojums jāpieņem trīs mēnešu laikā pēc tā atklāšanās, tomēr tiesa var pagarināt mantojuma pieņemšanas termiņu, ja termiņš ticis pārsniegts būtisku iemeslu dēļ. Mantojumu var pieņemt arī pēc termiņa beigām, neiesniedzot pieteikumu tiesai, ja par to vienojas visi pārējie mantnieki, kuri pieņēmuši mantojumu. Ja mantnieks nokavē likumā noteikto termiņu, uzskatāms, ka viņš mantojumu atraidījis.

Pētījuma autori ieskatā arī Latvijā varētu tikt apsvērta priekšlikums, kas ļautu visiem līdzmantniekiem vienoties par termiņu nokavējušā tiesībām pieņemt mantojumu. Bezstrīda procesā tas gan varētu notikt tikai gadījumā, ja neviens no mantojumu pieņēmušajiem mantniekiem nebūtu vēl apstiprināts mantojuma tiesībās.

Saskaņā ar Francijas normatīvo regulējumu²² neviens nekļūst par mantnieku, ja viņš to nevēlas, un katram mantniekam atsevišķi jāizsaka griba mantojumu pieņemt. Termiņš ar mantojumu saistītās izvēles veikšanai ir četri mēneši. Beidzoties pārdomu laikam, ja mantnieks nav pieņēmis lēmumu, kreditors, līdzmantnieks, valsts vai persona, kas saņemtu mantojumu mantnieka atteikšanās gadījumā, var prasīt, lai mantnieks izvēlas vienu no trim izvēles iespējām (pieņemt mantojumu bez nosacījumiem, pieņemt mantojumu mantojuma aktīva apmērā, kas praksē notiek visos gadījumos, kad pastāv šaubas par pasīvu, vai atraidīt mantojumu). Pēc tam mantniekam doti divi mēneši laika lēmuma pieņemšanai, bet viņš var pieprasīt tiesai noteikt termiņa pagarinājumu. Ja atbilde nav sniegta, tiek uzskatīts, ka

²²Pieejams:

<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&idArticle=LEGIARTI000006431333>

mantojums pieņemts bez nosacījumiem. Ja tomēr neviens neprasa mantiniekam izdarīt izvēli, viņš par to var paziņot 10 gadu laikā.²³

Vācijā, Igaunijā un Šveicē mantojuma pieņemšanas sistēmas ir atšķirīgas – šajās valstīs uzskata, ka mantojums ir pieņemts, ja mantinieks to noteiktos termiņos neatraida.

Saskaņā ar Igaunijas Mantojuma likuma 119.pantu, ja persona, kura ir tiesīga mantot, noteiktā laikā neatraida mantojumu, uzskata, ka tā mantojumu ir pieņēmusi. Mantojuma atraidīšanai noteiktais termiņš ir trīs mēneši. Tas sākas brīdī, kad mantinieks uzzina vai viņam būtu vajadzējis uzzināt par testatora nāvi un savām mantojuma tiesībām.²⁴ Mantinieka lēmums pieņemt vai atraidīt mantojumu ir neatsaucams.

Vācijas Civilkodekss paredz automātisku mantojuma pāreju mantiniekam, saglabājot viņam tiesības atraidīt mantojumu. Tas izdarāms, iesniedzot iesniegumu mantojuma lietu tiesai. Ja noteiktajā termiņā mantojums nav atraidīts, uzskata, ka tas ir pieņemts. Atraidīt mantojumu var sešu nedēļu laikā, bet, ja mantinieka pastāvīgā dzīvesvieta bijusi ārvalstīs - sešu mēnešu laikā.

Šveicē saskaņā ar Civilkodeksu mantinieks mantojumu var atraidīt trīs mēnešu laikā pēc mantojuma atstājēja nāves. Pēc trim mēnešiem tiek pieņemts, ka mantinieki mantojumu ir pieņēmuši. Šveices tiesības paredz, ka gadījumā, ja mantinieki tieši vai slepeni paņēmu daļu mirušā mantas (izņemot nevērtīgus priekšmetus), viņi zaudē savas tiesības atraidīt mantojumu.

Pētījuma autoru ieskatā abas aplūkotās mantojuma pieņemšanas sistēmas, atkarībā no valsts izdarītās izvēles, var vienādi veiksmīgi darboties tiesiskajā telpā. Vienlaikus nav pamata pieņēmumam, ka mantojuma pieņemšanas sistēmas maiņa dotu būtiskus uzlabojumus Latvijas mantošanas procesā (sk. apsvērumus pie iepriekšējā jautājuma).

A.2. Mantojuma pieņemšanas tiesiskās sekas

1) Kā praksē tiek piemērots Civillikuma 694.pants (vai ir konstatējamas piemērošanas problēmas)?

Civillikuma 694.pants noteic prezumpciju par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu gadījumā, ja mantojuma pieņemšanas termiņš ir iestājies, bet mantot aicinātais aktīvā veidā nav devis par to atsauksmi: “Ja tajā laikā, kad aicina mantot, mantojums atrodas aicinātā faktiskā valdījumā (692.panta otrā daļa) vai ja šādu valdījumu viņš iegūst vēlāk, un ja viņš līdz augšā norādīto termiņu (693.pants) notecējumam nedod par mantojuma pieņemšanu noteiktu atsauksmi, tad atzīstams, ka viņš to ir pieņēmis. Bet, ja mantot aicinātais, kura faktiskā

²⁴ Informācija pieejama: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-ee-lv.do?member=1

valdījumā mantojums neatrodas, palaiž garām nolikto termiņu, noteikti neizsakot savu gribu, tad atzīstams, ka viņš mantojumu atraidījis.”

Civillikuma 694.panta piemērošanas problemātika, pirmkārt, ir saistīta ar pantā iekļautās prezumpcijas attiecināšanu nevis tikai uz Civillikuma 693.panta trešajā daļā minēto gadījumu (ja mantinieks neizsakās par mantojuma pieņemšanu likumiskajā viena gada termiņā), bet arī uz Civillikuma 693.pantā pirmajā un otrajā daļā minētajiem mantojuma pieņemšanas (uzaicinājuma) termiņiem. Šobrīd tiesu praksē spēkā esošā Civillikuma 694.panta redakcija tiek interpretēta tādējādi, ka mantiniekam, kura faktiskā valdījumā mantojums atrodas, pēc būtības nav saistošs zvērināta notāra izsludinātais uzaicinājums termiņš un mantinieks tajā savu gribu mantot aktīvā formā var arī neizteikt, jo atbilstoši Civillikuma 694.panta prezumpcijai jebkurā gadījumā viņa klusēšana tiks uzskatīta par mantojuma pieņemšanu. Normatīvais pamatojums šādai Civillikuma 694.panta interpretēšanai izriet no pantā iekļautās vārdu kopas “līdz augšā norādīto termiņu (693.pants) notecējumam” (*attiecīgi saprotot- līdz jebkuram termiņam*), kas, lai arī gramatiski tā ir tulkojams, pētījuma autoru ieskatā, ir formulēts pārāk plaši un neatbilst Civillikuma 694.panta mērķim un vietai kopējā mantojuma tiesību normu sistēmā. Otrs panta problemātiskais aspekts ir faktiskā valdījuma konstatēšana un automātiska attiecināšana uz mantojuma pieņemšanu, kas detalizētāk tiks apskatīts, sniedzot atbildes uz šīs sadaļas ceturtnā apakšpunkta jautājumu.

Civillikuma 694.panta aplūkoto problemātiku raksturo šādi piemēri no prakses. Pirmkārt, mantošanas iesniegumi, kas pamatoti ar mantinieka apliecinājumu par mantojuma pieņemšanu faktiskā valdījumā, zvērinātam notāram mantojuma lietās tiek iesniegti arī pēc zvērināta notāra izsludinātā uzaicinājuma termiņa beigām. Rodas jautājums, vai iesniegums ir jāpieņem, it īpaši ņemot vērā tiesību normu, ka zvērināts notārs: “mantojuma tiesībās apstiprina mantiniekus, kuri noteiktajā termiņā (*autoru izcēlums*) un kārtībā izteikuši gribu pieņemt mantojumu un pierādījuši savas mantojuma tiesības.” Tiesu praksē ir atrodams atšķirīgs šādas situācijas vērtējums, tostarp atziņa, ka: “(..) nav pamata atzīt, ka nedodot atsauksmi uz zvērināta notāra ievietoto publikāciju laikrakstā “Latvijas Vēstnesis” (..) ar uzaicinājumu mantot, prasītāja ir atraidījusi /pers. G/ mantojumu.”²⁵ Ir atrodams arī šāds tiesas secinājums: “(...) mantojuma atklāšanās izsludināšana ar sludinājumu paredzēta nezināmiem mantiniekiem (..)”²⁶, savukārt, uzaicinājums ar tajā minēto termiņu pats par sevi nav attiecināms uz mantiniekiem, kuri ir zināmi (*domāts - kuri bija zināmi mantiniecei, kas ierosināja mantojuma lietu*).

²⁵ Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2016.gada 20.jūnija spriedums lietā Nr. C04233412.

²⁶ Vidzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr. C11083814.

Otrkārt, pamatojoties uz Civillikuma 694.pantā iekļauto prezumpciju, mantinieki, kuru faktiskā valdījumā mantojums atrodas, tiesiskajā telpā sevi un savas tiesības uz mantojumu piesaka tikai pēc tam, kad zvērināts notārs jau mantojuma tiesībās ir apstiprinājis citus mantiniekus. Bieži vien tas ir laiks, kas ir izdevīgs tikai pašam mantiniekam. Piem., mantinieks zvērināta notāra izsludinātajā uzaicinājuma termiņā gribu mantot neizsaka, jo šajā brīdī viņam ir pasludināts fiziskās personas maksātnespējas process. Kad maksātnespējas process izbeigts, mantiniekam, pamatojoties uz Civillikuma 694.pantā iekļauto prezumpciju, ir iespējams tikt apstiprinātam mantojuma tiesībās. Izteikta tiesiska nenoteiktība rodas arī gadījumos, kad zvērināta notāra izsludinātajā uzaicinājuma termiņā neviens mantinieks nav ieradies, un zvērināts notārs ir taisījis aktu par mantojuma lietas izbeigšanu, atzīstot mantu par bezmantinieku mantu. Valsts ir ieguvusi mantu īpašumā, uzsākusi tās pārvaldīšanu, iespējams, norēķinājusies ar kreditoriem. Bet pēc vairākiem gadiem mantinieki, kuri tiesas ceļā pierāda, ka mantojumu, klusējot, bet ar savām darbībām bija pieņēmuši faktiskā valdījumā, tiek apstiprināti mantojuma tiesībās, savukārt, zvērināta notāra izdots akts tiek atzīts par spēkā neesošu, bet valsts iegūtās tiesības par dzestām.²⁷ Šāds risinājums ir pretrunā Civillikuma 416.pantam, atbilstoši kuram manta kā bezmantinieku manta piekrīt valstij, ja (...) mantinieki likumiskā termiņā pēc publikācijas par mantojuma atklāšanos nav ieradušies vai nav pierādījuši savas mantojuma tiesības.

Aplūkotie prakses piemēri rāda, ka Civillikuma 694.panta piemērošana veidā, kā tas notiek pašreiz, diskreditē zvērināta notāra uzaicinājuma kā tiesību institūta būtību un padara zvērināta notāra vesto mantošanas procesu nelietderīgu. Netiek nodrošināta personu tiesiskā palāvība, jo zvērināta notāra izdotā mantojuma apliecība vai akts par mantojuma lietas izbeigšanu faktiski vēl negarantē personām viņu iegūtās tiesības, kaut arī pašā notariālajā procesā nekādi tiesību normu pārkāpumi nav konstatēti. Bezmantinieku mantas gadījumā lietas administrēšanā iesaistās arī zvērināts tiesu izpildītājs, Finanšu ministrija un citas iestādes. Mantojuma lietas, kas pēc būtības būtu pilnībā pabeidzamas notariālajā procesā, skata arī tiesas, tādējādi tās tiek nepamatoti noslogotas.

Viens no priekšnoteikumiem mantojuma iegūšanai ir mantojuma pieņemšana likumā noteiktajā termiņā, kas ir paredzēts Civillikuma 693.pantā. Civillikuma 693.pants min vairākus mantojuma pieņemšanas termiņus, kas normā ir sakārtoti noteiktā sistēmā - prioritārā un izslēdzošā secībā. Ja mantojuma pieņemšanai mantojuma atstājējs ir noteicis zināmu termiņu, tad ieceltajam mantiniekam tas jāievēro. Ja tāds termiņš nav nolikts, bet mantinieki ir

²⁷ Sk., piem., Tukuma rajona tiesas 2017.gada 13.marta spriedumu lietā Nr. C37067516, lietas arhīva Nr. C-0118-17/4; Liepājas tiesas 2017.gada 10.aprīļa spriedumu lietā Nr. C20 2677 16.

uzaicināti, tad mantot aicinātam sava griba par mantojuma pieņemšanu ir jāizteic līdz uzaicinājumā noliktam termiņam. Visbeidzot, ja uzaicinājuma nav bijis (*autoru izcēlums*), tad mantiniekam jāizsaka sava griba pieņemt mantojumu gada laikā, skaitot šo termiņu no mantojuma atklāšanās dienas, ja mantojums ir atradies viņa faktiskā valdījumā, bet pretējā gadījumā no ziņu saņemšanas laika par to, ka mantojums atklājies.

Saskaņā ar Civillikuma 691.pantu, “gribu pieņemt mantojumu var izsacīt vai nu noteikti, mutiski vai rakstiski, vai arī klusējot, ar tādu darbību, kuru attiecīgos apstākļos var iztulkot vienīgi tā, ka zināma persona atzīst sevi par mantinieku”. Tomēr, atbilstoši Civillikuma 1430.pantam, “klusēšana nav atzīstama ne par piekrišanu, ne par noliegšanu, izņemot gadījumus, kad likums tieši prasa pārtraukt klusēšanu, lai to neatzītu par piekrišanu”. Zvērināta notāra uzaicinājums uzliek mantiniekiem pienākumu pārtraukt klusēšanu. “Gan tad, ja mantojums atrodas aicinātā faktiskā valdījumā, gan arī tad, ja mantojums neatrodas mantot aicinātā faktiskā valdījumā, ir nepieciešams pārtraukt klusēšanu ar noteiktu atsauksmi, noteikti izsakot savu gribu (...)”²⁸ Atbilstoši Notariāta likuma 297.pantam, ar mantojuma izsludināšanu “zvērināts notārs uzaicina pieteikties visus tos, kuriem kā mantiniekiem, kreditoriem vai kā citādi ir kādas tiesības uz mantojumu”, tādējādi, visos gadījumos, kad vien zvērināts notārs ir izsludinājis mantojuma atklāšanos, mantojums mantiniekiem ir jāpieņem zvērināta notāra izsludinātajā termiņā. “Termiņi, kas noteikti Civillikuma 693.pantā, nav atjaunojami.”²⁹ “Uzaicinājuma izsludināšana par mantojuma atklāšanos un attieksmes izteikšanai pret mantojuma pieņemšanu ir saistīta ar preklūziju.”³⁰ Arī prof. Vladimirs Bukovskis norāda, ka publiska uzaicinājuma raksturīgā īpatnība ir tā, ka šāds uzaicinājums parasti saistīts ar preklūziju – sevišķu nosacījumu, ka ieinteresētās personas, kas uzaicinājumā noteiktā laikā nepieteiks savas tiesības un pretenzijas, pēc uzaicinājuma termiņa notecēšanas zaudēs šīs tiesības un iespēju celt strīdus un ierunas.³¹

Atbilstoši Civillikuma 423.panta trešajai daļai, ja neatņemamās daļas tiesīgais līdz uzaicinājumā noliktam termiņam nepiesaka savu tiesību uz neatņemamo daļu, ir atzīstams, ka viņš no tās atteicies. Preklūzija ir iekļauta arī Civillikuma 705.panta otrajā daļā attiecībā uz uzaicinājuma termiņā nepieteiktām kreditora pretenzijām. Nav pamata mantiniekiem, kuru faktiskā valdījumā atrodas mantojums, noteikt izņēmuma kārtību attiecībā uz zvērināta notāra

²⁸ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: TNA, 2002, 263.lpp.

²⁹ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta tiesu prakses vispārinājums strīdos par mantojuma tiesībām, 2007.gada oktobris, 2.6.punkts, 8.lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>

³⁰ Gencs Z. Mantojumu kārtošana. Rīga: Mans īpašums, 1996, 92.lpp.

³¹ Bukovskis V. Civīlprocesa mācību grāmata, Rīga: Autora izdevums, 1933, 699.lpp.

izsludinātā termiņa ievērošanu un dot iespēju uz Civillikuma 694.panta pamatā iekļautās prezumpcijas pamata mantojumu iegūt vēlāk.

“Mantojuma tiesībās faktiskajam valdījumam ir nozīme, lai noteiktu, no kura brīža ir skaitāms mantojuma pieņemšanas termiņš”³², kas noteikts Civillikuma 693.panta trešajā daļā, t.i., atkarībā no tā, vai mantojums atrodas vai neatrodas mantinieka faktiskā valdījumā, likumiskais gada termiņš ir skaitāms vai nu no mantojuma atklāšanās dienas vai dienas, kad mantinieks ir saņēmis ziņas par mantojuma atklāšanos. Savukārt, Civillikuma 694.pantā minētā prezumpcija turpina skaidrot šo situāciju nosakot, kā būs vērtējams fakts, ja arī likumiskajā viena gada termiņā mantinieks savu gribu nedarīs zināmu pārējiem, par kritēriju ņemot faktiskā valdījuma esamību vai neesamību. Nereti mantinieki, kas faktiski ir pieņēmuši mantoto īpašumu, nevēršas pie zvērināta notāra un mantojuma lietas uzsākšanai. Lai visos šādos gadījumos manta nebūtu atzīstama par bezmantinieka mantu, ir paredzēta Civillikuma 694.panta prezumpcija. “Tādējādi līdz brīdim, kamēr nav izdarīts uzaicinājums, ikvienam mantiniekam ir tiesības un pienākums gada laikā no mantojuma atklāšanās izteikt gribu par mantojuma pieņemšanu. Ja tiek publicēts zvērināta notāra uzaicinājums (sludinājums par mantojuma atklāšanos), tad nav strīda, ka ir iestājušies Civillikuma 693.panta otrajā daļā minētie apstākļi, un piemērojamas arī šajā panta daļā noteiktās tiesiskās sekas - mantot aicinātajam sava griba par mantojuma pieņemšanu ir jāizteic līdz zvērināta notāra uzaicinājuma noteiktajam termiņam. (..) Civillikuma 693.panta trešajā daļā noteiktais likumiskais termiņš – viens gads - vairs nav būtisks, jo tam ir nozīme tikai tad, ja uzaicinājuma nav bijis (Civillikuma 693.panta trešā daļa).”³³ Šāds viedoklis ir pausts arī 2010.gada 9.jūlija Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta senatoru kolēģijas Rīcības sēdes lēmumā lietā Nr. SKC-871/2010, apstiprinot, ka: “Civillikuma 693.panta trešajā daļā noteiktais viena gada termiņš mantojuma pieņemšanai attiecināms uz gadījumu, ja uzaicinājuma nav bijis”.

Citā lietā, Augstākās tiesas Civillietu departaments ir konstatējis, ka: “(..) tiesības pretendēt uz mantojuma apliecību ir tikai tām personām, kuras ir ievērojušas sludinājumā noteikto termiņu un ir pieteikušās uz mantojumu. (..) sludinājumā norādītajam termiņam ir piešķirta ekskluzīva nozīme un tas kalpo kā atskaites punkts nākamajai darbībai – mantojuma

³² Zīle K. Mantojuma pieņemšanas un atraidīšanas jēdziens un nozīme mantojuma tiesībās. Latvijas Universitātes 73.zinātniskās konferences rakstu krājums “Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā”. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 519.lpp.

³³ Zīle K. Atsevišķi mantojuma pieņemšanas problēmjaucājumi. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā, 2016.gada 16.-17.novembris, 502.lpp.

apliecības izsniegšanai.”³⁴ “Mantinieki (..) nav atbrīvoti no pienākuma pieteikties uz mantojumu sludinājumā noteiktajā termiņā, līdz ar to tiesa ir nepamatoti piemērojusi Civillikuma 693.panta trešo daļu un paplašināti interpretējusi Civillikuma 694.pantu.”³⁵ Tomēr, vienlaikus tiesa arī atzina: “Ja iespējamais mantinieks ir nokavējis minēto termiņu, mantojuma pieņemšanas faktu var konstatēt tikai tiesa”³⁶, līdz ar ko joprojām atstājot atvērtu jautājumu, vai apstiprināšanās mantojuma tiesībā uz Civillikuma 694.pantā iekļautās prezumpcijas pamata, ir iespējama gadījumā, ja ir bijis zvērināta notāra izsludināts uzaicinājums, bet mantinieks to ir nokavējis.

Nemot vērā iepriekš identificētās problēmas un to, ka tiesu prakse ir ļoti atšķirīga un pretrunīga, būtu apsverams jautājums par normatīvo aktu precizēšanu šādos virzienos:

1. Normatīvajos aktos nostiprināt zvērināta notāra veiktā publiskā uzaicinājuma saistošo spēku. Skaidri definēt, ka zvērināta notāra izsludinātais uzaicinājums uzliek pienākumu visiem mantiniekiem (arī tādiem, kuru faktiskā valdījumā mantojums atrodas, arī visiem zināmiem un nezināmiem mantiniekiem) pārtraukt klusēšanu un izsludinātajā termiņā sniegt noteiktu atsauksmi, bet gadījumā, ja tas nav bijis ievērots, mantojuma pieņemšanas faktu ar klusējot izteiktu gribu konstatēt (un attiecīgi arī piemērot Civillikuma 694.pantā minēto prezumpciju) vairs nav iespējams.
2. Grozīt Civillikuma 694.panta redakciju, sašaurinot panta piemērošanas tvērumu, proti, attiecinot pantā iekļauto prezumpciju nevis uz visiem Civillikuma 693.pantā minētajiem uzaicinājuma termiņiem, bet gan tikai uz Civillikuma 693.panta trešajā daļā minēto gadījumu, t.i., situāciju, ja mantinieki gribu pieņemt mantojumu nav izteikuši (mantojuma lietu nav uzsākuši kārtot) likumiskā mantojuma pieņemšanas termiņa - viena gada laikā. Grozījumi nodrošinātu, ka jautājums par Civillikuma 694.pantā minētās prezumpcijas piemērošanu un faktiskā valdījuma konstatēšanu, rastos tikai tajā gadījumā, ja nav tikusi izsludināta mantojuma atklāšanās.

2) Vai būtu nepieciešams konkretizēt Civillikuma 694. pantā paredzētās tiesiskās sekas (tajā skaitā, nosakot kontroles mehānismu, kā pārliedzināties, ka tās iestājušās) attiecībā uz:

- i) mantot aicināto, kura faktiskā valdījumā mantojums neatrodas?*
- ii) mantot aicināto, kura faktiskā valdījumā mantojums atrodas?*

³⁴ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 28.aprīļa lēmums lietā Nr. SKC- 1853/2016.

³⁵ Turpat.

³⁶ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 28.aprīļa lēmums lietā Nr. SKC- 1853/2016.

Civillikuma 694.panta minētās tiesiskās sekas ir prezumpcija jeb pieņēmums, vai, iestājoties noteiktiem tiesību normā minētajiem faktiskajiem apstākļiem, ir atzīstams, ka mantinieks mantojumu ir pieņēmis vai gluži pretēji – atzīstams, ka ir to atraidījis. Konkretizēt panta tiesiskās sekas, domājams, nav nepieciešams, jo tās ir izteiktas pietiekami skaidri. Pie nosacījuma, ja Civillikuma 694.pants tiek piemērots tikai saistībā ar Civillikuma 693.panta trešo daļu, proti, situācijās, kad mantinieki gadiem nav kārtējuši mantojuma lietu un zvērināta notāra uzaicinājums nav bijis, pantā iekļautā prezumpcija ir vērtīga un pat nepieciešama, jo Civillikuma 693.pantā minētie termiņi nav pagarināmi vai atjaunojami. Cits jautājums ir par tiesību normā iekļautā faktiskā sastāva konstatēšanu, jeb to, kādā veidā būtu konstatējams un pārbaudāms fakts, vai laikā, kad aicina mantot, mantojums atradās vai neatradās mantinieka faktiskā valdījumā, jo tieši šis ir izšķirošais kritērijs Civillikuma 694.pantā minēto vienu vai otru tiesisko seku piemērošanai.

Notariālajā procesā faktu, ka mantojums atradās mantinieka faktiskā valdījumā, apliecina pats mantinieks mantošanas iesniegumā, kam ar likumu ir noteikta obligāta notariālā akta forma. Apliecinot mantošanas iesniegumu, zvērināts notārs brīdina mantinieku par kriminālatbildību, kas viņam var iestāties saskaņā ar Krimināllikuma 300.pantu³⁷, tomēr zvērināta notāra pienākums nav pārbaudīt iesniegumā minēto faktu pamatotību un atbilstību īstenībai. Zvērināts notārs, atšķirībā no tiesas, nevis konstatē juridisko faktu par mantojuma atrašanos vai neatrašanos mantinieka faktiskā valdījumā, bet nostiprina šo mantinieka apgalvojumu notariālā akta formā.

Līdz brīdim, kamēr mantojuma lietā starp mantiniekiem nav radies strīds, pamats pieņēmumam, ka mantojums atrodas mantinieka faktiskā valdījumā, ir viņa apgalvojums, kas ietverts notariālā akta formā. Turklāt, jāņem vērā, ka mantošanas iesniegumā mantinieks apliecina ne tikai to, ka mantojums atrodas viņa faktiskā valdījumā, bet arī savu gribu - to, ka viņš mantojumu ir pieņēmis Civillikuma 693.panta trešajā daļā noteiktajā likumiskajā termiņā. Strīda gadījumā jautājumu par mantojuma atrašanos mantinieka faktiskā valdījumā izšķir tiesa. Līdz ar to attiecībā par mantinieku, kura faktiskā valdījumā mantojums atrodas, kontroles mehānisms ir gan pats mantošanas iesniegums, gan arī pārējo mantinieku reakcija - piekrišana tajā minētajam apgalvojumam vai tā apstrīdēšana. Tomēr, lai pārējie līdzmantinieki varētu realizēt savas tiesības un šo kontroles mehānismu, viņiem ir jāzina par mantojuma lietas uzsākšanu, pat ja tā tiek uzsākta daudzus gadus pēc mantojuma atklāšanās. Šobrīd likums neuzliek pienākumu zvērinātam notāram izsludināt mantojuma atklāšanos un publicēt

³⁷ Kriminālatbildība saskaņā ar Krimināllikuma 300.pantu ir paredzēta par apzināti nepatiesas liecības, atzinuma, tulkojuma, paskaidrojuma vai pieteikuma sniegšanu zvērinātam notāram.

uzaicinājumu oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" visos gadījumos. Apskatāmajā situācijā, ņemot vērā to, ka beidzies Civillikuma 963.panta trešajā daļā noteiktais likumiskais termiņš mantojuma pieņemšanai, mantinieki praksē bieži vien tiek apstiprināti mantojuma tiesībās bez mantojuma atklāšanās izsludināšanas (citkārt, pat tajā pašā dienā, kad mantinieks ir vērsies pie zvērināta notāra ar mantošanas iesniegumu).

Sarežģītāk ir pārliecināties par to, ka mantojums neatrodas citu mantinieku faktiskā valdījumā, jo tas ir negatīvs fakts. Notariāta likuma 281.un 312.pants paredz mantiniekapienākumu mantošanas iesniegumā norādīt ziņas par visiem viņam zināmajiem mantiniekiem. Kontroles mehānisms, kā pārliecināties, vai mantojums neatrodas arī citu mantinieku faktiskā valdījumā, varētu būt zvērināta notāra veikts publisks uzaicinājums, kas prasītu pārtraukt klusēšanu un nodrošinātu iespēju arī citiem mantiniekiem sniegt apliecinājumu, ka arī viņi mantojumu ir pieņēmuši faktiskā valdījumā likumiskajā viena gada termiņā. Ja zvērināta notāra uzaicinājuma nav bijis, var veidoties situācija, kurā mantinieks tiek apstiprināts mantojuma tiesībās uz visu mantojumu tikai tādēļ, ka viņš pirmais ir pasteidzies vērsties pie zvērināta notāra un sniedzis noteiktus apliecinājumus.

Zināmu šīs problemātikas vērtējumu ir sniedzis Augstākās tiesas Civillietu departaments savā 2014.gada 31.marta spriedumā lietā Nr. SKC- 115/2014. Konkrētajā lietā mantiniece bija vērsusies pie zvērināta notāra ar iesniegumu par apstiprināšanos mantojuma tiesībās deviņus gadus pēc sava tēva nāves. Iesniegumā kā līdzmantinieku viņa bija norādījusi arī savu brāli, taču nebija izklāstījusi citus apstākļus, kas varētu liecināt par to, ka arī brālis mantojumu ir pieņēmis faktiskā valdījumā.³⁸ Zvērināts notārs mantojuma atklāšanos oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" neizsludināja, bet nosūtīja vēstuli ar uzaicinājumu sniegt atsauksmi, ko līdzmantinieks nebija saņēmis. Zvērināta notāre mantojuma tiesībās uz visu mantojumu apstiprināja tikai mantojuma atstājēja meitu. Atceļot apelācijas instances tiesas spriedumu, Civillietu departaments norādīja, ka: "Apelācijas instances tiesa spriedumā citējusi Civillikuma 694.panta otro teikumu, taču nav pamatojusi, kādi lietā nodibināti apstākļi attaisno šā noteikuma piemērošanu, proti, nav saprotams, uz kādiem pierādījumiem balstīts secinājums, ka mantojums neatradās prasītāja faktiskā valdījumā."³⁹ "Civillietu tiesu palāta nav centusies noskaidrot, vai atbildētāja, vērsties pie zvērināta notāra ar iesniegumu (...) darījusi pēdējam (*t.i., zvērinātam notāram, autoru izcēlums*) zināmus faktus (...), kas varēja ietekmēt zvērināta notāra lēmumu- atkārtoti uzaicināt U.P. izteikt savu gribu par mantojuma

³⁸ Vēl pirms notariālā procesa puses bija iesniegušas pieteikumu par apstiprināšanu mantojuma tiesībās tiesā saskaņā ar tā laika normatīvo aktu prasībām, taču tas tika atstāts bez virzības.

³⁹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014.gada 31.marta spriedums lietā Nr.SKC-115/2014.

pieņemšanu.”⁴⁰ No pēdējā tiesas izdarītā apsvēruma būtu secināms, ka tiesas ieskatā zvērināta notāra publisks uzaicinājums varētu būtu papildus kontroles mehānisms Civillikuma 694.panta otrajā daļā minētās prezumpcijas piemērošanai.

Ņemot vērā iepriekš minēto, būtu apsverams priekšlikums grozīt normatīvo regulējumu paredzot, ka uzaicinājums pieteikties uz mantojumu ir publicējams oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis” visos gadījumos, kuros tiek uzsākta mantojuma lieta. Vienlaikus, tā kā šādā gadījumā uz mantiniekiem, kas tiks aicināti ar zvērināta notāra sludinājumu, būs attiecināmi Civillikuma 693.panta otrās daļas noteikumi par gribas izteikšanu uzaicinājuma termiņā, apsverams arī vai šajā situācijā gribu mantot varēs izteikt arī tie mantinieki, kas gada laikā nav pieņēmuši mantojumu faktiskā valdījumā.

3) Kā būtu interpretējams Civillikuma 693. panta regulējums attiecībā uz ziņu saņemšanu par to, ka mantojums atklājies. Kurā brīdī būtu pamatoti uzskatīt, ka mantot aicinātais ir saņēmis ziņas par mantojuma atklāšanos?

Civillikuma 693.panta mērķis ir nodrošināt vienādas tiesības (vienādu laika sprīdi – viena gada likumisko termiņu - mantojuma pieņemšanai vai atraidīšanai) visiem mantiniekiem, neatkarīgi no tā, vai mantinieks par mantojuma atklāšanos ir uzzinājis uzreiz līdz ar mantojuma atklāšanos, var arī vēlāk. Noteikt vienu konkrētu brīdi, kurā būtu pamatoti uzskatīt, ka mantot aicinātais ir saņēmis ziņas par mantojuma atklāšanos, nav iespējams, jo katrā dzīves gadījumā šis brīdis var būt atšķirīgs. Augstākā tiesa ir atzinusi, ka: “Civillikuma 693.panta trešās daļas termiņa nosacījums nav piemērojams, ja par mantojuma atklāšanos šī panta otrās daļas kārtībā uzaicinājums izteikts “Latvijas Vēstnesis.”⁴¹ Attiecīgi, ja uzaicinājuma nav bijis, mantiniekam saglabājas tiesības bezstrīdus procesā paziņot, kurā brīdī viņš saņēmis ziņas par mantojuma atklāšanos. Strīda gadījumā, tas, vai šāds apgalvojums ir pamatots, ir konstatējams tiesas ceļā.

4) Kāds ir termina “mantojums atrodas mantot aicinātā faktiskā valdījumā” tvērums un definējums praksē? Vai būtu nepieciešams šo terminu Civillikumā konkretizēt vai noteikt tam kritērijus (lūgums norādīt kādus)?

⁴⁰ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014.gada 31.marta spriedums lietā Nr.SKC-115/2014.

⁴¹ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta tiesu prakses vispārinājums strīdos par mantojuma tiesībām, 2007.gada oktobris, secinājumu 11.punkts, 22.lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>

Atbilstoši tiesu praksē paustajām atziņām, par mantojuma atrašanos mantinieka faktiskā valdījumā liecina šādi fakti:

- a) mantojuma atstājēja mantas (sadzīves priekšmetu, skaidras naudas, personīgo lietu) paņemšana un atrašanās pie prasītāja (Augstākās tiesas Senāta 2009.gada 3.jūnija spriedums lietā Nr. SKC- 189/ 2009);
- b) atsevišķu mantojuma atstājējam piederošo mantu paņemšana (Augstākā tiesas Senāta 2012.gada 22.februāra spriedums lietā Nr. SKC- 80/ 2012);
- c) mantojuma atstājēja dzīvoklī palikušo mantu sadalīšana starp bērniem, nekustamā īpašuma nodokļa maksāšana (Augstākās tiesas Senāta 2010.gada 13.oktobra spriedums lietā Nr. SKC- 165/ 2010);
- d) dzīvošana nekustamajā īpašumā, turpinot to lietot un apsaimniekot arī pēc mantojuma atstājēja nāves (Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014.gada 31.marta spriedums lietā Nr. SKC-115/2014);
- e) līguma par dabas gāzes pārslēgšana uz mantinieka vārda, akta par aukstā un karstā ūdens skaitītāju mezgla pieņemšanu ekspluatācijā (Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2016.gada 20.jūnija spriedums lietā Nr. C04233412);
- f) nekustamā īpašuma nodokļa maksāšana, īpašuma uzturēšana un apsaimniekošana, nekustamo īpašumu “kā savas mantas” pārvaldīšana (Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesas 2017.gada 23.marta spriedums lietā Nr. C28361316);
- g) savas dzīves vietas deklarēšana nekustamajā īpašumā (Liepājas tiesas 2017.gada 10.aprīļa spriedums lietā Nr. C202677 16/12);
- h) nekustamā īpašuma apsaimniekošana, saimniecības vadīšana, nepieciešamo remontdarbu veikšana, teritorijas sakopšana, īpašuma apsargāšana (Alūksnes rajona tiesas 2017.gada 25.maija spriedums lietā Nr. C08024817).

Tiesu praksē ir atzīts, ka: “lai konstatētu mantojuma pieņemšanas faktu, ko apliecina mantinieka konkludentas darbības pēc mantojuma atklāšanās, nepieciešams konstatēt, ka šīs darbības patiešām izsaka mantinieka gribu pieņemt mantojumu. Mantinieka darbība, kas izpaužas, paņemot kādu mantojuma atstājēja lietu, izvērtējama, vai tā apliecina gribu pieņemt mantojumu,⁴² jo neviens nav spiests pieņemt viņam piekritušo mantojumu, bet gan katrs var pēc patikas to pieņemt vai atraidīt. Jāpiekrīt juridiskajā literatūrā izteiktajam viedoklim, ka: “mantojuma atstājēja parādu samaksu vienā gadījumā uzskatīs par mantojuma pieņemšanas

⁴² Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta tiesu prakses vispārinājums strīdos par mantojuma tiesībām, 2007.gada oktobris, secinājumu 10.punkts, 22.lpp. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas/>

pierādījumu, otrā gadījumā, ja parādu būs samaksājis dēls, lai glābtu mirušā tēva godu, šādu darbību nevarēs uzskatīt par noteiktu mantojuma pieņemšanas pierādījumu. Nav tik daudz no svara pats notikušais fakts, izdarītā darbība, kā nodoms, par kuru var spriest tikai tiesa, noskaidrojot katra konkrētā gadījuma apstākļus. Otra mēraukla, novērtējot mantot aicinātā darbību, vai tā būtu *pro heredes gestio* vai ne, ir fakts, vai viņš rīkojies savās interesēs. Ja mantot aicinātais lietojis mantojumu vai rīkojies savās interesēs, tad skaidrs, ka viņš mantojumu pieņēmis.”⁴³

Tomēr pašreizējā Civillikuma 694.panta redakcija kā pamatu prezumpcijas izdarīšanai par to, ka mantojums ir atzīstams par pieņemtu, izvirza tikai faktiskā valdījuma kritēriju, kas ir tikai viens no elementiem, lai pierādītu mantojuma pieņemšanas faktu saskaņā ar Civillikuma 691.pantu. Attiecīgi persona, kura paņēmusi savā turējumā kādu atsevišķu mantojuma masā esošo priekšmetu (piemiņas lietu), bet kurai nav bijusi griba mantot, var tikt prezumēta par mantinieku. Un otrādi, tā kā nav noteikti papildus kritēriji, “izmantojot šo iespēju, jebkurš no mantiniekiem varēs apgalvot, ka mantojumu tomēr ir pieņēmis, pamatojoties uz mantojuma atrašanos pēdējā faktiskā valdījumā.”⁴⁴

Ņemot vērā iepriekš minēto, turpmākajam diskusijām tiek izvirzīti šādi priekšlikumi:

- 1) tiesību normās noteikt, ka mantojums ir atzīstams par pieņemtu tikai tad, ja mantinieka faktiskā valdījumā atrodas mantojamās mantas lielākā (galvenā) daļa;
- 2) vienlaikus ar faktiskā valdījuma konstatēšanas faktu jākonstatē arī mantinieka griba un nodoms pieņemt mantojumu, kas ir izpaudies mantinieka noteiktās veiktās darbībās, nosakot tiesību normās šo darbību minimumu (piem., pienākumu norēķināties ar mantojuma atstājēja kreditoriem, pārvaldīt, uzturēt īpašumu);
- 3) mantinieka veiktajām darbībām ir jābūt ilglaicīgām – nav pietiekami, ja mantinieks pāris reizes dažādos laika posmos ir veicis, piem., nekustamā īpašuma nodokļa nomaksu. Izšķirot strīdu tiesā, ir svarīgi konstatēt, ka šīs darbības mantinieks ir uzsācis veikt Civillikuma 693.panta trešajā daļā noteiktā mantojuma pieņemšanas termiņā un turpina tās veikt joprojām.

Jānorāda, ka Civillikuma 694.pants šā brīža redakcijā gandrīz vārdu pa vārdam ir pārņemts no Baltijas Vietējo likumu kopojuma (toreizējais 2631.pants).. Šodien mantojuma sastāvā arvien biežāk ietilpst tādi aktīvi kā kapitāla daļas, vērstpapīri, konti, dažādas tiesības,

⁴³ Briedis V. Mantojuma pieņemšana un atraidīšana. Rīga: grāmatspiestuve Akc. Sab. “ROTA”, 1939, 24.-25.lpp.

⁴⁴ Bulavs P., Solovjakovs J., Šermukšnis I., Virko E. Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā. Rīga: Tieslietu ministrija, 2007, 11.lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi>

kuru pārvaldīšanu un pieņemšanu faktiskā valdījumā konstatēt ir ļoti sarežģīti vai pat neiespējami. Līdz ar to Civillikuma 694.panta piemērošana šodienas apstākļos būtu maksimāli sašaurināma. Jāņem arī vērā, ka mūsdienās ziņas par mantojuma atklāšanos un mantinieku uzaicināšanu tiek publicētas interneta vietnē, un tās visām ieinteresētajām personām ir pieejamas no jebkuras vietas pasaulē.

A.3. Mantojuma pieņemšana – transmisija, substitūcija

1) *Vai substitūcijai ir priekšroka pār transmisijas principu atbilstoši Civillikumam, ņemot vērā, ka substitūta iecelšana ir mantojuma atstājēja pēdējās gribas izpausme un Civillikuma 390.pants nosaka, ka testamentārai mantošanai ir priekšroka pār likumisko?*

Substitūcija ir likumā noteikts instruments testamentārā mantinieka aizstāšanai ar citu, ja pirmais nemantotu. Romiešu tiesībās tas bija vien no daudzajiem aizsardzības pasākumiem pret mantošanu pēc likuma (*successio ab intestata*).⁴⁵ Substitūcija ir regulēta Civillikuma 477.pantā, kas nosaka, ka testamentā ieceltam mantiniekam, ja tas negribētu vai kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt, testators var iecelt atvietotāju, kuru sauc par substitūtu.

Mantošanas transmisijas (*transmissio hereditatis*) institūts, atļaujot mantošanas aicinājuma pāreju (*transmissio delationis*), dod iespēju aizstāt mantinieku, kas nomiris pēc mantojuma atklāšanās vēl nepaspējis to pieņemt, ar nomirušā mantinieka mantiniekiem. Šī institūta rašanās pamatā ir taisnīguma apsvērumi. Mantojuma transmisiju regulē Civillikuma 695.pants, nosakot, ka tad, ja mantot aicinātais nomirst pirms viņa gribas izteikšanai noliktā termiņa, neizteicies par mantojuma pieņemšanu, viņa mantiniekiem atvēlēti tie paši termiņi, lai viņi varētu izteikties tiklab par viņiem atstāto, kā arī par viņiem piekritušo, bet vēl nepieņemto mantojumu.

Par to, vai substitūcijai ir priekšroka pār transmisijas principu, viedokļi dalās. Juridiskajā literatūrā ir norādīts, ka jautājums, vai substitūcijai ir priekšroka pār transmisiju, ir testatora gribas tulkošanas jautājums, un pareizāk to būtu izšķirt apstiprinoši (prof. K. Ērdmanis).⁴⁶ Tam pretējs viedoklis ir tāds, ka mantinieka atvietotājs pēc vispārīgiem noteikumiem netiek aicināts mantot, neskatoties uz to, ka tiešais mantinieks nomirst, nekļuvis par mantinieku, kad viņa vietā mantojumu iegūst cita persona transmisijas kārtībā, ja vien testators ar sevišķu

⁴⁵ Buckland W.W. A Text-book of Roman Law from Augustus to Justinian. New York: Cambridge University Press, 2007, p. 298.

⁴⁶ Буковский В. Сводъ Гражданскихъ Узаконений Губерний Прибалтийскихъ съ продолжениемъ 1912-1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига, 1914, с.1007.

rīkojumu nav devis priekšroku atvietotājam (prof. K. Dernburgs).⁴⁷ Tiek norādīts, ka, dodot priekšroku substitūtam, bez pamata tiek paplašināts substitūta institūta tulkojums, un, ja mantnieka mantnieks mantojumu pieņem, tad viņš izmanto mirušā mantnieka tiesību pieņemt mantojumu, kā rezultātā substitūcija izbeidzas.⁴⁸ Tāpat tiek norādīts, ka substitūcija mantošanas transmisijas gadījumā neiestājas tāpēc, ka attiecībā uz mantnieku, kas, neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, nomirst pirms notecējis termiņš gribas izteikšanai, tiek prezumēts, ka viņš no mantojuma nav atteicies.⁴⁹

Pamats aicinājumam mantot ir mantojuma atstājēja tiesīgi izteikta griba (testamentā vai mantojuma līgumā) vai likums. To nosaka Civillikuma 389.pants, nosakot arī aicinājuma pamata pirmtiesību – līgumiskai mantošanas tiesībai ir priekšroka pret testamentāro, un kā pirmajai, tā otrai ir priekšroka pret likumisko. Civillikuma 390.pants to vēlreiz uzsver, norādot, ka mantnieki manto pēc likuma, kad nav mantojuma līguma vai testamenta, vai kad tie nav spēkā. Aicinājums mantot substitūtam vienmēr pamatojas uz testamentā vai mantojuma līgumā izteiktu mantojuma atstājēja gribu. Lai arī pati mantošanas transmisija notiek uz likuma pamata (*ipso iure*), tomēr pēc personas, kas nomirst, pirms notecējis termiņš gribas izteikšanai, nepaspējot izlietot aicinājumā ietilpstošo tiesību izlemt pat to, vai mantojumu pieņemt vai atraidīt (*ius delationis*), transmisijas kārtībā mantot var gan tās likumiskie mantnieki, gan tās testamentārie mantnieki. Tātad Civillikuma noteikumi, kas nosaka mantošanas pamatu pirmtiesību (389.pants un 390.pants) nevar izšķirt jautājumu par to, vai substitūcijai ir priekšroka pār transmisiju, jo transmisija pati par sevi vēl nav likumiskā mantošana, bet gan tikai *ius delationis* pāreja. Mantošana - testamentārā vai likumiskā - notiek pēc tam. Šaubas par to, kam dot priekšroku, substitūcijai vai mantošanas transmisijai, rodas tad, kad ir iecelts substitūts, bet sākotnēji ieceltais mantnieks neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, nomirst, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai. Ir skaidrs, ka šādā situācijā noteicošā ir mantojuma atstājēja griba – vai viņš ir gribējis nodibināto substitūciju attiecināt arī uz šo konkrēto situāciju - apstākli, kad sākotnēji ieceltais mantnieks neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, nomirst, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai. Atrisinot šo jautājumu, tiek noteikts substitūcijas liktenis, jo atkarībā no atrisinājuma, minētie institūti viens otru izslēdz šādi:

a) ja sākotnēji ieceltais mantnieks (eventuālais transmitents) neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, nomirst, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai, un viņa

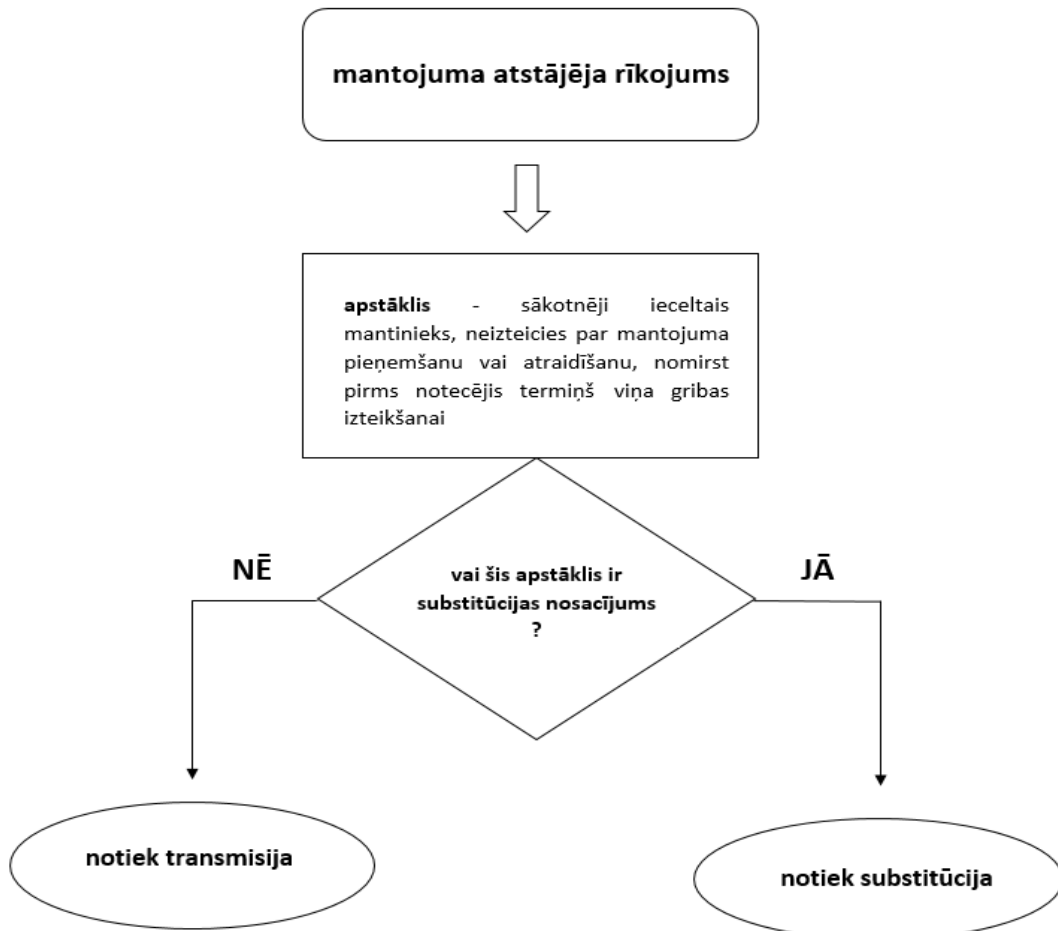
⁴⁷ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 200.lpp.

⁴⁸ Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 97.-98.lpp.

⁴⁹ Turpat, 98.lpp.

vietā saskaņā ar mantojuma atstājēja gribu mantot tiek aicināts substitūts (jo minētais notikums ir mantojuma atstājēja noteiktais substitūcijas nosacījums – apstāklis, kuram bijusi nodibināta substitūta tiesība), tad substitūts iegūst tiesību izlemt par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu (*ius delationis*). Ja substitūts mantojumu pieņem, *ius delationis* izbeidzas ar tās izlietošanu, un mantošana transmisijas kārtībā vairs nav iespējama, jo eventuālajam transmitentam *ius delationis* nav (viņš to nemaz nebija ieguvis). Ja eventuālajam transmitentam *ius delationis* nav, transmisija nevar notikt tāpēc, ka nav tiesības, kura varētu pāriet. Transmisijas būtība ir *ius delationis* pāreja, bet nevar pāriet tas, kā nav.

b) substitūcija nenotiek, ja sākotnēji ieceltais mantinieks (transmitents) neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, nomirst, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai, un mantojuma atstājēja ieceltais substitūts viņa vietā nestājas tāpēc, ka minētais notikums nav apstāklis, kuram bijusi nodibināta substitūta tiesība, t.i., nav iestājies mantojuma atstājēja noteiktais substitūcijas nosacījums. Šajā gadījumā *ius delationis* mantojuma transmisijas ceļā no transmitenta pāriet uz viņa mantiniekiem.



Civillikuma 447.panta pirmā daļa substitūcijas gadījumus nosaka izsmeļoši, norādot divus gadījumus, kad testators var mantniekam iecelt atvietotāju: a) ja mantnieks negribētu mantojumu pieņemt (*casus voluntatis*) vai b) kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt (*casus impotentiae*). Ir izteikts viedoklis, ka gadījumā, ja mantnieks nomirst pirms mantojuma atstājēja, tas nemaz nav substitūcijas gadījums, jo, mantojumam atklājoties, ir tikai viens mantnieks un šādā gadījumā nav iespējams risināt jautājumu par substitūcijas izbeigšanos.⁵⁰ Šādam viedoklim nevar piekrist. To, ka substitūcijas gadījums ir arī tad, ja mantnieks nomirst pirms mantojuma atstājēja, paredz Civillikums: a) 521.panta otra daļa nosaka, ka, ja legatārs nomirst pirms mantojuma atstājēja, tad viņa mantniekiem nav tiesības uz viņam piešķirto mantojumu, ja vien tie nav tieši šim gadījumam testamentā iecelti par viņa substitūtiem, b) Civillikuma 823.pants nosaka, ka, ja līgumā ieceltais mantnieks nomirst pirms mantojuma atstājēja un pie tam pirmā mantnieki nav bijuši noteikti iecelti par viņa substitūtiem, tad mantojuma līgums atzīstams par izbeigušos. Tātad likums tiešos vārdos paredz, ka substitūcija ir arī tad, ja aizvietojamais nomirst pirms mantojuma atstājēja. Ņemot vērā substitūcijas gadījumu izsmeļošo uzskaitījumu, kas noteikts Civillikuma 447.panta pirmajā daļā, jāsecina, ka apstākļi, kad tiešais mantnieks nomirst pirms mantojuma atstājēja, ir nevis substitūcija *sui generis*, bet gan tikai viens no apstākļiem, kas ietilpst gadījumā, kad ieceltais mantnieks kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt (*casus impotentiae*). Tas pats būtu attiecināms arī uz apstākļiem, kad tiešais mantnieks nomirst reizē ar mantojuma atstājēju, vai tiešais mantnieks nomirst pēc mantojuma atstājēja, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai, neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, kas arī nav uzskatāmi par substitūciju *sui generis*, bet ietilpst *casus impotentiae*.

Attiecībā uz testatora gribas tulkošanu Civillikuma 477.panta otrā daļa nosaka, ka testators var iecelt substitūtu pēc sava ieskata vai nu tikai vienam no šajā pantā norādītajiem gadījumiem vai abiem; tomēr, ja rodas šaubas, jāpieņem, ka viņš domājis abus gadījumus, kaut arī būtu minējis tikai vienu. Šis regulējums attiecībā uz substitūciju tikai uzsver vispārējo pēdējās gribas tulkošanas principu, kas noteikts Civillikuma 1510.pantā – pēdējās gribas rīkojumi jāiztulko tā, lai šaubu gadījumā arvien paliktu spēkā ar rīkojumu nodibinātās tiesības pēc iespējas plašākā apmērā. No minētā principa attiecībā uz substitūciju ir atvasināms princips, ka tad, ja rodas šaubas par testatora gribu (nodomu), tās ir tulkojamas par labu substitūtam. Civillikuma 477.panta otrajā daļā likums iet vēl tālāk, pēdējo principu attiecinot arī uz situāciju, kur testators ir izteicies pietiekami tieši (tādējādi šaubas par testatora nodomu

⁵⁰ Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 93.lpp.

it kā izslēdzot). Ir izteiks viedoklis, ka šeit likums labo testatora redakcionālu (lingvistisku) neprecizitāti (kas radusies, testatoram nespējot atšķirt vārdu “negribēt” un “nevarēt” juridisko nozīmi šajā situācijā), un vispārējā gadījumā testatora nolūks nav bijis ierobežot substitūciju ar testamentā noteiktu vienu gadījumu.⁵¹ Minētajam viedoklim ir jāpiekrīt. Šeit likums testatora gribu šaubu gadījumā paplašina ar mērķi pasargāt substitūciju, lai tā paliktu spēkā gadījumā, kad testators, pats to negribēdams, varētu būt substitūciju pārāk ierobežojis. Tas, ka, pat testatoram izsakoties pietiekami tieši, likums šaubu gadījumā viņa gribu (par labu substitūtam) tulko paplašināti, noved pie slēdziena, ka vēl jo vairāk vispārējā gadījumā (kad testators ir izteicies vispārīgi) Civillikuma 447.panta pirmajā daļā noteiktie *casus voluntatis* un *casus impotentiae* gadījumi ir tulkojami visplašākajā to nozīmē, un pat testatoram to tieši nenorādot, tie ietver šādus apstākļus:

- a) tiešais mantinieks nomirst pirms mantojuma atstājēja (ietilpst *casus impotentiae*);
- b) tiešais mantinieks nomirst reizē ar mantojuma atstājēju (ietilpst *casus impotentiae*);
- c) tiešais mantinieks nomirst pēc mantojuma atstājēja, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai, neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu (ietilpst *casus impotentiae*);
- d) tiešais mantinieks pārdzīvo mantojuma atstājēju, bet tam nav mantotspējas vai tas ir necienīgs mantot (ietilpst *casus impotentiae*);
- d) tiešais mantinieks pārdzīvo mantojuma atstājēju, bet nepieņem mantojumu vai no tā atsakās (ietilpst *casus voluntatis*).

Minētais savukārt nozīmē, ka tur, kur likums tieši nenosaka savādāk (kā, piem., Civillikuma 521.panta otrajā daļā attiecībā uz legatāra substitūtiem, bet ne 823.pantā norādītajā gadījumā, jo tas ir vispārējs gadījums), testatoram, lai ieceltu substitūtu visiem gadījumiem, nav jānorāda uz apstākļiem, kas ietilpst *casus voluntatis* un *casus impotentiae*. Ja reiz likums pieņem, ka testators nespēja atšķirt vārdu “negribēt” un “nevarēt” juridisko nozīmi, tad secināms, ka vēl jo vairāk likums pieņem, ka testators nespēj atšķirt visus *casus voluntatis* un *casus impotentiae* ietilpstošos substitūcijas apstākļus, kas norādīti iepriekš. Tieši pretēji - lai noteiktu, ka substitūcija pie noteiktiem *casus voluntatis* un *casus impotentiae* ietilpstošajiem apstākļiem neiestājas, testatoram šie izņēmuma apstākļi testamentā tieši jānorāda kā izņēmumi, pretējā gadījumā substitūcija nav ierobežota. Tāpat testatoram, ja viņš noteikti vēlas, piem., nodibināt substitūciju tikai vienam gadījumam - ja mantinieks negribētu mantojumu pieņemt (visi tie apstākļi, kas ietilpst *casus voluntatis*), tad nepietiek pat ar tiešos

⁵¹ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 189.-190.lpp.

vārdos nodibinātu substitūciju šim gadījumam. Lai novērstu Civillikuma 477.panta otrajā daļā noteiktās sekas, negribētais gadījums, minētajā piemērā - gadījums, ja mantinieks kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt (*casus impotentiae*), testatoram testamentā tiešos vārdos no substitūcijas ir jāizslēdz.

Ja substitūcija ir nodibināta gadījumam, ja mantinieks kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt, tad situācijā, kurā tiešais mantinieks nomirst pēc mantojuma atstājēja, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai, neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, notiek substitūcija, nevis mantošanas transmisija. Tas pamatojams nevis ar mantošanas aicinājumu pamatu pirmtiesību, kas noteikta Civillikuma 389. pantā un 390.pantā, bet gan ar likuma noteikumiem, kas piemērojami pēdējās gribas rīkojumu tulkošanai un noteikti Civillikuma 1510.pantā. No minētajā pantā ietvertā pēdējās gribas rīkojumu tulkošanas principa attiecībā uz substitūciju ir atvasināms princips, ka tad, ja rodas šaubas par testatora gribu (nodomu), tās ir tulkojamas par labu substitūtam. Izejot no minētā principa, gadījumā, ja rodas šaubas par to vai testatoram, nosakot, ka tas ieceļ substitūtu gadījumam, ja mantinieks kaut kāda iemesla dēļ nevarētu mantojumu pieņemt, ir bijis nolūks šo substitūciju attiecināt arī uz apstākli, kad tiešais mantinieks nomirst pēc mantojuma atstājēja, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai, neizteicies par mantojuma pieņemšanu, priekšroka dodama substitūtam. Ja testators vēlētos substitūciju minētajā gadījumā izslēgt, tad viņam tas būtu tieši jānorāda testamentā. Minētais secinājums attiecas arī uz mantošanu pēc mantojuma līguma. Minētais secinājums arī pamato prof. K.Ērdmaņa tēzi, ka jautājums vai substitūcijai ir priekšroka pār transmisiju, ir testatora gribas tulkošanas jautājums, un pareizāk to būtu izšķirt apstiprinoši.⁵²

2) Vai Civillikumā vajadzētu skaidri definēt priekšrocības attiecības starp substitūciju un transmisijas principu?

Ja gala secinājumi, kas noslēdz atbildi uz iepriekšējo jautājumu, neiegūst tiesību doktrīnas nozīmi un netiek nostiprināti judikatūrā, būtu nepieciešams noteikt substitūcijas priekšrocību pār transmisiju, grozot esošo Civillikuma regulējumu substitūcijai. Jaunajam regulējumam tad būtu jānovērš arī citas ar substitūciju saistītas neskaidrības, kā, piem., attiecībā uz gadījumu, kad atvietojamais mantinieks nomirst pirms mantojuma atstājēja. Tas būtu izdarāms, grozot Civillikuma 477.pantu un nosakot, ka testamentā ieceltam mantiniekam testators var iecelt atvietotāju, kuru sauc par substitūtu, šādiem gadījumiem:

⁵² Буковский В. Сводъ Гражданскихъ Узаконений Губерний Прибалтийскихъ съ продолжениемъ 1912-1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига, 1914, с.1007.

- a) ja mantinieks nomirst pirms mantojuma atstājēja;
- b) ja mantinieks nomirst reizē ar mantojuma atstājēju;
- c) ja mantinieks nomirst pēc mantojuma atstājēja, pirms notecējis termiņš viņa gribas izteikšanai, neizteicies par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu;
- d) ja mantinieks pārdzīvo mantojuma atstājēju, bet tam nav mantotspējas vai tas ir necienīgs mantot;
- d) ja mantinieks pārdzīvo mantojuma atstājēju, bet nepieņem mantojumu vai no tā atsakās.

Šajā regulējumā būtu ietverams arī noteikums, kas nosaka, ka vienkārša substitūcija, nenorādot konkrētu gadījumu no minētajiem, aptver visus gadījumus, ja vien testators nav noteicis savādāk.

A.4. Mantošanas kārtība

1) Vai Civillikuma 379. pants regulē: i) mantošanas procesu; ii) par mirušu atzītās personas mantas pārvaldīšanu līdz mantošanas procesa sākumam?

Sistēmiski tulkojot, var secināt, ka Civillikuma 379.pants līdzinās Civillikuma 390.un 391.panta normām, kas cita starpā noteic, ka “mantinieki manto pēc likuma, kad nav mantojuma līguma vai testamenta, vai kad tie nav spēkā”, un saskaņā ar kurām pēc likuma aicināti mantot laulātais, radinieki un adoptētie. Arī no tiesību zinātnieka Z.Genca komentāriem pie Civillikuma 655.panta secināms, ka 379.panta normas attiecināmas uz mantošanas kārtību: “Ja persona tiek izsludināta par mirušu (Civillikuma 379.pants) un ja nav pēdējās gribas rīkojuma, mantinieki būs viņa tuvākie radinieki un laulātais, kuri ir dzīvi mantojuma atstājēja pieņemamās nāves dienā, ja tā nav noteikta spriedumā, vai, ja šo brīdi nevar noteikt, kuri ir dzīvi lietas ierosināšanas brīdī.”⁵³ Šāds secinājums balstīts uz atziņām, kas 1995.gada 27.martā paustas Augstākās tiesas plēnuma lēmumā.⁵⁴

No izklāstītā secināms, ka Civillikuma 379.pants neregulē mantošanas procesu, bet mantošanas kārtību, t.i. - noteic, kuriem mantiniekam nododams par mirušo izsludinātās personas mantojums.

Šāda pieeja atrodama arī pirmskara Latvijas juridiskajā literatūrā. Prof. V.Bukovskis norāda, ka mērķis bezvēsts promesošā izsludināšanai par mirušo ir “radīt iespēju bezvēsts

⁵³ Krauze R, Genca Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Mantojuma tiesības. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 197.lpp.

⁵⁴ Augstākās tiesas plēnuma 1995.gada 27.marta lēmuma Nr.1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās” 39.punkts. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990-1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995., 86.lpp.

promesošā mantas pārejai uz mantiniekiem”.⁵⁵ Tas rada pamatu, lai apstiprinātu mantojuma tiesībās likumiskos mantiniekus.⁵⁶ Arī tā laika Rīgas apgabaltiesas tiesnesis J.Drande apraksta procedūru, kādā notiek personas izsludināšana par mirušu un miršanas reģistrācija, tikai pēc tam var sākties mantošanas process. Viņš secina, ka “mantojums šajā gadījumā pāriet, ja mirušais nav atstājis testamentu, tiem mantiniekiem, kas pieņemamā nāves dienā, ja tā noteikta tiesas lēmumā, vai, ja šo brīdi nevar noteikt, lietas ierosināšanas brīdī, bijuši viņa tuvākie radinieki (Civillik.526.p., pēc jaunā 379.p.)”⁵⁷.

Šajā sakarā uzmanība pievēršama arī normā lietotajam saiklim “vai”, proti, 379.pants paredz, ka manta nododama tiem, kas bijuši “tuvākie radinieki vai laulātais”, kas sākotnēji vieš neskaidrību, jo mantojuma tiesības paredz, ka laulātais manto kopā ar radiniekiem, kas ir pirmās, otrās vai trešās šķiras mantinieki. Juridiskajā literatūrā netika atrasts pamatojums šāda saikļa lietojumam. Pētījuma autoru ieskatā saiklis “vai” visdrīzāk lietots, ņemot vērā to, ka personai var nebūt tādu radnieku, kas būtu tiesīgi mantot kopā ar laulāto, kā arī var nebūt laulātā. Bez tam jāņem vērā, ka 379.pants, kas ir Civillikuma Ģimenes tiesību daļas norma, neregulē, kā nosakāms mantinieku loks (salīdzinājumam - 377.pants runā vispārīgi par “mantiniekiem”), bet paredz brīdi, uz kuru tas noteicams. Pie kam, “ja līdz mantojuma pieņemšanai top zināms, ka mantojuma atstājējs vēl ir dzīvs (..) šīs personas nevar kļūt par mantiniekiem”⁵⁸.

No izklāstītā secināms, ka 379.panta normas paredz mantojuma nodošanu mantiniekiem tikai pēc mantinieku apstiprināšanas mantojuma tiesībās. Tātad runa ir nevis par mantas pārvaldīšanu līdz mantošanas procesa sākumam, bet par aizgādņa pienākumu turpināt mantas pārvaldīšanu līdz brīdim kamēr noteikti mantinieki.. Pētījuma autoru ieskatā likumdevējs šeit neprasa pārtraukt mantas aizgādību un no jauna veikt formālās darbības, kas saistītas jau ar mantojuma aizgādņa iecelšanu, bet gan uzdod promesošās personas mantas aizgādnim pildīt arī mantojuma aizgādņa funkcijas.

Turpmāk jāizvērtē, vai izklāstītā pieeja nav pretrunā ar Civillikuma 375.pantu, saskaņā ar kuru aizgādņība pār promesošā mantu izbeidzas, kad dabūtas noteiktas ziņas par viņa nāvi vai kad tiesa viņu izsludina par mirušu, tādēļ varētu pieņemt, ka aizgādnim pēc minēto ziņu saņemšanas manta līdz ar norēķinu būtu jānodod nekavējoties. Tomēr, tā kā analizētās normas reglamentē mantas nodošanu mantiniekiem, jāsecina, ka nodošana tiesiski nevar notikt, kamēr nav noskaidrots mantinieku loks. Vienlaikus manta uzskatāma par piederošu mantiniekam no

⁵⁵ Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata, Rīga: Autora izdevums, 1933, 692.lpp.

⁵⁶ Turpat, 964.lpp.

⁵⁷ Drande J. Mantojuma lietu kārtošana. P.S. Zemnieka domas. Rīga: 1937, 7.lpp.

⁵⁸ Sinaiskis V. Mantojuma tiesības. Grām.: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940.gada 1.janvāris, Nr.1, 35.lpp.

mantojuma atstājēja patiesās vai tiesiski pieņemamās nāves brīža. Saskaņā ar Civillikuma 1034.pantu ar īpašnieka nāvi īpašuma tiesība pāriet uz viņa mantiniekiem. To atzinis arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments 2016.gada 29.februāra spriedumā lietā Nr. SKC-48/2016, secinot, “ja mantinieks mantojumu pieņem, mantojums pāriet viņa īpašumā jau ar mantojuma atstājēja nāvi. Mantojuma pieņemšanai ir atpakaļejošs spēks uz mantojuma atklāšanās momentu: pieņemtais mantojums tiek atzīts par mantiniekam piederošu no mantojuma atklāšanās laika”⁵⁹. Līdz ar to secināms, ka mantas faktiskās nodošanas brīdim nav nozīmes.

Civillikuma 379.panta normas tulkojamas kontekstā ar Civillikuma 365.-381.pantu, t.i. - sadaļu, kas reglamentē aizgādību pār promesošo un pazudušo personu mantu, tostarp Civillikuma 376.pantu, kas paredz: “ja saņemtas drošas ziņas par promesošā nāvi, viņa manta pakļaujama vispārējiem noteikumiem par mantošanu un nododama pēc saraksta un norēķina tai personai, kas promesošā nāves brīdī bijusi viņa tuvākais mantinieks.” Tātad no 375.panta izriet, ka aizgādņa pienākums ir mantu apsargāt un pārvaldīt līdz mantinieku loka noskaidrošanai.

Nav pamata pieņemt, ka likumdevējs būtu gribējis īpaši izcelt gadījumus, kad promesošā persona tiek atzīta par mirušu ar tiesas nolēmumu (Civillikuma 379.pants), paredzot tiem sevišķu, atšķirīgu procesu, proti,- mantas nodošanu radnieku, laulātā vai testamentā ieceltā mantinieka pārvaldībā, vēl pirms noskaidrots, kuras personas mantojumu pieņems un tiks apstiprinātas par mantiniekiem.

Ievērojot izklāstīto, jākonstatē ka Civillikuma 379.pants neregulē mantošanas procesu, kā arī neparedz par mirušo atzītās personas mantas izņemšanu no aizgādņa pārvaldības un nodošanu tuvāko radnieku, laulātā vai testamentā ieceltā mantinieka pārvaldībā vēl pirms mantošanas procesa uzsākšanas.

Secināms, ka Civillikuma 379.pants paredz:

- 1) aizgādņa pienākumu nodot mantojumu mantiniekiem;
- 2) regulējumu, saskaņā ar kuru mantinieku loku nosaka, ņemot vērā tiesas pieņemto nāves brīdi (vai dienu, kad tiesā ierosināta lieta, par personas izsludināšanu par mirušu).

2) Kā tulkojama Civillikuma 397. pantā iekļautā frāze “tuvākie radnieki”?

Kā iepriekš tika secināts, Civillikuma 379.pants saturiski ir identisks Civillikuma 390. un turpmāko pantu normām, kas reglamentē mantošanas kārtību. No iepriekš izdarītajiem

⁵⁹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 29.februāra spriedums lietā Nr. SKC-48/2016.

secinājumiem arī izriet, ka minētā frāze tulkojama Civillikuma 404. un turpmāko pantu kontekstā, kas regulē radnieku mantošanu, un mantinieku loks noteicams atbilstoši Civillikuma noteiktajām likumisko mantinieku šķirām. Likumisko mantošanu nodibina radniecība, līdz ar to nav saskatāma pretruna ar Civillikuma 206.-213.pantu, kas nosaka radniecību un tās tuvuma pakāpes. Šādam tulkojumam par labu liecina arī normā lietotais jēdziens “mantinieki”. Vienlaikus pantā norādīts uz nepieciešamību mantinieku loku noteikt saskaņā ar radniecības tuvumu konkrēti tiesas pieņemtajā nāves brīdī (vai arī dienā, kad ierosināta lieta par personas atzīšanu par mirušu). Šajā gadījumā mantot netiek aicinātas personas, kurām ir vienāda radniecības pakāpe ar citiem mantiniekiem (piem., mazbērni), bet kuras, vērtējot uz tiesas pieņemto nāves brīdi, neatbilst Civillikuma 386.panta prasībām (“fiziska persona spēj mantot, ja mantojuma atklāšanās laikā viņa ir ieņemta, kaut arī vēl nav piedzimuši”), neskatoties uz to, ka viņi ir piedzimuši, pirms tiesa izsludinājusi mantojuma atstājēju par mirušu. Savukārt, saskaņā ar Civillikuma 381.pantu, ja tiek pierādīts, ka persona mirusi nevis tiesas pieņemtajā, bet citā laikā, mantu var prasīt personas, kurām tajā laikā bija tiesības mantot.

Ievērojot teikto, secināms, ka Civillikuma 379. pantā iekļautā frāze “tuvākie radinieki”, sistēmiski tulkojama kopsakarā ar Civillikuma 403.un 404.panta normām, kas paredz, ka mantojumu saņem tuvākas šķiras un tuvākas pakāpes mantinieki.

3) Kā būtu interpretējams Civillikuma 379. pants kontekstā ar Civillikuma regulējumu par mantojuma pieņemšanu un Notariāta likumu, kas paredz noteiktu mantojuma lietu vešanas kārtību pie zvērināta notāra? Proti, vai Civillikuma 379. pants paredz izņēmumus no vispārējā regulējuma par kārtību, kādā pieņemams mantojuma atstājēja atstātais mantojums?

Civillikuma 379. pants neparedz izņēmumus no vispārējā regulējuma. Kā jau secināts, Civillikuma 379.pants reglamentē mantas aizgādņa pienākumu turpināt mantas pārvaldīšanu, kā arī reglamentē brīdi, saskaņā ar kuru noteicams mantinieku loks. Mantojuma lieta šādos gadījumos, uzsākama pēc mantojuma atstājēja miršanas fakta reģistrācijas, gan mantojuma pieņemšana, gan mantošanas process notiek saskaņā ar spēkā esošajām Civillikuma un Notariāta likuma prasībām.

Vienlaikus Civillikuma 693.panta trešajā daļā noteiktajā gadījumā par mantojuma atklāšanās dienu būtu uzskatāma nevis tiesas noteiktā mantojuma atstājēja nāves diena, bet gan miršanas reģistrācijas diena, jo tikai pēc tās juridiski iespējams uzsākt mantošanas procesu. Apsverams jautājums par procesuālā regulējuma papildināšanu.

A.5. Kreditora un ieinteresēto personu tiesības prasīt, lai mantinieki izsaka savu gribu zvērināta notāra noteiktā termiņā

1) Vai Civillikuma 697. pantā ietvertā mantojuma pieņemšanas prezumpcija – ja mantot aicinātais zvērināta notāra noteiktajā termiņā nav mantojumu atraidījis, tad atzīstams, ka viņš to pieņēmis – ir samērīga un atbilst Civillikuma 688. pantā ietvertajam vispārīgajam principam par mantot aicinātā tiesībām izteikt savu gribu?

Civillikuma mantojuma tiesību daļa ir veidota, balstoties uz romiešu tiesību principu, saskaņā ar kuru mantojumu iegūst ar mantojuma pieņemšanu. “Romiešu mantošanas tiesību pamatos ir tā dēvētā universālā sukcesija, kas nozīmē mantinieka iestāšanos nomirēja tiesību un pienākumu kopumā kā vienā veselā, it kā turpinot nomirēja personu. Tādējādi mantinieks, pieņemot mantojumu, iegūst ar vienu aktu visu nomirēja mantu, viņa tiesības, dažādus prasījumus, kā arī nesamaksātos parādus, kas kā mantojuma pasīvā daļa var dažreiz pat pārsniegt aktīvo daļu.”⁶⁰ Minētā iemesla dēļ “(..) romiešu tiesības radīja jēdzienu par brīvo mantinieku, no kura brīvās gribas atkarājās palikšana par īsto mantinieku.”⁶¹

Var teikt, ka jebkurā juridiskajā literatūrā, kas aplūko mantojuma tiesības kā romiešu tiesību pēcteces, jautājums par personas brīvu gribu pieņemt vai atraidīt mantojumu, tiek izvirzīts priekšplānā. Tā prof. V.Bukovskis norāda, ka: “Mantojums ir mantisku tiesību un pienākuma, t.i., aktīva un pasīva kopība (..). Tāpēc jautājums par mantojuma pieņemšanu atkarājas no tās personas gribas, kas aicināta pieņemt mantojumu (..) un priekš iestāšanās mantojuma tiesībās ir nepieciešami divi nosacījumi: 1) aicinājums mantot, t.i., iespēja kļūt par zināmas personas mantinieku un 2) aicinātā gribas izteikums, t.i., lai aicinātais izteiktu, ka viņš grib pieņemt mantojumu.”⁶² Prof. Vasilijš Sinaiskis pauž atziņu, ka: “mantošana tiek uzskatīta kā subjektīvās tiesības, t.i., kā tiesības mantot (..), bet ne kā mantojuma tiesības (objektīvas tiesības). Mantojuma pieaicinātā brīva izvēle mantojumu pieņemt vai no tā atteikties jo sevišķi spilgti pastīpo tagadnes pandektu tiesību kā subjektīvo tiesību raksturu.”⁶³

Citās tiesību sistēmās jautājums par personas brīvu gribu, iespējams, nav tik izšķirošs, jo tās ir balstītas uz atšķirīgiem mantošanas tiesību principiem (piem., Anglijas tiesībās⁶⁴ uz mantinieku pāriet tikai mantojamās mantas aktīvi, sākotnēji norēķinoties ar kreditoriem). Tomēr Latvijas gadījumā ir citādi.

⁶⁰ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: izdevniecība “Zvaigzne”, 1977, 173.lpp.

⁶¹ Sinaiskis V. Vispārējie civiltiesību pamati. Rīga: Akc. sab. “Valters un Rapa”, 1935, 174.lpp.

⁶² Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: 1933. Atkārtoti izdota 2015.gadā Jelgavas tipogrāfijā, 709.-710. lpp.

⁶³ Sinaiskis V. Vispārējie civiltiesību pamati. Rīga: Akc. sab. “Valters un Rapa”, 1935, 173.- 174.lpp.

⁶⁴ https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-ew-lv.do?member=1

Civillikumā mantinieka brīva griba – pieņemt mantojumu vai to atraidīt – ir nostiprināta kā fundamentāla un neaizskarama vērtība. Tas izriet ne tikai no Civillikuma 688.panta, bet arī no tādiem tiesību institūtiem kā mantot aicinātā tiesībām pirms mantojuma pieņemšanas iepazīties ar mantojamās mantas sastāvu (Civillikuma 696.pants), tiesībām zināt, uz kāda pamata viņš ir aicināts mantot, vai viņš iecelts par mantinieku ar zināmiem nosacījumiem vai bez tiem (Civillikuma 700.pants) u.c., lai gala rezultātā mantinieka pieņemtais lēmums būtu izsvērts un izteiktā griba brīva, bez viltus un maldības. “Mantojuma pieņemšana ir neatgriezeniska – ja mantot aicinātais mantojumu jau pieņēmis, viņš to nevar atraidīt, bet, ja tas reiz atraidījis viņam piekritušo mantojumu, to vairs nevar pieņemt vēlāk. Līdz ar to mantojuma iegūšanā būtiskākais ir gribas izteikums par mantojuma pieņemšanu ir atraidīšanu.”⁶⁵ Prasība par mantinieka brīvas gribas izpausmi pieņemt mantojumu ir attiecināma uz jebkuru mantinieku – arī līgumisko, tikai šajā gadījumā mantinieka griba pieņemt mantojumu tiek pausta arī jau vēl pirms mantojuma atklāšanās - mantojuma līguma noslēgšanas brīdī (plašāk par šo problemātiku sk. pētījuma E sadaļu).

Civillikuma 697.panta kontekstā mantinieka griba pieņemt mantojumu tiek prezumēta, uzskatot, ka mantinieks to ir izteicis klusējot. Šāda regulējuma mērķis ir aizsargāt kreditoru un legatāru intereses, radot viņiem iespēju uz prezumpcijas pamata vērst savus prasījumus pret mantiniekiem. Nav šaubu, ka mantojums ir lietu kopība, kurā ietilpst arī “citiem atdodamās tiesības un saistības”, tādējādi mantojuma tiesību regulējošo normu uzdevumus ir aizsargāt visu mantošanas procesā iesaistīto personu intereses. Tomēr jautājums ir, ar kādu mehānismu palīdzību tas tiek nodrošināts un vai tas ir samērīgi. Uz likuma pamata izdarīta prezumpcija nekad līdz galam nevar nodrošināt to, ka aiz klusēšanas patiesi slēpjas mantot aicināta griba pieņemt mantojumu. Saskaņā ar Civillikuma 691.pantu par klusējot izteiktu gribu ir uzskatāma tāda darbība, kuru attiecīgos apstākļos var iztulkot vienīgi tā, ka zināma persona atzīst sevi par mantinieku. Tomēr Civillikuma 697.pants “nedod tiesības tiesību piemērotājiem izvēlēties vai pašam no lietas apstākļiem secināt, vai mantojums ir atzīstams par pieņemtu vai atraidītu.”⁶⁶ Likums imperatīvā formā paredz, ka mantojums ir pieņemts. Šis konflikts arī rada plaisu starp prezumpciju un faktisko realitāti.

⁶⁵ Zīle K. Mantojuma pieņemšanas un atraidīšanas jēdziens un nozīme mantojuma tiesībās. Latvijas Universitātes 73.zinātniskās konferences rakstu krājums. 2.papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 521.lpp.

⁶⁶ Turpat.

Pārceļot tiesību doktrīnā atzīto un cilvēktiesību jautājumos piemērojamo samērīguma testu,⁶⁷ uz mantojuma tiesībām, pētījuma autoru ieskatā, atbilde uz uzdoto jautājumu ir meklējama, tostarp izvērtējot:

- a) vai līdzšinējā kārtība, kādā zvērināts notārs uzaicina mantiniekus Civillikuma 697. panta izpratnē, ir skaidra un efektīva un vai tā nodrošina mantot aicinātajam iespēju uzzināt par uzaicinājumu un saprast, kādas tiesiskās sekas iestāsies, ja klusēšana netiks pārtraukta;
- b) vai Civillikuma 697. pantā minētajiem subjektiem (kreditoriem/ legatāriem), kuru intereses aizsargā Civillikuma 697.pants, nepastāv citi, mantinieku mazāk ierobežojoši līdzekļi kā aizsargāt savas tiesības;
- c) vai kreditoru/ legatāru apmierinājums, ko viņi gūst, pamatojoties uz Civillikuma 697. panta prezumpciju, attaisno saistības, kas mantiniekam rodas līdz ar fakta atzīšanu, ka viņš mantojumu ir pieņēmis (ņemot vērā, ka prezumpcija nozīmē, ka mantiniekam ir saistoši ne tikai kreditoru/ legatāru prasījumu, bet mantojums ir iegūts kā lietu kopība).

Ņemot vērā to, ka atbildes uz šiem jautājumiem tiks meklētas turpmākajos pētījuma apakšpunktos, secinājumu par Civillikuma 697.panta samērīgumu autori sniegs A.5 jautājuma nobeiguma daļā.

2) Kādēļ pastāv atšķirības starp tiesiskajām sekām, kas izriet no Civillikuma 697. panta un Civillikuma 698. panta? Vai šāda atšķirība praksē rada problēmas un vai un kā būtu nepieciešams pilnveidot Civillikuma 697. un 698. panta regulējumu?

Civillikuma 697. un 698.panta tiesiskās atšķiras tādēļ, ka katrā no gadījumiem tās ir vērstas uz atšķirīgu subjektu interešu aizsardzību. Pirmajā gadījumā - uz kreditoru un legatāru interešu aizsardzību, jo Civillikuma 697.pantā paredzētās tiesiskās sekas (prezumpcija, ka mantojums ir pieņemts), ļauj realizēt kreditoram un legatāram savas prasījuma tiesības pret mantiniekiem. Savukārt, Civillikuma 698.pants ir vērsts uz to personu interešu aizsardzību, kurām ir tiesības mantot tieši pēc mantot aicinātā. Attiecīgi šo personu interesēs ir pretējais – atzīt, ka mantinieks, kurš ir mantot aicināts pirms viņiem, mantojumu ir atraidījis, tādējādi dodot iespēju pēdējiem mantojumu iegūt.

⁶⁷ Balodis K. Pamattiesību ierobežojuma konstitucionalitātes izvērtēšana Satversmes tiesā. Jurista vārds, 2016.gada 24.maijs, Nr. 21 (924).

Saistībā ar atšķirīgajām tiesiskajām sekām tiesību doktrīnā ir apskatīts jautājums, kura no prezumpcijām būtu piemērojama gadījumā, ja mantiniekus paust savu attieksmi pret mantojuma pieņemšanu vienlaicīgi uzaicina gan Civillikuma 697., gan 698.pantā minētās personas. Vai ir nozīme, kurš uzaicinājumu izdarījis pirmais? “Priekšroka būtu 698.pantam, jo viņā ir vairāk mantojuma tiesību elementu, viņš noteic mantojuma pārejas kārtību un neapdraud arī kreditoru intereses, kas savu piedziņu varēs vērst arī pret substitūta pieņemto mantojumu.”⁶⁸ Šāds regulējums ir iekļauts arī Mantojuma lietu vešanas noteikumu 98.punktā.⁶⁹ Tomēr gadījumā, ja Latvijas likumdevējs izšķirtos arī turpmāk saglabāt Civillikuma 697. un 698. pantu atšķirīgās tiesiskās sekas, pētījuma autoru ieskatā, minētā norma būtu iekļaujama Civillikumā, tā kā tā ir ļoti nozīmīga materiālo tiesību norma, kurai būtu jāatrodas vienā normatīvo aktu juridiskā spēka hierarhijas līmenī.

3) Vai citās valstīs (Vācija, Šveice, Francija, Igaunija, Lietuva) kreditoriem vai citām ieinteresētām personām ir tiesības ierosināt mantojuma lietu, un kā šādos gadījumos gribu izsaka mantot aicinātais?

Igaunijas Mantojuma likuma 118.-119.pants nosaka, ja mantinieks neatraida mantojumu likumā noteiktajā termiņā – trīs mēnešu laikā kopš mantinieks uzzināja vai tam vajadzēja uzzināt par mantojuma atstājēja nāvi un savām mantojuma tiesībām - uzskatāms, ka mantinieks ir pieņēmis mantojumu. Notāram ir tiesības, pamatojoties uz ieinteresētās personas (potenciālā mantinieka) lūgumu pagarināt iepriekš minēto trīs mēnešu termiņu vai noteikt citu termiņu, ja pastāv pamatoti iemesli un citas ieinteresētās personas neiebilst. Savukārt Mantojuma likuma 166.pants paredz, ka mantojuma lietu var ierosināt mantinieks, mantojuma atstājēja kreditors, legatārs vai cita persona, kurai ir tiesības attiecībā uz mantojumu. Mantojuma lietas ierosinātājam pieteikumā ir jānorāda arī informācija par mantojuma atklāšanās laiku, mantiniekiem un potenciālajiem neatņemamo daļu saņēmējiem, testamentiem un mantojuma līgumiem, kā arī zināmajiem mantojuma atstājēja parādiem. Mantojuma likuma 168.-169.pants nosaka, ka notārs oficiālajā izdevumā publicē paziņojumu par mantojuma lietas uzsākšanu. Tāpat notārs nosūta informāciju par mantojuma lietas uzsākšanu zināmajiem mantiniekiem un citām ieinteresētajām personām. Ja mantinieki nav zināmi vai arī nav zināma to atrašanās vieta, tad notārs rosina uzaicinājuma procedūru oficiālajā izdevumā, lai

⁶⁸ Briedis V. Mantojuma pieņemšana un atraidīšana. Rīga: Grāmatspiestuve Akc. Sab. “ROTA”, 1939, 28.lpp.

⁶⁹ “Ja iesniegumu par mantinieku uzaicināšanu iesniegušas gan Civillikuma 697.pantā noteiktās personas, gan Civillikuma 698.pantā noteiktās personas, bet mantot aicinātais noteiktā termiņā savu gribu neizsaka, uzskata, ka mantojums ir atraidīts.”

noskaidrotu mantinieku loku. Mantojuma likuma tālākie panti nosaka mantojuma lietas vešanas un mantojuma apliecības izdošanas un atcelšanas kārtību.

Vācijas Civilkodeksa 1922.-1946.pants nosaka, ka mantojums ar tā atklāšanās brīdi pāriet uz mantinieku, neatkarīgi no viņa tiesībām atteikties no tā. Mantiniekam nav jāizsaka griba pieņemt mantojumu. Mantinieks atraidīt mantojumu, var tikai likumā noteiktajā termiņā – parasti 6 nedēļu laikā kopš brīža, kad viņam paziņots par mantojuma atklāšanos un mantinieka statusa saņemšanu. Ja mantinieks atsakās no mantojuma, viņš retroaktīvi tiek uzskatīts par tādu, kas nekad nav mantojis. Vācijas Civilkodeksa 2353.-2357.pants nosaka, ka tiesa izsniedz mantiniekam, pamatojoties uz viņa pieteikumu, mantošanas apliecību par viņa mantojuma tiesībām. Civilprocesa kodeksa⁷⁰ 792.pants paredz, ka arī mantojuma atstājēja kreditori vai testamenta izpildītājs var lūgt izsniegt mantiniekiem mantošanas apliecību. Līdz ar to Vācijā kārtība ir līdzīga kā Igaunijā.

Lietuvas Civilkodeksa 5.50 pants nosaka, ka mantiniekam jāizsaka griba pieņemt mantojumu trīs mēnešu laikā no mantojuma atklāšanās. Civilkodekss neparedz tiesības kreditoriem vai citām ieinteresētajām personām uzsākt mantojuma lietu. Augstākā tiesa 2007.gada 19.martā lietā 3K-3-98/2007 nolēma, ka pieņemt vai atraidīt mantojumu ir katra mantinieka brīva izvēle, un ka nepastāv iespēja piespiest mantinieku pieņemt mantojumu. Ja mantinieks ir atraidījis mantojumu, bet pārkāpis citu ieinteresēto pušu tiesības (šajā gadījumā kreditoru), tādā gadījumā kreditoru prasības ir jāapmierina no mantojuma atstājēja mantas.⁷¹

Francijas Civilkodeksa 771. u.c. panti nosaka, ka nevienam nav pienākums pieņemt mantojumu. Mantiniekam nevar likt izdarīt izvēli pirms četrus mēnešus termiņa notecēšanas, skaitot no mantojuma atklāšanās brīža. Pieņemot mantojumu, mantojuma tiesības retrospektīvi rodas ar mantojuma atklāšanās brīdi. Atteikšanās no mantojuma nav prezumējama. Pēc mantojuma kreditora, līdzmantinieka, nākamās šķiras mantinieka vai valsts iniciatīvas personai ar tiesu izpildītāja aktu var pieprasīt izdarīt izvēli. Ja minētā persona viedokli neizsaka, tiek uzskatīts, ka viņa izvēlējusies mantojuma pieņemšanu bez atrunām. Savukārt, ja persona, kura var mantot, nav brīdināta, izvēles iespēja viņai saglabājas 10 gadus no mantojuma atklāšanās brīža. Pēc šā termiņa notecēšanas tiek uzskatīts, ka mantojums ir atraidīts. Civilkodekss neparedz kreditora tiesības ierosināt mantojuma lietu. Tajā pašā laikā likums pieļauj situāciju, ja mantinieks atraida mantojumu un tas nodara kaitējumu kādam no kreditoriem, tas var vērsties tiesā, lai pieņemtu mantojumu viņa vietā. Šajā gadījumā

⁷⁰German Code of Civil Procedure. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html

⁷¹ Lietuvas Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, BYLA 3K-3-98/2007. Pieejams: <http://eteismai.lt/byla/47514684682292/3K-3-98/2007>

mantojuma pieņemšana notiek parādsaistību apmērā, un tikai attiecībā uz mantinieku, kurš ir parādnieks.

Šveices Civillikuma 537.pants nosaka, ka mantojums atklājas līdz ar mantojuma atstājēja nāvi, kā arī mantojuma lietu pēc personas nāves uzsāk atbildīgā iestāde visos gadījumos, kura arī apzina mantinieku loku Civillikuma 566.-571.pants nosaka mantinieka tiesības atraidīt mantojumu.. Mantiniekam griba atraidīt mantojumu jāizsaka trīs mēnešu laikā no brīža, kad saņemts atbildīgās iestādes oficiāls paziņojums par viņam piekritošo mantojumu. Ja mantojumu termiņā neatraida, tad uzskatāms, ka mantinieks to pieņēmis. Kreditors var tiesā apstrīdēt mantinieka gribas izteikumu par mantojuma atraidīšanu. Pirms gribas izteikšanas mantiniekam ir tiesības pieprasīt inventāra sastādīšanu, kas izdarāms viena mēneša laikā.⁷²

4) Vai Civillikuma 697. un 698. pantos noteiktās kreditoru un ieinteresēto personu tiesības prasīt, lai mantinieki izsaka savu gribu mantot noteiktā termiņā, izlietojamas tikai, ja vēl nav ierosināta mantojuma lieta?

Tiesības Civillikuma 697. un 698.pantā minētajām personām lūgt zvērināto notāru uzaicināt mantiniekus pastāv arī tad, ja mantojuma lieta ir uzsākta, bet tās ietvaros mantinieks vēl nav devis zvērinātam notāram noteiktu atsauksmi. Uz to norāda Notariāta likuma 301. pants, kas noteic, ka Civillikuma 697. un Civillikuma 698. pantā minētās personas var iesniegt zvērinātam notāram iesniegumu par mantinieku uzaicināšanu, ja “mantinieki nav izteikuši savu gribu pieņemt mantojumu.” Mantinieki var nebūt izteikuši savu gribu apstākļos, kad vēl nav ierosināta mantojuma lieta, bet viņi var nebūt izteikuši savu gribu (klusē) arī gadījumā, ja mantojuma lieta ir uzsākta.

Būtiski ir atzīmēt, ka saskaņā ar Notariāta likuma 251.panta septīto un astoto punktu iesniegums par mantojuma atklāšanās izsludināšanu un iesniegums par mantinieku uzaicināšanu, ir divi dažādi lūgumi, kas var tikt apvienoti, bet var pastāvēt arī neatkarīgi viens no otra. Ja zvērināts notārs ir saņēmis iesniegumu par izsludināšanu (t.sk., ja to ir lūdzis kreditors), zvērināts notārs saskaņā ar Notariāta likuma XXVI nodaļas noteikumiem izsludina mantojuma atklāšanos oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis” un “sludinājumā uzaicina pieteikties visus tos, kuriem kā mantiniekiem, kreditoriem vai kā citādi ir tiesības uz mantojumu.”⁷³ Šajā gadījumā var runāt nosacīti par “publisku” uzaicinājumu, kas ir adresēts konkrēti neidentificētam personu lokam. Savukārt, zvērināta notāra uzaicinājums Civillikuma

⁷² Latvijas Zvērinātu notāru padomes un Šveices notāru palātas elektroniskā sarakste.

⁷³ Sk. Notariāta likuma 297.pantu.

697. un 698.panta izpratnē ir nošķirams no iepriekš minētā. Lai piemērotu Civillikuma 697. un 698.pantā noteiktās tiesiskās sekas (prezumpciju par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu) ir jāņem vērā speciālās tiesību normas, kas noteiktas Notariāta likuma XXVII nodaļā, ko tālāk procesuāli precizē Mantojuma lietu vešanas noteikumu XIV nodaļa. Mantinieku uzaicināšana Civillikuma 697. un 698.panta izpratnē ir atsevišķa procesuālā darbība un iespējama tikai tad, ja šādu lūgumu zvērinātam notāram piesaka Civillikuma 697. vai 698.pantā minētās personas un iesniegumā par mantinieku uzaicināšanu ir norādīti mantinieki un viņu dzīves vietas adreses (zvērināts notārs šo informāciju pats nemeklē). Mantinieku uzaicināšana Civillikuma 697. un 698.panta izpratnē šobrīd izpaužas kā individuāla rakstveida paziņojuma (ierakstītas vēstules nosūtīšana vai personīga nodošana) konkrētam mantiniekam.⁷⁴

Līdz ar to, mantinieku uzaicināšana jau uzsāktā mantojuma lietā var notikt, piem., gadījumos, kad kreditoram sākotnēji nav informācijas par konkrētiem mantiniekiem un to adresēm (attiecīgi vispirms kreditors lūdz mantojuma lietu izsludināt), savukārt vēlāk, kad ziņas ir iegūtas – lūdz uzaicināt mantiniekus. Tāpat tā varētu būt situācija, kad mantojuma atklāšanās izsludināšanu ir lūdzis viens subjekts (piem., kreditors), bet uzaicināt mantiniekus lūdz cita lietā iesaistītā persona (piem., substitūts).

5) Vai praksē ir konstatējamās problēmas Civillikuma 697. un/vai 698.panta piemērošanā? Ja jā, kāds varētu būt risinājums?

Pirmkārt, piemērošanas problēmas ir saistītas ar jēdziena “zvērināta notāra uzaicinājums” neatbilstošu izpratni. Nereti par mantinieku uzaicināšanu Civillikuma 697. un 698.panta kontekstā nereti tiek uzskatīts zvērināta notāra veiktais sludinājums oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis”, nevis konkrētam indivīdam adresētais rakstveida paziņojums. Secīgi, rodas situācijas, kad Civillikuma 697.panta prezumpcija tiek attiecināta uz gadījumiem, kad tā nebūtu piemērojama.

Norobežot šos atšķirīgos zvērināta notāra uzaicinājumus ir būtiski, jo mantiniekam (tieši kontekstā ar Civillikuma 697.pantu) katrā no gadījumiem iestāsies atšķirīgas tiesiskās sekas. Ja kreditors/ legatārs būs lūdzis tikai izsludināt mantojuma atklāšanos, tad gadījumā, ja mantinieks uzaicinājumā noteiktajā termiņā nepieteiksies, būs atzīstams, ka viņš mantojumu ir atraidījis (zvērināts notārs taisīs aktu par mantojuma lietas izbeigšanu – Notariāta likuma 306.pants). Savukārt gadījumā, ja kreditors/ legatārs būs lūdzis zvērinātu notāru uzaicināt mantiniekus Civillikuma 697.panta izpratnē, mantinieka klusēšana tiks uzskatīta par viņa

⁷⁴ Sk. Mantojuma lietu vešanas noteikumu 94., 96. un 97.punktu.

piekrišanu pieņemt mantojumu. Mazāk aktuāla šī problemātika ir Civillikuma 698.panta gadījumā, tā kā šajā gadījumā tiesiskās sekas mantniekam ir vienādas (abos gadījumos ir atzīstams, ka mantnieks mantojumu ir atraidījis).

Otrkārt, problemātiski ir vērtējama arī esošā uzaicinājuma kārtība, nosūtot mantniekiem individuālās vēstules. Saskaņā ar Dzīvesvietas deklarēšanas likuma 2.pantu dzīvesvietas deklarēšanas fakts pats par sevis nerada civiltiesiskas saistības, līdz ar ko uzaicinājuma nosūtīšana (ja vien nav pierādījumu par tās saņemšanu), nenodrošina efektīvu Civillikuma 697.panta piemērošanu. Jāņem arī vērā, ka gadījumā, ja mantot aicinātais nav saņēmis viņam adresēto uzaicinājumu, viņam nav zināmas Civillikuma 697.panta tiesiskās sekas. Iespējamās arī situācijas, kurās kreditori selektīvi izvēlas un norāda zvērinātam notāram nevis visu līdzmantnieku adreses, bet gan tikai vienu no mantniekiem, kurš, viņuprāt, būs maksāspējīgāks. Teorētiski tas var arī nebūt tuvākais mantojuma atstājēja mantnieks. Gadījumā, ja mantnieks, kurš būs saņēmis uzaicinājumu, klusēs, viņš atradīsies sliktākā stāvoklī nekā pārējie līdzmantnieki, kuriem uzaicinājumi nosūtīti nebūs. Attiecībā pret tiem, kuriem uzaicinājumi nebūs nosūtīti, tiks uzskatīts, ka viņi mantojumu ir atraidījuši, bet attiecībā pret mantnieku, kurš uzaicinājumu būs saņēmis - ka viņš mantojumu ir pieņēmis.

Šie identificētie problēmjaudājumi atšķirīgi tiek vērtēti arī tiesu praksē. Tā Kuldīgas rajona tiesa, 2017.gadā, izskatot jautājumu par Civillikuma 697.panta piemērošanu, atzina, ka, "tā kā mantnieks zvērināta notāra sūtīto uzaicinājumu pa pastu nebija saņēmis, nav ievērota likumā paredzētā kārtība mantnieku uzaicināšanai izteikt savu gribu pēc kreditora pieprasījuma un prezumpcija nav piemērojama."⁷⁵ Vienlaikus tiesa konstatēja, ka: "Uzaicinājumu atbildētājam izteikt savu gribu par mantojuma pieņemšanu pēc kreditora pieprasījuma zvērināta notāre laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" nav publicējusi"⁷⁶, no kā būtu secināms, ka tiesas ieskatā Civillikuma 697.panta izpratnē šobrīd pastāv arī šāds uzaicinājuma veids (konkrētajā lietā mantojuma atklāšanās izsludināšana un uzaicinājums laikrakstā jau bija publicēts). Citā lietā, Liepājas tiesa 2016.gadā, savukārt, ir piemērojusi Civillikuma 697.pantā minēto prezumpciju attiecībā uz visiem trim mantniekiem, lai arī vienam no viņiem zvērināta notāra uzaicinājums adreses neesamības dēļ nemaz netika nosūtīts.⁷⁷ Arī Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta savā 2014.gada spriedumā zvērināta notāra uzaicinājumu Civillikuma 697.panta izpratnē ir sasaistījusi ar zvērināta notāra sludinājumu laikrakstā "Latvijas Vēstnesis": "Pēc /pers. M/ lūguma, kura uzskata sevi par kreditori (...), Latvijas oficiālā

⁷⁵ Kuldīgas rajona tiesas 2017.gada 26.aprīļa spriedums lietā Nr. C19070815.

⁷⁶ Turpat.

⁷⁷ Sk. Liepājas tiesas 2016.gada 30.jūnija spriedumu lietā Nr.C20157416.

laikrakstā “Latvijas Vēstnesis” (...) publicēts paziņojums, kurā zvērināts notārs saskaņā ar Civillikuma 697.pantu noteicis uzaicinājuma termiņu”.⁷⁸

Treškārt, tiesu prakse ir aktualizējusi jautājumu par to, kādos termiņos kreditors var izmantot savas Civillikuma 697.pantā noteiktās tiesības un lūgt uzaicināt mantiniekus izteikt savu gribu. 2016.gadā Augstākās tiesas Civillietu departaments skatīja lietu, kurā mantojuma atklāšanās izsludināšanu bija lūdzis kreditors (arī šajā gadījumā mantiniekiem nebija nosūtītas personiskas uzaicinājuma vēstules, bet lietas fokuss ir cits). Kopš mantojuma atstājējas nāves bija pagājuši vairāk kā četri gadi, kuru laikā mantinieki gribu pieņemt var atraidīt mantojumu nebija izteikuši (mantojuma lieta nebija uzsākta). Atzīstot, ka konkrētajā situācijā nav pamats piemērot Civillikuma 697.pantā minēto prezumpciju, Civillietu departaments norādīja: “(..) beidzoties gada termiņam, mantot aicinātie mantojumu ir vai nu pieņēmuši vai atraidījuši, un līdz ar to jautājums par mantojuma tiesībām uz atstāto mantojumu ir noregulēts neatgriezeniski. Vairāk kā gadu pēc mantojuma atstājēja nāves publicētais uzaicinājums stāvokli attiecībā uz mantojuma pieņemšanu nevar izmainīt.”⁷⁹ No minētā secināms, ka tiesas ieskatā kreditora tiesības lūgt uzaicināt mantiniekus Civillikuma 697.panta izpratnē ir realizējamas tikai mantojuma pieņemšanas likumiskā termiņa (viena gada) ietvaros. Lai arī citos šā pētījuma sakarā apskatītajos nolēmumos, tiesas minētajam laika aspektam nav pievērsušas vērību, jautājums ir aktuāls. Gadījumā, ja likumdevējs izšķirtos arī turpmāk saglabāt Civillikuma 697.pantā iekļauto prezumpciju, būtu apsverama nepieciešamība normatīvajos aktos noteikt 697.pantā minēto subjektu tiesību realizēšanas termiņu. Pretējā gadījumā Civillikuma 697.pants uzliek pienākumu mantiniekiem neierobežotā laikā rēķināties ar iespējamību, ka viņi uz prezumpcijas pamata, var tikt atzīti par mantiniekiem. It īpaši tas nebūtu pieļaujams apstākļos, ja par uzaicinājumu Civillikuma 697.panta izpratnē praksē joprojām tiek uzskatīts zvērināta notāra veikts konkrētām personām neadresētais sludinājums oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis”, kurš nesatur informāciju par Civillikuma 697.pantā paredzētajām tiesiskām sekām.

Ceturtkārt, Civillikuma 697.pantā iekļautajai prezumpcijai notariālajā procesā nav efektīva realizācijas mehānisma. Lai arī Civillikuma 697.pants imperatīvā formā paredz, ka mantojums ir atzīstams par pieņemtu, šī “uz likuma balstīta prezumpcija nedod iespēju zvērinātam notāram izsniegt mantojuma apliecību personai, kas nav izteikusi gribu par

⁷⁸ Augstākās tiesas Civillietu palātas 2014.gada 8.aprīļa spriedums lietā Nr. C04308710.

⁷⁹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 31.marta spriedums lietā Nr.SKC- 85/2016.

mantojuma pieņemšanu.”⁸⁰ Saskaņā ar Mantojuma lietu vešanas noteikumu (102.punkts), mantojuma apliecību zvērināts notārs izsniedz pēc mantinieku pieprasījuma, apstiprinot mantojumā tos mantiniekus, kuri noteiktajā termiņā un kārtībā ir izteikuši gribu pieņemt mantojumu un pierādījuši savas mantojuma tiesības. Civillikuma 697.panta gadījumā mantinieki savu gribu zvērinātam notāram nav izteikuši. Lai arī prezumpcija pastāv uz likuma pamata, šādam gadījumam nav noteikts tālākais procesuālais regulējums. Likums neparedz, kāds dokuments (vai faktu konstatējums) ir pamats mantojuma lietas noslēgšanai, kā rezultātā mantojuma lietas netiek pabeigtas daudzu gadu garumā. Nav noteikts, kāda satura un apjoma informācija mantojuma lietā šādā gadījumā būtu jāiesniedz kreditoram/ legatāram. Tāpat nav regulējuma, kā mantojuma apliecībā (vai citos dokumentos mantojuma lietā) ir atspoguļojama situācija (un pamatojama mantojamās daļas noteikšana), ja, piem., divi no trim mantiniekiem ir atsaukušies uz aicinājumu mantot un aktīvā formā ir pauduši gribu pieņemt mantojumu, bet trešais ir klusējis un viņa griba pieņemt mantojumu ir prezumējama.

Saistībā ar Civillikuma 698.panta piemērošanu praksē nav identificējas tik izteiktas problēmsituācijas, jo, kā jau iepriekš minēts - Civillikuma 698.panta tiesiskās sekas neatšķiras no vispārējā principa – mantinieka klusēšana ir uzskatāma par mantojuma atraidīšanu. Svarīgas tiesas atziņas šī panta piemērošanas sakarā ir ietvertas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 2.augusta spriedumā lietā Nr. SKC-2078/2016. Tajā tiesa ir konstatējusi, ka jēdziens “mantot aicinātais” ir piemērojams arī attiecībā uz legātu un to, ka subjektu loks, kas ir tiesīgs lūgt zvērināto notāru uzaicināt mantiniekus šī panta izpratnē neaprobežojas tikai ar pantā piemēra veidā doto uzskatījumu “substitūts un pēcmantinieks.” Tiesa norāda, ka “par tādu var būt arī mantinieks, kuram piekrīt mantojums, ja pirms viņa mantot aicinātais mantojumu atraidītu. Tāda pati situācija var veidoties līdzmantinieku attiecībās, kad līdz ar atraidījumu viena līdzmantinieka mantojuma daļa uz pieauguma tiesības pamata piekrīt citam, kad arī tad, ja mantiniekiem piekrīt mantojuma priekšmets, kura pieņemšanu atraidījis legatārs.”⁸¹

Turpinot izvērtēt, vai Civillikuma 697.pantā iekļautā prezumpcija ir samērīga, papildus ir apskatāms jautājums, vai Civillikuma 697. pantā minētajiem subjektiem (kreditoriem/ legatāriem) nepastāv citi, mantinieku mazāk ierobežojoši līdzekļi, kā aizsargāt savas tiesības. Proti, kādas ir kreditoru un legatāru tiesības gadījumā, ja mantinieks mantojumu ir atraidījis. Saskaņā ar Notariāta likuma 306.pantu: “Ja uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma

⁸⁰ Zīle K. Atsevišķi mantojuma pieņemšanas problēmjaucājumi. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā I, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, Rīga: 2016, 504.lpp.

⁸¹ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 2.augusta spriedums lietā Nr.SKC- 2078/ 2016.

atklāšanos) noteiktajā termiņā mantinieks nav pieteicies vai arī ir atteicies no mantojuma, zvērināts notārs taisa ar valsts nodevu neapmaksājamu notariālo aktu par mantojuma lietas izbeigšanu.” Savukārt, atbilstoši Civillikuma 416.pantam valsts atzīst parādus, kuri nodrošināti ar hipotēku vai komercķīlu, kā arī tos parādus, kuri pieteikti kā kreditoru pretenzijas mantojuma lietā zvērinātam notāram uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā un ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu. par parādiem valsts atbild tikai ar to mantu, kuru viņa tādā kārtā patiesi ir ieguvusi.

No minētā secināms, ka to kreditoru, kuru prasījumi ir pieteikti zvērināta notāra izsludinātajā uzaicinājuma termiņā un atbilst iepriekš minētajiem kritērijiem, intereses aizsargā Civillikuma 416.pants. Savukārt Civillikuma 697.pantā iekļautā prezumpcija ir svarīga kreditoriem, kuru prasījumi pret mantojuma atstājēju nav nodrošināti ar ķīlu (vai kuri pārsniedz ķīlas vērtību), kā arī tādi prasījumi, kuri nav ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu. Ja pievienojamies Latvijas Republikas Finanšu ministrijas pārstāves Līga Vucēnes izteiktajam viedoklim, ka: “Civillikuma 416.panta otrajā daļā minētie vārdi “ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu” attiecas uz parādu segšanu, nevis dod tiesības zvērinātam notāram noraidīt kādu kreditoru pretenziju”⁸², arī kreditoriem, kuru prasījumi nav nostiprināti šādā formā zvērināta notāra uzaicinājuma termiņā, pastāv iespēja tos iztiesāt vēlāk un gūt apmierinājumu no valsts. Svarīgi ir tikai šo pretenziju pieteikt zvērināta notāra noliktajā uzaicinājuma termiņā. Arī paziņojumi par nesamaksātiem nodokļu maksājumiem ir uzskatāmi par publiskiem aktiem Civillikuma 416.panta otrās daļas izpratnē, līdz ar ko Civillikuma 697.pants pēc būtības aizsargā tikai pavisam nelielas kreditoru daļas intereses, jo vairumā gadījumu prasījumi varētu tikt segti Civillikuma 416.panta kārtībā. Vienlaikus te jāvērs uzmanība uz procesuālā regulējuma nepilnībām, jo Notariāta likuma 306.panta pirmās daļas 6.punkts paredz, ka zvērināts notārs aktā par mantojuma lietas izbeigšanu norāda tikai tās kreditoru pretenzijas, kuras mantojuma lietas izbeigšanas dienā atbilst Civillikuma 416.panta prasībām. Arī zvērinātu tiesu izpildītāju darbības procesuālais regulējums neparedz viņiem veikt darbības, lai apmierinātu to kreditoru intereses, kuri ierosinājuši tiesā prasību, kas vēl nav iztiesāta.

Likumā ir atrodamas arī legatāra interešu aizsardzības mehānisms gadījumam, ja mantinieks mantojumu nav pieņēmis. Saskaņā ar Civillikuma 536.pantu: :(...) “Ja mantinieks,

⁸² Vucēne L. Ko darīt, ja mantai nav mantinieku? 2013.gada 25.novembra publikācija. Pieejama: http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/fm_ekspertu_viedokli/47433-ko-darit-ja-mantai-nav-mantinieku

kam uzlikts legātu izpildīt, ir atkritis, tad legatārs var prasīt no testamenta izpildītāja vai mantojuma masas aizgādņa, lai izdod legātu no mantojuma.”

Ņemot vērā iepriekš minēto, pētījuma autori sliecas izdarīt secinājumu, ka Civillikuma 697.pantā iekļautā prezumpcija nav samērīga ar Civillikuma 688. un citos pantos nostiprināto personas gribas brīvību – pieņemt mantojumu vai to atraidīt. Pastāvošā kārtība, kādā zvērināts notārs uzaicina mantiniekus Civillikuma 697.panta izpratnē (normatīvais regulējums un tā piemērošanas prakse) nav efektīva un tā visos gadījumos nenodrošina mantot aicinātajam iespēju uzzināt par uzaicinājumu un izprast tā tiesiskās sekas. Likums neparedz mantiniekiem nekādas Civillikuma 697.panta prezumpcijas apstrīdēšanas iespējas, kā arī izslēdz iespējamību pieņemt mantojumu uz inventāra tiesību pamata. Secīgi mantiniekam uz likuma pamata rodas pienākums atbildēt ne tikai ar mantoto, bet arī savu mantu. Savukārt vairumam kreditoru gan likums paredz alternatīvas iespējas gūt savu prasījumu apmierinājumu. Turklāt jāņem vērā, ka arī kreditoriem civiltiesībās ir jānes zināms risks, kas nevar tikt “automātiski” pārcelts uz mantinieku, pamatojoties ar likuma prezumpciju.

Tādējādi ieteicamāks risinājums tomēr būtu atcelt Civillikuma 697.pantā minēto prezumpciju un nostiprināt vienotu principu, ka visos gadījumos mantot aicinātā klusēšana zvērināta notāra izsludinātajā uzaicinājuma termiņā ir atzīstama par mantojuma atraidīšanu (neatkarīgi no tā, kāda persona ir iniciējusi mantojuma atklāšanos). Vienlaicīgi tas nozīmētu, ka pastāvētu tikai viens zvērināta notāra uzaicinājuma veids – ar oficiālu publikāciju oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis”, tādējādi nostiprinot oficiālās publikācijas un zvērināta notāra uzaicinājuma saistošo spēku.

A.6. Termiņu nenoteiktība

1) Vai likumā būtu jāparedz konkrēts termiņš (minimālā un maksimālā robeža), kādu zvērināts notārs un mantojuma atstājējs var noteikt mantojuma pieņemšanai?

Likumā nebūtu jāparedz minimālā (mantojuma pieņemšanai) robeža, tā kā zvērinātam notāram kā profesionālim ir jāspēj gan izvērtēt konkrētajā mantojuma lietā saņemto informāciju un noteikt saprātīgus termiņus, lai ar uzaicinājuma sludinājumu noskaidrotu: 1) nezināmus mantiniekus; 2) zināmu mantinieku gribu pieņemt mantojumu; 3) uz mantojamo mantu gulošos parādus, ja mantiniekiem tie nav zināmi.⁸³ Papildus - zvērinātam notāram mantojuma pieņemšanas termiņš būtu jānosaka, respektējot mantojuma atstājēja kreditoriem noteikto termiņu pretenziju iesniegšanai (ar nosacījumu, ka tiek noteikti dažādi pieteikšanās

⁸³ Sk. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014.gada 7.novembra sprieduma lietā Nr. SKC-188/14 (C39062911) 9.2.punktu.

termiņi mantiniekiem un kreditoriem, lai mantinieki pirms kreditoru vai citu ieinteresēto personu prasījumu pieteikšanas varētu izlietot Civillikuma 696.pantā noteiktās tiesības). Piem., par saprātīgu nebūtu atzīstams mantojuma pieņemšanas termiņš - viens mēnesis, bet kreditora pretenzijas iesniegšanas termiņš - viena nedēļa.

Saskaņā ar Notariāta likuma 297.pantu uzaicinājuma termiņa izvērtēšana šobrīd ir uzticēta zvērinātam notāram, ar atrunu: “ja likumā nav noteikts citādi” (saskaņā ar spēkā esošo normatīvo regulējumu - ja mantojuma atstājējs atbilstoši Civillikuma 693.panta pirmajai daļai nav noteicis termiņu), ievērojot minimālā termiņa robežu (trīs mēneši no uzaicinājuma publicēšanas dienas oficiālajā izdevumā “Latvijas Vēstnesis”). Zvērinātu notāru prakse liecina, ka:

1) zvērināti notāri vairumā gadījumu izsludina mantojuma atklāšanos uz minimālo termiņu,⁸⁴ kas norāda uz to, ka, uzsākot mantojuma lietu, ir saņemta informācija par “vienkāršu lietu”, kurā, piem., visi mantinieki ir sasniedzami, nav citu mantinieku, mantojuma atstājējs nav atstājis privātu testamentu;

2) praksē trīs mēnešu termiņš var tikt atzīts gan par nesamērīgi īsu, gan pārāk garu. Pārāk īsu – gadījumos, ja nav bijis iespējams uzzināt par mantojuma atklāšanos, uzaicinājumu izteikt gribu mantojumu pieņemt, un nav pieteiktas tiesības vai prasības uz mantojumu,⁸⁵ pārāk garu – kad vienkāršā lietā (piem., vienīgais mantinieks) nav dotas tiesības iegūt mantojumu (piem., nelielu naudas noguldījumu) ātrāk par minimālo termiņu un notariālais process ir nesamērīgi ilgs. Zinātniskā pētījumā pēdējam apgalvojumam, protams, nav iespējams sniegt dokumentālus pierādījumus.

Vēsturiski likumdevējs ir noteicis minimālo robežu - “Uzaicinājuma termiņu tiesa nosaka no 6 mēnešiem līdz 1 gadam, aprēķinot laiku no sludinājuma nodrukāšanas dienas Valdības Vēstnesī (Civ. pr. 1. 2061. un 301. p.p.), pie kam pēc Latvijas tiesu prakses, šis termiņš parasti ir 6 mēneši, tieši pēc X. sēj. I. d. 1241. p. noteikuma, kur tāpat paredzēts 6 mēnešu ilgs termiņš pēc publikācijas dienas, lai varētu ierasties arī nostējie mantinieki”⁸⁶, gan arī to nenoteicis - Civilprocesa likuma⁸⁷ 326.pants, tomēr, pastāvot šim regulējumam, tiesu praksē tomēr uzaicinājuma termiņš netika noteikts mazāks par trīs mēnešiem.⁸⁸

⁸⁴ Sk. oficiālo izdevumu “Latvijas Vēstnesis”. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/oficialie-pazinojumi/mantojumu-zinas>

⁸⁵ Piem., Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017.gada 15.februāra spriedums lietā Nr. SKC-77/2017.

⁸⁶ Bukovskis V. Testāmenta spēku apstrīdošu prasības sūdzību juridiskā konstrukcija. Latvijas Universitātes Raksti. I. Sējums. Rīga, 1930/1931, 8.sadaļa “Testamentu neatzīšanas sūdzību iesniegšanas termiņi”.

⁸⁷ Civilprocesa 42.nodaļa izslēgta no 01.01.2012. ar 31.10.2002. likumu, kas stājas spēkā 01.01.2003.

⁸⁸ Gencs Z. Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 480.lpp.

Identiski apsvērumi ir jautājumā par to, ka normatīvajos aktos nav jāparedz maksimālie termiņi (mantojuma pieņemšanai), tā kā apstākļi, kādos mantinieks var uzzināt par mantojuma atklāšanos, izteikt savu gribu mantojumu pieņemt, iespēja noskaidrot mantojuma masu, un citi aspekti, ikvienā mantojuma lietā atšķiras.

Nododot mantojuma lietu vešanu zvērinātiem notāriem, tika izstrādāts likumprojekts, paredzot maksimālo robežu mantojuma pieņemšanai, t.i., “papildināt likumu ar 287. pantu šādā redakcijā: “287. Sludinājumā zvērināts notārs uzaicina pieteikties visus tos, kuriem kā mantiniekiem, kreditoriem vai kā citādi ir kādas tiesības uz mantojumu. Uzaicinājuma termiņš, ja likumā nav noteikts citādi, nosakāms pēc zvērināta notāra ieskatiem. Tas nedrīkst būt īsāks par trim mēnešiem no uzaicinājuma publicēšanas dienas un garāks par gadu no mantojuma atklāšanās dienas.”⁸⁹ Tomēr tika atbalstīts Tieslietu ministres I.Labuckas priekšlikums izslēgt 287. pantā vārdus “un garāks par gadu no mantojuma atklāšanās dienas”.⁹⁰ Paredzot prekluzīvu termiņu, jāņem vērā, ka pati tiesība, kurai radīts šis termiņš, būs spēkā tikai šī prekluzīvā termiņa laikā un ar tā notecēšanu — pati tiesība izbeigsies. Proti, īsie prekluzīvie termiņi ir radīti ar speciālu nolūku, lai aprobežotu zināmas tiesības izlietošanu ar īsāku laiku.⁹¹

Attiecībā uz termiņa robežas noteikšanu pēdējās gribas rīkojumā pētījuma autoriem nav viennozīmīga viedokļa, tā kā nav rodams objektīvs iemesls mantojuma atstājēja tiesību ierobežošanai. Pēdējās gribas rīkojums satur mantojuma atstājēja subjektīvu rīkojumu nāves gadījumam, izrādot īpašas simpātijas mantiniekiem, legatāriem. Bet tikai mantojuma atstājējs spēj objektīvi izvērtēt termiņus, kas būtu nepieciešami viņa mantojuma pieņemšanai. Īpaši nozīmīgi tas būtu pie substitūta iecelšanas gadījumam, ja mantinieks, legatārs negribētu mantojumu, legātu pieņemt (Civillikuma 477.panta pirmā daļa). Taču vienlaikus ir jāatzīst, ka mantojuma aizgādības institūts var atrisināt gadījumus, kad ir jārīkojas steidzami, piem., mantojuma masā ietilpst lopī, kapitāldaļas, un mantinieka lēmums par mantojuma pieņemšanu var tikt izteikts ilgstošā laika posmā.

2) Vai praksē pastāv problēmas piemērot Civillikuma 693. panta regulējumu, lai noteiktu brīdi, kurā uzskatāms, ka mantojuma atstājējs saņēmis ziņas par mantojuma atklāšanos?

⁸⁹ Likumprojekts trešajam lasījumam. Grozījumi Notariāta likumā (reģ.nr.579). Pieejams: http://www.saeima.lv/L_Saeima7/lasa-LP0579_3.htm

⁹⁰ Latvijas Republikas 7.Saeimas rudens sesijas astotās sēdes 2002.gada 24.oktobra stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002/st_2410/st2410.htm

⁹¹ Bukovskis V. Mantojuma prasību vai testamentu apstrīdošu prasību iesniegšanas termiņi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1932.gada 1.novembris, Nr.11.-12.

Jānošķir notariālais process no tiesas procesa. Tiesas procesā tiek izvērtēti pierādījumi, tostarp uzklautas liecinieku liecības, kas apliecina mantinieku teikto. Notariālajā procesā zvērinātam notāram nav piešķirtas un nav arī piešķiramas tiesības vai uzliekams pienākums noteikt brīdi, kad mantinieks ir saņēmis ziņas par mantojuma atklāšanos 693.panta trešās daļas kārtībā. Kā savulaik atzina Latvijas Universitātes un zvērinātu notāru pārstāvji, identificējot problēmu jautājumus mantojuma tiesību regulējumā,⁹² mantojuma process Latvijā nekad nav bijis izmeklēšanas process.⁹³ Zvērināts notārs mantošanas procesā rēķinās, piem., tikai ar savas intereses pieteikušiem mantiniekiem, ar mantojuma lietā iesniegtajiem privātiem pēdējās gribas rīkojumiem, ar pretenzijas iesniegušiem kreditoriem un neatņemamās daļas tiesīgajiem mantiniekiem, ar mantojamās mantas atspoguļojumu mantinieku iesniegtajā mantas sarakstā. Identiska kārtība ir attiecībā uz paziņojumu par ziņu saņemšanu par mantojuma atklāšanos.⁹⁴

Aizstāvot minēto nostāju, ir jāuzsver, ka latīņu tipa notariātam nav piešķiramas identiskas tiesības kā tiesai. Notariāta piederība tiesu sistēmai ir objektīvi nosacīta, tā kā tiesu un notariātu vieno kopīgi uzdevumi personu civilo tiesību aizsardzības jomā. T.i., tiesa izšķir tiesiskos strīdus starp civiltiesību subjektiem, aizsargā personu pārkāptās, apstrīdētās tiesības, likumiskās intereses. Savukārt notariāts aizstāv civilās tiesības tiktāl, ciktāl starp to subjektiem nepastāv tiesisks strīds, ļaujot tiesu raksturot kā strīdus, bet notariātu kā bezstrīdus jurisdikcijas⁹⁵ institūciju.⁹⁶

Apliecinot mantošanas iesniegumu par mantojuma pieņemšanu (notariālā akta formā), tiek veikts gribas izteikuma apliecinājums, kā arī tādu faktu, kuru esamība ir dokumentāli pierādāma, piem., mantinieka identitātes pārbaude, apliecinājums (piem., Notariāta likuma 82.1. panta pirmā daļa, 83.panta pirmā daļa). Turpretī ziņu saņemšanas brīža deklarācija un tas, vai sniegtās ziņas atbilst patiesībai, ir mantinieka pienākums un atbildība. Zvērināts notārs, pieņemot mantošanas iesniegumu par mantojuma pieņemšanu, brīdina mantinieku par

⁹² Bulavs P., Solovjakovs J., Šermukšnis I., Virko E. Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā. Rīga: Tieslietu ministrija, 2007. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijum>

⁹³ Sk. arī Bundurs Ž. Mantošanas tiesības. Mantinieku apstiprināšana un mantojuma sadalīšana; testamentu, līgumu un lūgumu paraugi. Daugavpils: Pašpalīdzība, 1932, 48.lpp.

⁹⁴ Izmantots arī: Damane L., Zīle K. Mantojuma masas būtība un sastāvs, tā izpratnes problēmjaudājumi. Latvijas Universitātes 75.zinātniskā konferences rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2017, 140.-146.lpp.

⁹⁵ Ar jurisdikciju šeit saprotot ne tikai tiesas, bet arī zvērināta notāra civiltiesiska rakstura lietu izšķiršanas tiesības.

Sīkāk sk.: Rasnačs L. Jurisdikcija un tās noteikšana civiltiesiska rakstura lietās. Promocijas darbs. Pieejams: https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F1598257487/Lauris_Rasnacs_2009.pdf

⁹⁶ Rozenbergs J. Notariāta vieta tiesu sistēmā un tā kompetences robežas. Grām.: Latvijas atjaunotā notariāta desmitgade: rakstu krājums. Rīga: Latvijas Zvērinātu notāru padomes izdevums, 2003, 6.lpp.

kriminālatbildību par apzināti nepatiesu ziņu sniegšanu atbilstoši Notariāta likuma 281., 312.pantam.

3) Vai Civillikumā vajadzētu noteikt konkrētu termiņu no mantojuma atstājēja nāves brīža, kuram notekot uzskatāms, ka mantinieks ir uzzinājis par mantojuma atstājēja nāvi?

Jāatzīst, ka nav skaidrs uzdotā jautājuma mērķis, t.i., kādā aspektā tika uzdots minētais jautājums. Pirmkārt, jāvērs uzmanība uz to, ka mantinieks bezstrīdus procesā var atsaukties uz Civillikuma 693.panta trešo daļu tikai gadījumos, kad ne citi mantinieki, ne kreditors vēl nav vērsušies pie zvērināta notāra mantojuma lietas uzsākšanai un zvērināts notārs nav noteicis uzaicinājuma termiņu. (sk. arī atbildes A.2 sadaļā) Līdz ar to nav personu, kuru interesēs būtu nosakāms šāds ierobežojums. Otrkārt, ņemot vērā cilvēku ģeogrāfisko mobilitāti, pārvietošanos starp dažāda tipa apdzīvotām vietām, vienota termiņa noteikšana ir neproduktīva, neiespējama. Tas var būt aktuāli gan mantošanas gadījumā saskaņā ar pēdējās gribas rīkojumu, gan likumiskās mantošanas gadījumā. Proti, atkārtojot A.2 jautājuma atbildi, - “noteikt vienu konkrētu brīdi, kurā būtu pamatoti uzskatīt, ka mantot aicinātais ir saņēmis ziņas par mantojuma atklāšanos, nav iespējams, jo katrā dzīves gadījumā šis brīdis var būt atšķirīgs.”

4) Kā būtu tulkojams Civillikuma 693. panta pēdējais teikums – vai tas paredz pienākumu mantot aicinātajam vērsties pie zvērināta notāra, lai ierosinātu mantojuma lietu? Kādas ir tiesiskās sekas, ja mantinieks neierosina mantojuma lietu?

Mantniekam ir jāvēršas pie zvērināta notāra, ja mantnieka statusa pierādīšanai (mantojuma iegūšanai) nepieciešams publiski ticams apliecinājums, t.i., mantojuma apliecība. Augstākās tiesas Plēnums 1995.gada 27.marta lēmuma Nr.1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās” 4.punktā sniedza izsmeļošu skaidrojumu: “Apstiprināšana mantojuma tiesībās ir vajadzīga: 1) gadījumos, kad notikusi mantojuma apsardzība; 2) gadījumos, kad izdarīts uzaicinājums; 3) kad pie mantojuma pieder nekustams īpašums; 4) kad mantniekam ir vajadzīga leģitimācija pret valsts un citām iestādēm.” Citos gadījumos, piem., kad mantojuma masā ir tikai kustama, neregistrējama manta, vai mantojamā manta nav konstatēta, mantojuma lietas uzsākšana ir mantnieka izvēle, nevis likumdevēja uzlikts pienākums, apstiprināties mantojuma tiesībās notariālā procesa rezultātā.

Ja uzaicinājuma nav bijis, mantinieks nav uzsācis mantojuma lietu, bet pieņēmis mantojumu atbilstoši Civillikuma 693.panta trešajai daļai, saskaņā ar Mantojuma lietu vešanas noteikumu 87.punktu viņš saglabā tiesības iesniegt zvērinātam notāram mantošanas

iesniegumu. T.i., “ja mantinieks mantošanas iesniegumā norādījis, ka pieņēmis mantojumu faktiskā valdījumā, zvērināts notārs mantošanas iesniegumu pieņem arī pēc Civillikuma 693.pantā noteiktā likumiskā termiņa beigām.” Saskaņā ar spēkā esošo normatīvo regulējumu, mantinieks, būdams brīdināts par kriminālatbildību, mutiski izsaka savu apliecinājumu par mantojuma pieņemšanu faktiskā valdījumā. Minētais paziņojums (apliecinājums) tiek materializēts notariālā akta formā un ir par pamatu izsniegt mantojuma apliecību par apstiprināšanu mantojuma tiesībās.

B. MANTINIEKU GRIBAS IZTEIKUMS UN MANTOJUMA SASTĀVS

B.1. Dažādas gribas izteikšanas formas

1) *Vai pastāv pretrunas starp Civillikuma regulējumu par gribas izteikšanas formām, pieņemot mantojumu, un Notariāta likumā ietverto regulējumu par mantojuma lietas vešanu?*

Ja ar jautājumu domāts, vai pastāv pretruna starp Civillikuma 691.pantā minēto formu (“gribu pieņemt mantojumu var izsacīt vai nu noteikti, mutiski vai rakstiski, vai arī klusējot”) un Notariāta likuma 194.pantā minēto formu (“mantošanas iesniegumu, kurā izteikta griba par mantojuma pieņemšanu (..), zvērināts notārs taīsa kā notariālo aktu”), tad jāatzīst, ka tiešas pretrunas nav. Civillikuma 691.pants kā materiālo tiesību norma nosaka mantojuma pieņemšanas (kā vienpusēja tiesiska darījuma⁹⁷) formu vispār, t.i., gadījumus, kuros mantojuma pieņemšana no formas viedokļa ir spēkā esoša. Notariāta likuma 254.pantam ir procesuāla nozīme: no notariāta procesa viedokļa tā nosaka, kāds apliecinājuma veids attiecībā uz mantošanas iesniegumu zvērinātam notāram kā notariālās palīdzības sniedzējam⁹⁸ ir jāiesaka personām, kuras pie viņa ir ieradušās ar lūgumu sastādīt viņām šādu iesniegumu nolūkā piedalīties mantojuma lietā ar formāli pareizu iesniegumu. Taču Notariāta likuma 254.pants nesatur vienīgi apliecinājumtehniska rakstura norādījumus zvērinātiem notāriem; par to liecina Notariāta likuma 256.pants, kurš mantojuma lietas vajadzībām prasa “attiecīgi apliecināta mantošanas iesnieguma” iesniegšanu vienmēr visos gadījumos, tātad arī tajos gadījumos, kad mantotgribētāji vispār nav vērsušies pie zvērināta notāra ar lūgumu sastādīt mantošanas iesniegumu, bet, piem., atsūtījuši to viņam pa pastu vienkāršā rakstiskā formā. Tas nozīmē, ka mantojuma lietas vešanas, resp., mantojuma apliecināšanas izdošanas nolūkā gribas izteikumam par mantojuma pieņemšanu vienmēr jābūt sevišķā (notariālā) formā. Kamēr šādas formas iesniegums nav saņemts, tikmēr tas jāuzskata par neesošu. Tātad no mantošanas procesa viedokļa Notariāta likuma 254.pants nosaka, kādas formas gribas izteikums ir nepieciešams, lai mantojuma lietā – kuru vispār raksturo formāla stingrība (attiecinā, piem., uz termiņiem⁹⁹, uz radniecības pierādīšanu¹⁰⁰, uz mantojuma sastāvu¹⁰¹ un vērtību¹⁰² u.tml.) – nebūtu nekādu šaubu vismaz par to, a) ka persona, kura vēlējusies mantojumu pieņemt, to patiešām ir izdarījusi, b) ka viņa to ir izdarījusi noteiktā laikā, un c) ka

⁹⁷ Sal. Gencs Z., Krauze R. Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 237.lpp.; Briedis V. Mantojuma pieņemšana un atraidīšana. Rīga: Grāmatspiestuve Akc. Sab. “ROTA”, 1939, 28.lpp.

⁹⁸ Šeit konsultējošā kārtībā; sal. Notariāta likuma 66.panta pirmās daļas 4.punktu.

⁹⁹ Sal. Civillikuma 693., 694., 697., 698.pants.

¹⁰⁰ Sal. Mantojuma lietu vešanas noteikumu 25. un turpm. pk.

¹⁰¹ Sal. Civillikuma 272., 665., 708.pants.

¹⁰² Sal. Mantojuma lietu vešanas noteikumu 30. un turpm. pk.

tā ir tā pati persona, par kuru viņa uzdodas.

Šis nav vienīgais gadījums, kad tiesiskais darījums ar viena veida (brīvāku) formu jau ir materiāltiesiski spēkā esošs un saistošs, taču zināmu formalitāšu (procedūru) kārtības nolūkā tas ir jāietver cita veida (sevišķā) formā. Tas tā jau noteikts attiecībā uz zemesgrāmatās ierakstāmajiem darījumiem: kaut arī pēc Civillikuma 1483.panta 3.punkta likums prasa rakstisku formu, kad darījums jāieraksta zemesgrāmatās, tad tomēr pēc Civillikuma 1487.panta šajos gadījumos “darījums saista pats par sevi arī bez tā izteikšanas rakstiskā formā, tiklīdz starp tā dalībniekiem notikusi vienošanās par visām tā būtiskām sastāvdaļām”. Tādēļ šajos gadījumos forma nav tiesiskā darījuma spēkā esamības nosacījums (kā tas parasti būtu pēc Civillikuma 1475.panta pirmās daļas).

2) Kā fiksēt personas gribu pieņemt mantojumu situācijā, kad tā šo gribu pauž, klusējot - ar konkludentām darbībām vai mutiski, bet nevēršas pie zvērināta notāra ar mantojuma iesniegumu?

Situācijā, kad persona izsaka gribu pieņemt mantojumu mutiski vai klusējot (ar konkludentām darbībām), ar mantojums tiesiski procesuāliem līdzekļiem nav iespējams šādi izteiktu gribu ar noteiktību fiksēt. Iestāžu (mantojuma lietas gadījumā – zvērināta notāra) vienpusēji pieņēmumi ir neizbēgami saistīti ar lielu subjektīvismu. Ja procesā (mantojuma lietā) nav materializētu pierādījumu par attiecīgajiem faktiem, nav iespējams pieņemt pamatotu nolēmumu (izdot mantojuma apliecību); tāpat šāda nolēmuma likumību nebūs iespējams efektīvi pārbaudīt pārsūdzības kārtībā, jo par pārbaudāmajiem apstākļiem iztrūks vajadzīgo pierādījumu. Persona, kura kaut kādu savu prasījumu apmierināšanas nolūkā varētu būt ieinteresēta mutiski vai klusu ciešot izsacītas gribas fiksēšanā, labākajā gadījumā to varētu mēģināt panākt prasības kārtībā tiesā.

Ja mantinieks, kurš nav iesniedzis mantojuma lietā mantošanas iesniegumu par mantojuma pieņemšanu un tādēļ nav apstiprināts mantojuma tiesībās, stājas darījumu attiecībās ar trešajām personām, tad tādas trešās personas, kas paļaujas uz (neapstiprinātā) mantinieka mutiski paustajiem izteikumiem par mantojuma pieņemšanu un no viņa iegūst kādu pie mantojuma piederošu lietu, dara to uz savu risku¹⁰³, jo mutisku apgalvojumu pierādīšana vēlāk ir saistīta ar ļoti lielām grūtībām. Vēl jo riskantāk trešajām personām būtu taisīt slēdzienu par mantojuma pieņemšanu no mantinieka klusēšanas, jo sevišķi tādēļ, ka pašā likumā (Civillikuma 692.pants) ir uzskaitīti izņēmumi, kuros klusēšana nevar tikt uzskatīta

¹⁰³ Sal. Briedis V. Mantojuma pieņemšana un atraidīšana. Rīga: Grāmatspiestuve Akc. Sab. “ROTA”, 1939, 31.lpp.

par mantojuma pieņemšanu. Kā minēts tiesību doktrīnā, “*var izveidoties un pastāvēt tādi apstākļi, kuri raksturīgi tikai konkrētajam dzīves gadījumam*”, kad viena un tā pati darbība vienā gadījumā var tikt vērtēta kā mantojuma pieņemšana, bet citā gadījumā nē, un “*šādi apstākļi katrā gadījumā ir jāvērtē tiesai*”¹⁰⁴.

Mantojuma lietas ietvaros gan būtu iespējams fiksēt vismaz mutiskus gribas izteikumus, kaut vai ierakstot tos protokolā ar paša izteikuma devēja parakstu, kā tas, piem., administratīvajā procesā un civilprocesā jau ir noteikts Administratīvajā procesa likumā un Civilprocesa likumā attiecībā uz noteiktiem, mutvārdos iestādē vai tiesā dotiem paziņojumiem (piem., Administratīvajā procesa likuma 40., 222., 223.pants, Civilprocesa likuma 62., 164.pants) – tomēr pēc būtības no tā brīža jau eksistē rakstisks gribas izteikums un tāpēc īsti nevar runāt par mutiski paustu gribu.

Savukārt ārpus mantojuma lietas ir maza nozīme runāt par piespiedā veidā notiekošu gribas fiksēšanu attiecībā uz mantojuma pieņemšanu. Pirmkārt, tādām mantiniekiem, kurš nevērsās pie zvērināta notāra ar lūgumu apstiprināt viņu mantojuma tiesībās, sava mantinieka statusa aizsardzība acīmredzot ir vienaldzīga. Jau Augstākās tiesas 1995.gada 27.marta plēnuma lēmumā Nr.1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās” bija norādīts, ka “apstiprināšana mantojuma tiesībās ir vajadzīga (..) kad mantiniekam ir vajadzīga leģitīmācija pret valsts un citām iestādēm” (4.punkta 4.apakšpunkts). Tāpēc bez mantojuma apliecības mantinieks savu mantinieka statusu nevienam nevar pierādīt, un šāds mantinieks, kurš pats neizmanto viņam likumā dotos aizsardzības līdzekļus, nekādu automātisku jeb uzspiestu aizsardzību (t.i., mantojuma pieņemšanas fiksēšanu un mantinieka statusa piešķiršanu bez viņa paša iniciatīvas) arī nav pelnījis. Otrkārt, tām personām, kuras ir ieinteresētas iegūt skaidrību attiecībā uz mantojuma piederību (kā kreditoriem, legatāriem, u.ml.), likumā ir dotas iespējas uzsākt mantojuma lietu¹⁰⁵ un mēģināt panākt skaidrību ar mantojums tiesiskiem procesuālajiem līdzekļiem (mantojuma atklāšanās izsludināšanu). Šo ieinteresēto personu kategorijām nemaz nav intereses par katru cenu panākt, lai konkrēta persona (kas, iespējams, pārņem mantojumu savā valdījumā vai pat mutiski izsakās par mantojuma pieņemšanu) tiktu atzīta par mantinieku – šīm personām ir tikai nepieciešams zināt, kad beidzot varēs sākt prasīt sev apmierinājumu, ja mantojuma atstājējam bija parādi un neviens ilgstoši netiek apstiprināts par mantinieku. Šajā ziņā tām ir pilnīgi vienalga, vai norēķins notiks ar apstiprināto mantinieku, ar mantojuma masu vai ar valsti (kurai galu galā piekritīs bezmantinieku manta).

¹⁰⁴ Sal. Genes Z., Krauze R. Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 257.lpp.

¹⁰⁵ Civillikuma 697.pants.

Galvenais, ka būs beidzies neziņas periods, būs panākta galīga skaidrība par mantojuma turpmāko piederību un norēķinu vispār varēs uzsākt.¹⁰⁶ Ja mantojumu mutiski vai klusu ciešot pieņēmušais mantinieks šādā kreditoru vai legatāru iniciētā procesā turpinās klusēt vai izteikties par mantojuma pieņemšanu tikai mutiski, tad visvēlamākais risinājums šādai viņa uzvedībai būtu nerēķināšanās ar viņa skaidri neizpaustajām un nefiksējamām vēlmēm un, kā jau tas savā laikā bija noteikts Civilprocesa nolikuma (1939.g.izd.) 1699.pantā un Civilprocesa likuma (1998.g.) 327.pantā, visu termiņā nepieteikto tiesību dzēšana (sk. arī pētījuma A.5 sadaļu).

3) Vai Latvijas mantojuma tiesību sistēmā būtu nepieciešams saglabāt tādas mantot aicinātā gribas izteikšanas formas – kā mantojuma pieņemšana ar konkludentām darbībām vai mutiski?

Tiesību doktrīnā norādīts, ka iespējamus strīdus par to, vai mantinieks laikus pieņēmis mantojumu, novērš iesniegums, kas iesniegts skaidri noteiktā, likumā paredzētā termiņā.¹⁰⁷ No tāda skatu punkta mantojuma pieņemšanu ar konkludentām darbībām vai mutiski ir nevēlamas mantojuma pieņemšanas formas, jo vairo neskaidrību trešajām personām. Tomēr mantojuma pieņemšanu ar konkludentām darbībām vai mutiski var saglabāt a) tiem mantošanas gadījumiem, kad trešo personu iesaiste tiešā veidā nenotiek (piem., kad mantiniekam nevienam nav jāpierāda savas mantojuma tiesības ar stiprākiem līdzekļiem nekā tikai vienkārši ar mantoto lietu valdījumu) un b) pie nosacījuma, ka paralēli pastāv oficiālas apstiprināšanas procedūra (mantojuma lieta), kuras gaitā tiek ņemti vērā tikai noteiktas formas gribas izteikumi (sal. Civillikuma 1429.pants) un tiek dzēstas nepieteiktās tiesības un kuru tāpēc visas ieinteresētās personas var izmantot savu tiesību galīgai nodibināšanai un aizsardzībai, jo sevišķi aizsardzībai pret neatpazīstamajiem un nedrošajiem konkludentajiem gribas izteikumiem.

¹⁰⁶ Spriest par to, ka, piem., kreditoriem vienmēr ir izdevīgi panākt, lai mantojumam būtu mantinieks, ir (vismaz no mantojuma tiesību viedokļa) neracionāli jau tāpēc vien, ka mantinieks, pat pieņemdam mantojumu, to var pieņemt ar inventāra tiesību (Civillikuma 708.pants), kas ierobežo viņa atbildības apmēru, vai galu galā, viņš mantojumu var nepieņemt vispār (Civillikuma 689.pants); pie šādām likuma dotām iespējām saprātīgs mantinieks tīšuprāt neuzņemsies atbildēt par mantojuma atstājēja parādiem ar savu paša mantu. Tādēļ centieni ar mantojumsistēmasi paņēmieniem jebkurā veidā iegūt sev neierobežotas atbildības mantinieku par “parādu vergu” (t.sk. bezstrīdus mantojuma procesā neieradušos, neizteikušos un tāpēc pat neidentificētu personu klusēšanu aizmuguriski interpretējot kā mantojuma pieņemšanu, vai arī cerot tikai uz to, ka iespējamie mantinieki aizmirsīs, nepaspēs vai nemācēs izlietot tiem likumā dotās iespējas) neraksturo godprātīgu civiltiesisko apgrozību un var robežoties, atbildīgi uz to raugoties, ar Civillikuma 1.panta pārkāpšanu.

¹⁰⁷ Genes Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2002, 254.lpp.

4) *Vai praksē pastāv Civillikuma 691. panta regulējuma par klusējot (ar tādu darbību, kuru attiecīgos apstākļos var iztulkot vienīgi tā, ka zināma persona atzīst sevi par mantinieku) izteiktu gribu pieņemt mantojumu piemērošanas problēmas? Par kādām tiesiskām situācijām var runāt šādos gadījumos?*

Lielākā problēma, kas praksē var rasties sakarā ar klusējot notikušu mantojuma pieņemšanu, ir tas, ka apstiprinātie mantinieki, kuri šim nolūkam ir godprātīgi izpildījuši visas likumā noteiktās procedūras, lai iegūtu viņu mantojuma tiesības apstipriņošu dokumentu (mantojuma apliecību), tomēr neiegūst ar to galīgu noteiktību, jo kamēr nav atjaunota nepieteikto tiesību (arī mantojuma tiesību) dzēšana procesuālā kārtībā, tikmēr, piem., uz Civillikuma 694.panta pamata var veidoties (un dzīvē neizbēgami arī daudzkārt veidojas, kaut arī ne vienmēr izvēršas tiesā izskatāmā strīdā) tāda absurda situācija, ka paralēli apstiprinātajiem mantiniekiem var pastāvēt citi – neapstiprinātie – mantinieki, kuri ar to, ka uzaicinājuma termiņā viņi ir nevis pieteikušies, bet klusējuši, ir materiāltiesiski ieguvuši tādas pašas tiesības uz mantojumu kā apstiprinātie mantinieki un katrā laikā (vismaz līdz attiecīgā noilguma termiņa notecējumam, Civillikuma 685.pants) var sākt izvirzīt pret tiem savas prasības (analīzi par nepieciešamību grozīt Civillikuma 694.panta redakciju, sašaurinot panta piemērošanas tvērumu, skatīt A.2 un A.6 sadaļā.)

5) *Vai gribai pieņemt mantojumu, kas izteikta rakstiskā formā, bet nav noformēta notariāla akta formā (kā to paredz Notariāta likums) ir spēks attiecībā pret trešajām personām?*

Kā noteikts Notariāta likuma 256.pantā, “ja iesniegtais mantošanas iesniegums nav apliecināts atbilstoši šā likuma prasībām, zvērināts notārs nekavējoties paziņo iesniedzējam par nepieciešamību iesniegt jaunu, attiecīgi apliecinātu mantošanas iesniegumu”, no kā jāsecina, ka neapliecinātam iesniegumam nav nekāda spēka mantinieku apstiprināšanas procesā, t.i., mantojuma lietvedībā. Taču, kamēr Civillikumā (691.pants) pastāv iespēja pieņemt mantojumu brīvā formā, mantinieku saista gribas izteikumi arī vienkāršā rakstiskā formā, līdz ar to trešās personas var izmantot šādas formas gribas izteikumus. Pirmkārt, savu tiesību nodibināšanai ārpus tiesas, apzinoties tomēr pie tam, ka tiklīdz šīm trešajām personām būs “vajadzīga leģitimācija pret valsts un citām iestādēm”¹⁰⁸, viņas savas – pilnīgi iespējams, ka no neapstiprinātā mantinieka materiāltiesiski pilnvērtīgi iegūtās – tiesības nespēs pierādīt. Otrkārt, savu tiesību aizsardzībai tiesā prasības tiesvedībā: ja šīm trešajām personām būtu nepieciešams pierādīt, ka mantinieks mantojumu patiešām iegūvis (Civillikuma 701.pants), tās

¹⁰⁸ Sal. Augstākās tiesas 27.03.1995 plēnuma lēmuma Nr.1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās” 4.punkta 4.apakšpunktu.

varētu izlietot visus iespējamus pierādījumus tam, ka mantinieks savu gribu pieņemt mantojumu bija izteicis jebkurā no Civillikuma 691.pantā noteiktajām formām.

6) Kādas gribas izteikšanas formas mantot aicinātajam attiecībā uz gribu pieņemt mantojumu tiek paredzētas citās valstīs (Lietuvā, Igaunijā, Vācijā, Šveicē, Francijā)? Ja pastāv dažādas gribas izteikšanas formas, kā tiek nodrošināta tiesiskā noteiktība – ir konstatējams mantinieks, kam ir pārgājušās mantojuma atstājēja tiesības un saistības?

Igaunijā Mantošanas likuma 116.-120.pants paredz, ka mantinieks var pieņemt vai atraidīt mantojumu. Ja persona, kura ir tiesīga mantot, neatrada mantojumu trīs mēnešu laikā no brīža, kad tā uzzinājusi vai tai būtu vajadzējis uzzināt par savām tiesībām uz mantojumu, uzskata, ka tā ir pieņēmusi mantojumu. Tāpat pirms šī termiņa beigām mantinieks var izteikt gribu, ko notārs apliecina notariālā akta formā. Ja mantinieks grib mantojumu atraidīt, tad iepriekš minētajā termiņā viņam ir jāiesniedz iesniegums notāram, kuru notārs apliecina notariāla akta formā.

Lietuvas Republikas Civilkodeksa 5.50.pants nosaka, lai saņemtu mantojumu, mantiniekam tas ir jāpieņem. Uzskatāms, ka mantinieks ir pieņēmis mantojumu, ja mantojumu sācis faktiski valdīt, iesniedzis tiesā pieteikumu par inventāra saraksta sastādīšanu vai iesniedzis notāram pieteikumu par mantojuma pieņemšanu.. Iepriekš minētās darbības mantiniekam jāveic trīs mēnešu laikā kopš mantojuma atklāšanās. Papildus Civilkodeksa 5.51.pants nosaka regulējumu, kā izpaužas mantojuma faktiskais valdījums, proti, izturas pret mantojumu kā pret savu (valda, izmanto un nodod, rūpējas, maksā nodokļus u.c.). Šādā gadījumā uzskatāms, ka mantinieks pieņēmis mantojumu.. Lietuvas Notāru padome norāda, ka šādā gadījumā mantiniekam saskaņā ar Civilprocesa likuma¹⁰⁹ 442. un 444.pantu (juridiskā fakta konstatācija) ir jāvērsas tiesā un jāpierāda mantojuma pieņemšana ar konkludentām darbībām. Pēc tam, kad tiesa ir apstiprinājusi mantojuma faktisku pieņemšanu, mantinieks iesniedz notāram spēkā stājušos tiesas nolēmumu. Vienlaikus praksē ir sastopami gadījumi, kad notārs pieņem mantinieka iesniegumu bez tiesas nolēmuma, ja notāram nerodas šaubas, ka mantinieks pieņēmis mantojumu faktiskajā valdījumā¹¹⁰.

Civilkodeksa 5.51.pants arī paredz, ka mantiniekam likumā noteiktajā termiņā – trīs mēnešu laikā – ir tiesības iesniegt iesniegumu mantojuma atraidīšanu. Šādā gadījumā uzskatāms, ka mantinieks valdījis mantojumu citu mantinieku interesēs.

¹⁰⁹ Code of Civil Procedure. Pieejams: <https://www.e-tar.lt/portal/en/legalActSearch>

¹¹⁰ Latvijas Zvērinātu notāru padomes un Lietuvas notāru padomes elektroniskā sarakste.

Francijas Civilkodeksa 778.pants paredz, ka mantinieks var pieņemt mantojumu tieši izsakot gribu vai ar rīcību: mantojums pieņemts ar skaidri izteiktu gribu publiskā vai privātā aktā; rīcību, ja tā veikta mantinieka statusā un no tās var izsecināt mantojuma pieņemšanu. Civilkodeksa 779.pants precizē, ka rīcība, kura saistīta tikai ar mantojuma saglabāšanu, uzraudzība un pagaidu pārvaldība, nav uzskatāma par tādām, kas saistīta ar mantojuma pieņemšanu, ja vien šī rīcība veikta mantinieka statusā un vārdā. Līdzīgi kā Lietuvā, arī Francijā tiesā ir jāpierāda mantojuma faktiski pieņemšanu.

Vācijā Civilkodeksa 1942.pants paredz, ka mantojums uz mantiniekiem pāriet automātiski, līdz ar mantojuma atstājēja nāvi. Mantiniekam nav jāizsaka griba par mantojuma pieņemšanu, vienlaikus likums neliedz izteikt šādu gribu skaidri (ekspresīvi) tiesai vai pie notāra. Ja mantinieks nevēlas saņemt mantojumu, tādā gadījumā viņam tas ir nepārprotami jāatrada. Parasti mantiniekam jāatsakās no mantojuma sešu nedēļu laikā, kopš brīža, kad viņam paziņots par mantojuma atklāšanos un mantinieka statusa saņemšanu. Saskaņā ar Civilkodeksa 1945.pantu paziņojums par mantojuma atraidīšanu jāiesniedz tiesā – klātienē vai iesniedzot notariāli apliecinātu gribu atteikties no mantojuma. Ja mantinieku tiesā un pie notāra pārstāv pārstāvis, tad nepieciešama notariāli apliecināta pilnvara.

Šveicē mantojums uz mantiniekiem pāriet automātiski līdz ar mantojuma atstājēja nāvi.. Griba atteikties no mantojuma izsakāma rakstiski, ja tas netiek izdarīts trīs mēnešu laikā no ziņu saņemšanas par mantojuma atklāšanos, uzskatāms, ka mantojums ir pieņemts.

B.2. Nepilngadīgo un personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesības pieņemt mantojumu

1) Vai pašreiz spēkā esošais regulējums pietiekami aizsargā nepilngadīgo un personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesības mantot?

Pašreiz spēkā esošais regulējums pietiekami aizsargā nepilngadīgo mantinieku un personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesības mantot, tā kā likumdevēja radītie aizsardzības mehānismi ikvienā gadījumā nodrošina mantojuma pieņemšanu tikai ar inventāra tiesībām, nepieļaujot mantinieka atbildību par mantojuma atstājēja parādiem ar paša manta. Tomēr vienlaicīgi ir jāatzīst, ka mantojuma pieņemšanas procesuālā kārtība ir panākusi nesamērīgu administratīvo slogu aizbildņiem un aizgādņiem, tā kā ir jāsaņem bāriņtiesas atļauja mantojumu pieņemt. Minētā prasība nesniedz jebkādu pienesumu nepilngadīgā mantinieka un personas ar ierobežotu rīcībspēju interešu aizsardzībai. Tieši pretēji – aizsardzība kļuvusi par birokrātisku šķērslī, kas liedz aizbildnim, aizgādņim rīkoties raiti aizbildnībā, aizgādībā esošās personas vārdā.

Saskaņā ar pašreiz spēkā esošo regulējumu nav vienotu kritēriju, pēc kādiem bāriņtiesas pieņem lēmumu par mantojuma pieņemšanu nepilngadīgā mantinieka un personas ar ierobežotu rīcībspēju vārdā (Civillikuma 295.pants). Prasība par bāriņtiesas lēmumu izslēdz iespēju aizbildnim vai aizgādnim nekavējoties rīkoties mantinieka vārdā, sadārdzina mantošanas procesu un nesniedz nepilngadīgo vai personu ar ierobežotu rīcībspēju interesēm nekādu pienesumu.

Bāriņtiesu lēmumu pieņemšanas kritēriji nav nosakāmi, tā kā:

- a) mantojuma sastāvs tiek noskaidrots visa mantošanas procesa gaitā;
- b) nepilngadīgie mantinieki un personas ar ierobežotu rīcībspēju manto, izmantojot inventāra tiesības, tādējādi neatbildot par mantojuma atstājēja parādiem (Civillikuma 708.panta otrā daļa).

Kritēriju neesamību pierāda arī dzan bāriņtiesu prakse, saskaņā ar kuru pirms lēmuma pieņemšanas (mantojumu pieņemt, atraidīt) tiek pieprasīta mantojuma inventāra saraksta iesniegšana. Tomēr inventāra saraksts ir mantojuma aktīvu saraksts, kurā nav iekļaujama informācija par mantojuma atstājēja parādiem, kā arī tas nenodrošina pārliecību, ka manta nav novēlēta kā legāts (Civillikuma 500. un turpmākie panti). Papildus jāatzīst, ka prasība iesniegt inventāra sarakstu kavē aizbildņiem un aizgādņiem mantošanas iesnieguma iesniegšanu, tādējādi aizskarot mantinieku tiesības iegūt mantojumu notariālajā procesā.

Par to, ka bāriņtiesas lēmums mantojuma pieņemšanai ir neproduktīvs, tika diskutēts jau pirmskara Latvijā. Piem., *“noteikumu, ka, dodot atļauju pieņemt mantojumu, stingri jāraugās, lai tāda pieņemšana nenonāk par ļaunu aizbilstamā mantiskām interesēm (75.p.), gan nenāksies bieži piemērot. Nav jāaizmirst, ka aizbilstamo vietā mantojumu aizbildnis pieņem vienmēr ar inventāra tiesību (CL 295, 708.p.), kas, savukārt garantē, ka aizbilstamam nekad nebūs jāatbild par mantojuma atstājēja parādiem vairāk nekā viņš mantojumu pieņēmis.”*¹¹¹

2) *Vai zvērinātam notāram mantojuma lietas ietvaros būtu jāpārlicinās par to vai starp potenciālajiem mantiniekiem ir vai nav personu ar ierobežotu rīcībspēju un nepilngadīgie?*

Vienprātība par mantinieku loka noskaidrošanas nepieciešamību jau tika izteikta Tieslietu ministrijas izveidotās Darba grupas Civillikuma Mantojuma tiesību daļas un ar to saistīto normatīvo aktu grozījumu izstrādei 2012.gada 31.oktobra sēdē (protokols Nr.1). Minētā vienošanās skāra nepieciešamību noskaidrot iespējamus mantiniekus, neizdalot nepilngadīgos mantiniekus un mantiniekus ar ierobežotu rīcībspēju. T.i.,:

¹¹¹ Drande J. Mantojuma lietu kārtošana. P.S. Zemnieka domas, Rīga: 1937, 9.lpp.

“Attiecībā uz mantinieku apzināšanas loku darba grupa vienojas:

1. ka šāds pienākums zvērinātiem notāriem būtu uzdodams;

Papildus tika sniegta informācija, ka šāds pienākums varētu sadārdzināt mantojuma lietas vešanas izdevumus.

2. mantinieku apzināšanas loka lielums – laulātais un bērni, ja bērnu nav, tad vecāki un brāļi un māsas;

3. zvērinātiem notāriem nepieciešams saslēgums ar Iedzīvotāju reģistra datu bāzi un apmaksas kārtību;

Jautājumā par sadarbību ar Iekšlietu ministrijas Iedzīvotāju reģistru Tieslietu ministrijai savas kompetences ietvaros meklēt risinājumu.

4. uzaicinājuma nosūtīšana uz deklarēto dzīvesvietas adresi, izņemot, ja nav norādīta adrese, var izmantot mantinieku norādīto adresi un papildus norādīto adresi Iedzīvotāju reģistrā ar prezumpciju par saņemšanu. Savukārt, ja vispār nav informācijas par personas dzīvesvietas adresi, tad persona tiek uzaicināta ar publikāciju laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”.

5. saglabāt pienākumu mantiniekam vai personai, kas iesniedz iesniegumu par mantojuma uzsākšanu, informēt notāru (iesniegumā) par tai zināmiem mantiniekiem un radiniekiem.

6. uzaicinājuma nosūtīšana mantiniekiem ar informāciju par mantojuma lietu, norādot personas pienākumus un tiesības, negaidot un neprasot atbildes uz šo paziņojumu, nenorādot termiņu.”

Atbilstoši spēkā esošajam normatīvajam regulējumam mantinieku loka noskaidrošana notiek tikai saskaņā ar mantošanas iesniegumu iesniegušo personu sniegto informāciju (piem., Notariāta likuma 312.panta pirmās daļas 5.punkts), savukārt Iedzīvotāju reģistra pārbaude - tikai apliecinājuma dalībniekiem (Notariāta likuma 75.panta ceturtā daļa). Piezīme - Iedzīvotāju reģistra pārbaudi zvērināts notārs veic speciāli norādītajos gadījumos (piem., Notariāta likuma 138.¹pants). Tādējādi zvērināta notāra iniciatīva (mantinieku loku noskaidrošanai) saskaņā ar spēkā esošo normatīvo regulējumu nav paredzēta.

Uzliekot par pienākumu pārbaudīt mantinieku loku Iedzīvotāju reģistrā, sadārdzinātos mantojuma lietas uzsācēja (iniciatora) izdevumi, kā arī netiktu nodrošināta tādu mantinieku noskaidrošana, kuru dati nav iekļaujami Iedzīvotāju reģistrā saskaņā ar Iedzīvotāju reģistra likuma 3.pantu, kā arī pastāv augsta varbūtība nesaņemt vai saņemt nepilnīgas ziņas par ceturtās šķiras mantiniekiem.

3) *Vai zvērinātam notāram būtu jāinformē attiecīgā bāriņtiesa par mantojuma lietas uzsākšanu, ja tas konstatē, ka starp potenciālajiem mantiniekiem ir personas ar ierobežotu rīcībspēju un nepilngadīgie?*

Ir saglabājams notariālā procesa regulējums, saskaņā ar kuru zvērinātiem notāriem ir uzlikts pienākums ziņot bāriņtiesām par nepilngadīgiem mantiniekiem un mantiniekiem ar ierobežotu rīcībspēju (Mantojuma lietu vešanas noteikumu 91.punkts). Pamatojums - Bāriņtiesu likuma 26.panta pirmā daļa paredz gadījumus, kad bāriņtiesa ieceļ aizbildni nepilngadīgā interešu aizsardzībai, savukārt 40.panta ceturtnā un piektnā daļa – gadījumus, kad tiek iecelts pagaidu aizgādnis vai cits aizgādnis.

4) *Vai zvērinātam notāram, apstiprinot mantiniekus, būtu jānoskaidro, vai bāriņtiesa ir pieņēmusi attiecīgu lēmumu; vai jāiepazīstas ar bāriņtiesas lēmumu un jāņem tas vērā?*

Ja tiek saglabāts šobrīd spēkā esošais Civillikuma 295.panta otrās daļas regulējums, zvērināts notārs no aizbildņa vai aizgādņa iesniegumu par mantojuma pieņemšanu nepilngadīgā vai personas ar ierobežotu rīcībspēju vārdā var pieņemt tikai, saņemot attiecīgu bāriņtiesas lēmumu.

Vienlaikus, ņemot vērā šīs sadaļas pirmajā jautājumā konstatēto par bāriņtiesas lēmuma pieņemšanas kritēriju neesamību, pētnieki piedāvā atteikties no nepieciešamības saņemt bāriņtiesas atļauju pieņemt mantojumu, ņemot vērā Civillikuma 295.un 708.pantā noteikto prasību pieņemt mantojumu tikai ar inventāra tiesību. Diskutējams ir jautājums par atļaujas nepieciešamību, ja mantojums tiek atraidīts.

5) *Vai būtu jānosaka pienākums bāriņtiesai nosūtīt pieņemto lēmumu par aizgādņībā vai aizbildņībā esošas personas mantošanu zvērinātam notāram, kurš ved mantojuma lietu?*

Atbilde tika sniegta šīs sadaļas pirmajā jautājumā par bāriņtiesas lēmuma pieņemšanas kritēriju neesamību. Ja tomēr esošais regulējums tiek saglabāts, šādai prasībai nav nozīmes, jo aizbildnim vai aizgādņim pašam ir jāierodas pie zvērināta notāra, lai izteiktu gribu par mantojuma pieņemšanu.

B.3. Mantot aicinātā tiesības iepazīties ar mantojuma sastāvu, pirms gribas izteikšanas

1) *Vai un kā atbilstoši spēkā esošajam regulējumam mantot aicinātais var izmantot Civillikuma 696. pantā noteiktās tiesības?*

Šobrīd spēkā esošais regulējums neparedz zvērināta notāra pienākumu mantošanas procesā noskaidrot mantojuma sastāvu. Šādas pieejas pamatā ir universālās sukcesijas

principis, kas ietverts Civillikuma 382.un 384.pantā un nozīmē mantinieku iestāšanos mirušā mantisko attiecību kopībā. “Mantojums tā tad ir mantas kopība un bieži vien, apstiprinot mantiniekus, ne tiesa, ne paši mantinieki nezin, kas ietilpst šajā kopībā. Tāpēc, apstiprinot mantiniekus, tiesa neizšķir jautājumus par viena vai otra priekšmeta piederību mantojuma masai (..), bet gan izšķir jautājumu, vai mantiniekam, kas savas tiesības pieteicis, vispār pieder tiesības uz atstāto mantojumu (..).”¹¹²

Saskaņā ar Notariāta likuma 281.un 312.pantu mantojamās mantas sarakstu ar mantas novērtējumu mantojuma lietā iesniedz mantinieks. Ja mantinieks mantojamās mantas sastāvā norādījis zemesgrāmatā ierakstītu nekustamo īpašumu, zvērinātam notāram ir pienākums mantojuma apliecības izsniegšanas dienā pārliecināties par ierakstu valsts vienotās datorizētās zemesgrāmatas attiecīgajā nodaļumā (Mantojuma lietu vešanas noteikumu 38.punkts). Pēc mantinieku lūguma zvērinātam notāram ir tiesības izdarīt pieprasījumus kredītiestādei mantojuma atstājēja mantojuma masas apzināšanai (Kredītiestāžu likuma 63.panta pirmās daļas 13.punkts). Lai arī citi gadījumi mantojuma masas apzināšanai normatīvajos aktos nav paredzēti, zvērinātu notāru praksē šāda veida pieprasījumi pēc mantinieku lūguma tiek izdarīti arī citos gadījumos (Notariāta likuma 66.panta pirmās daļas 2.punkts pieļauj zvērinātam notāram pieprasīt dokumentus, kas nepieciešami notariālo aktu noslēgšanai). Ja mantiniekam nav ziņu par mantojuma sastāvu, viņš, pirms izteikt gribu par mantojuma pieņemšanu, ir tiesīgs lūgt zvērinātam notāram izsludināt mantojuma atklāšanos, kā arī lūgt izsūtīt pieprasījumus kredītiestādēm un valsts datu bāzēm, lai noskaidrotu, vai mantojuma atstājējam ir bijuši naudas noguldījumi un ir piederējusi reģistrējama manta. Vienlaikus jānorāda, ka zvērinātam notāram ir iespējams noskaidrot vienīgi mantojuma aktīvus, pie kam tikai tad, ja tā ir reģistrējama manta.

Zvērināts notārs var noskaidrot, vai mantojuma atstājēja saistības ir nodrošinātas ar hipotēku vai komercķīlu, tomēr ieraksti publiskajos reģistros ietver ziņas vienīgi par reģistrētas hipotēkas vai komercķīlas apmēru, bet nedod informāciju par parāda atlikumu. Vienīgais iespējamais ceļš pilnīgai pasīvu apzināšanai ir kreditora pretenziju iesniegšanai dotais uzaicinājuma termiņš, ņemot vērā, ka “uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā nepieteiktās kreditoru pretenzijas dzēš, izdodot mantojuma apliecību vai Eiropas mantošanas apliecību vai taisot aktu par mantojuma lietas izbeigšanu” (Civillikuma 705.panta otrā daļa).

¹¹² Drande J. Mantojuma lietu kārtošana. P.S. Zemnieka domas, Rīga: 1937, 9.lpp.

Līdzīga pieeja pausta arī laikā, kad mantojuma lietu vešana bija piekritīga tiesai. “Mantnieka interesēs ir zināt mantojuma sastāvu un vērtību, jo var gadīties, ka mantojuma pasīvs (viss, kas samazina mantojuma vērtību) pārsniedz tā aktīvu (viss, kas sastāda un vairo mantojuma vērtību). Īpaša nozīme tam var būt tad, kad mantnieki nedzīvo kopā ar mantojuma atstājēju. (..) Šajā sakarā mantnieks var lūgt tiesu uzaicināt pieteikties trešās personas pieteikt savas tiesības un prasības ar nosacījumu, ka tiesai nepieteiktās tiesības un prasības tiks dzēstas. Pēc parāda lieluma noskaidrošanas mantnieks var izlemt, vai nu atraidīt mantojumu, vai arī pieņemt ar vai bez inventāra tiesībām”.¹¹³

Citētā tiesību zinātnieka Z.Genca komentāra sakarā jāvērs uzmanība uz procesu, kāds paredzēts mantniekiem mantojuma pieņemšanai ar inventāra tiesību. Saskaņā ar Notariāta likuma 307.pantu “iesniegumu par mantojuma pieņemšanu uz inventāra tiesības (Civillikuma 709.pants) pamata var iesniegt divu mēnešu laikā no dienas, kad mantniekiem kļuvis zināms par mantojuma atklāšanos”, tikai pēc tam zvērināts notārs dod uzdevumu zvērinātam tiesu izpildītājam sastādīt inventāra sarakstu. Saskaņā ar Civillikuma 781.pantu, “kad aicinātais mantojumu jau pieņēmis, viņš to vairs nevar atraidīt”. Līdz ar to jākonstatē, ka spēkā esošais notariālais process liek mantniekam izlemt par mantojuma pieņemšanu ar inventāra tiesību, pirms vēl viņam ir iespēja iepazīties ar sastādīto mantojuma inventāru. Identisks procesuālais regulējums bija arī tiesās līdz 2002.gada 31.decembrim, toreiz spēkā esošais Civilprocesa likuma 329.pants paredzēja pieteikumu par mantojuma pieņemšanu ar inventāra tiesību iesniegt divu mēnešu laikā no dienas, kad mantniekiem kļuvis zināms par mantojuma atklāšanos, pēc tam tiesa pieņēma lēmumu par inventāra saraksta sastādīšanu. Šāda ir arī pastāvošā zvērinātu notāru prakse, vedot mantojuma lietas.

Civillikuma 709.panta pirmajā daļā noteikts, ka “mantniekam, kas grib izlietot inventāra tiesību, ne vēlāk par diviem mēnešiem no ziņu saņemšanas par mantojuma atklāšanos jāgriežas pie zvērināta notāra ar lūgumu uzdot sastādīt inventāru tiesu izpildītājam pēc Civilprocesa likumu noteikumiem, vai likumā norādītajos gadījumos — bāriņtiesai”. Līdz ar to jākonstatē materiālo un procesuālo normu neatbilstība, jo Civillikuma normas paredz, ka divu mēnešu laikā mantniekam ir nevis jāizsaka griba par mantojuma pieņemšanu, bet gan tikai lūgums zvērinātam notāram uzdot tiesu izpildītājam inventāra saraksta sastādīšanu.

Te jāvērs uzmanība uz vēl vienu procesuālo normu, kas savukārt ir pretrunā ar ā normu, kam ir augstāks juridiskais spēks, t.i. Notariāta likuma 307.pantu. Proti, Mantojuma lietu vešanas noteikumu 89.punkts paredz, “ja mantnieks pirms gribas izteikšanas par mantojuma

¹¹³ Genes Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2002, 266.lpp.

pieņemšanu vēlas iepazīties ar mantojuma sastāvu, mantojuma lietu uzsāk, pamatojoties uz mantinieka iesniegumu par izsludināšanu vai uz kādu citu Notariāta likuma 251.pantā minēto mantošanas iesniegumu. Iesniegumā ietver lūgumu, lai zvērināts notārs uzdod tiesu izpildītājam vai bāriņtiesai sastādīt inventāra sarakstu”. Jāsecina, ka šī norma paplašina Notariāta likuma 307.panta regulējumu un, iespējams, ir atbilstošāka Civillikuma 709.pantā noteiktajam. Vienlaikus, ievērojot tiesību normu hierarhiju, zvērināts notārs nevar piemērot Ministru kabineta noteikumu normu, ja tā ir pretrunā augstākstāvošai normai (Notariāta likuma 307.pantam).

Aplūkojot pirmskara Latvijas juridisko literatūru, tostarp miertiesneša R.Mitana doto Civillikuma 708.panta analīzi, konstatējams, ka ar inventāra tiesību tika saprastas “mantinieka tiesības pirms mantojuma pieņemšanas iepazīties ar mantojuma sastāvu, sastādot atstātā mantojuma inventāru”¹¹⁴. Šādu pašu apgalvojumu ir izteicis arī prof. V.Bukovskis: “Latvijas rietumdaļā ir iespējams pieņemt mantojumu ar inventāra tiesībām (*benefecium inventarii*), kas dod mantiniekam tiesību iepriekš iepazīties ar mantojuma sastāvu (..) Ja mantinieki pēc šādas iepazīšanās mantojumu pieņem, tad tie atbild par visiem mantojuma devēja parādiem”¹¹⁵.

Sistēmiski tulkojot Civillikuma normas, secināms, ka pamatā tās garantē mantot aicinātā tiesības pirms mantojuma pieņemšanas iepazīties ar tā sastāvu, ir nepieciešams saskaņot procesuālas normas.

No Civillikuma 709.panta pirmās daļas secināms, ka tajā noteiktajā divu mēnešu termiņā mantot aicinātajam ir jāvēršas pie zvērināta notāra ar lūgumu uzdot inventāra sastādīšanu tiesu izpildītājam. 709.panta otrā daļa noteic: “ja mantojums ir plašs un sarežģīts un inventāra sastādīšanai vajadzīgs lielāks termiņš, zvērināts notārs pēc mantinieku lūguma var šo termiņu pagarināt, bet ne ilgāk par vienu gadu”. (Te vēršama uzmanība uz to, ka tiesību normas neparedz notariālo procesu, kādā minētais termiņš var tikt pagarināts). Aplūkojot pirmskara avotus, var secināt, ka divu mēnešu termiņš ir dots ne vien gribas izlietot inventāra tiesību pieteikšanai, bet visam procesam kopumā. Proti - šajā termiņā ir gan jāvēršas ar lūgumu sastādīt inventāru, gan jā sastāda inventāra saraksts, gan jāizsaka griba mantojumu pieņemt ar inventāra tiesību. “šādai mantojuma pieņemšanai mantiniekam dod divi mēnešu termiņu, skaitot no tās dienas, kad viņš ir saņēmis ziņas par aicinājumu pie mantojuma. Pie lieliem mantojumiem tiesa šo termiņu var pagarināt (Civillik.2652.p.)”¹¹⁶ Arī miertiesnesis R.Mitans

¹¹⁴ Mitans R. Inventara tiesība. Pašvaldības darbs, 1939, Nr.1, 2.lpp.

¹¹⁵ Bukovskis V. Civīlprocesa mācību grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933, 725.lpp.

¹¹⁶ Turpat.

norāda, ka “mantojamās mantas saraksta sastādīšanai likums noteicis divu mēnešu laiku”¹¹⁷. Iemesls tik īsam termiņam - kreditoru interešu aizsardzība pret iespēju, ka mantinieki prettiesiski samazinās mantojuma apmēru (sk. arī atbildi pie jautājuma C.5.2).

2012.gadā tiesību zinātnieks Z.Gencs norāda: “ir izteikts viedoklis, ka termiņa noteikšana izvēlēta neveiksmīgi. Šo divu mēnešu laikā mantinieks var arī nezināt, kādi varētu būt kreditoru prasījumi (..). Tas rada nepieciešamību mantiniekam (..) katrā ziņā prasīt inventāra tiesību realizāciju, negaidot pretenziju pieteikumus.”¹¹⁸

Pētījuma autori konstatē, ka situācijās, kurās termiņš mantojuma pieņemšanai ar inventāra tiesību ir īsāks par uzaicinājuma termiņu, mantiniekiem nav iespējas apzināt visu pasīvu apmēru pirms gribas izteikšanas par mantojuma pieņemšanu ar inventāra tiesību. Līdz ar to jāsecina, ka šādos gadījumos mantinieks nevar pilnā apmērā izmantot Civillikuma 396.pantā noteiktās tiesības.

2) *Vai un kā būtu nepieciešams precizēt vai papildināt Civillikuma 696. pantu?*

Civillikuma 696.pants ir deklaratīva norma, kas noteic mantinieka tiesības, pirms mantojuma pieņemšanas, iepazīties ar mantojuma sastāvu. Līdz ar to tas varētu palikt pašreizējā redakcijā. Tomēr, lai garantētu mantiniekam piešķirto tiesību izlietošanu, būtu nepieciešami citu normu grozījumi. Pētījuma autori ierosina apsvērt šādus priekšlikumus:

- 1) būtu precizējama Civillikuma 709.pants, tajā paredzot divus atšķirīgus termiņu – termiņu, kādā izsakāms lūgums izlietot inventāra tiesību un termiņu kādā sastādāms mantojuma inventārs. Ja tiek noteikti dažādi pieteikšanās termiņi mantiniekiem un kreditoriem (sk. atbildi uz 3.jautājumu), apsverama iespēja noteikt, ka inventāra saraksts sastādāms kreditoriem domātā uzaicinājuma termiņā;
- 2) Notariāta likuma 252.pants varētu tikt papildināts ar punktu šādā redakcijā: “iesniegums par mantojuma inventāra sastādīšanu”. Notariāta likuma 307.pantā frāze “iesniegumu par mantojuma pieņemšanu uz inventāra tiesības (Civillikuma 709.pants) pamata” varētu tikt aizstāta ar frāzi “iesniegumu par mantojuma inventāra (Civillikuma 709.pants) sastādīšanu”.

3) *Ņemot vērā, ka gan mantiniekiem, gan kreditoriem un citām ieinteresētajām personām, testatora vai zvērināta notāra uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos)*

¹¹⁷ Mītans R. Inventara tiesība. Pašvaldības darbs, 1939, Nr.1, 3.lpp.

¹¹⁸ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 183.lpp.

noteiktais termiņš mantojuma pieņemšanai vai savu pretenziju vai prasījumu pieteikšana neatšķiras, vai būtu jānosaka dažādi pieteikšanās termiņi mantiniekiem un kreditoriem, lai mantinieki pirms kreditoru vai citu ieinteresēto personu prasījumu pieteikšanas varētu izlietot Civillikuma 696. pantā noteiktās tiesības?

Minēto jautājumu jau 2007.gadā ir aktualizējuši pētījuma "Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā" autori P.Bulavs, J.Solovjakovs, I.Šermukšnis, E.Virko un atzinuši, ka "nepieciešams noteikt dažādus uzaicinājuma termiņus mantiniekiem un kreditoriem, lai nodrošinātu mantiniekiem iespēju pirms mantojuma pieņemšanas iepazīties ar mantojuma sastāvu, t.sk. mantojuma parādiem (Civillikuma 696.pants)." Arī darba grupā Civillikuma mantojuma tiesību daļas un ar to saistīto normatīvo aktu grozījumu izstrādei, kā liecina 2012.gada 31.oktobra protokols Nr.1¹¹⁹, šāda pieeja ir akceptēta, paredzot, ka "kreditoriem būtu jānosaka īsāks termiņš, kreditoriem atsevišķs paziņojums netiek nosūtīts – trīs mēneši no izsludināšanas." Ievērojot minēto, kā arī šajā pētījumā ietvertā analīzi, secināms, ka, izsludinot mantojuma atklāšanos, kreditoru pretenziju iesniegšanai nosakāmajam termiņam ir jābūt īsākam gan par termiņu, kurā izsakāma griba par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, tostarp termiņu, kas dots mantojuma pieņemšanai ar inventāra tiesību.

¹¹⁹ No pētījuma autoru personīgā arhīva, pieejams arī Tieslietu ministrijas Civiltiesību departamentā.

C. MANTOJUMA IEGŪŠANA UN TĀS SEKAS

C.1. Mantojuma atstājēja personīgie prasījumi

Kā praksē tiek piemērots Civillikuma 703. panta regulējums – kas ir tie prasījumi, kas tiek atzīti par tīri personīgiem un uz mantinieku nepāriet?

Uz mantinieku nepāriet mantojuma atstājējam piederējušās tiesības prasīt sev ar līgumu pielīgto uzturu¹²⁰ un likumā noteiktos uzturlīdzekļus¹²¹, tiesības uz valsts pensiju¹²², tiesības, kas pamatotas ar pūra solījumu (ar izņēmumiem)¹²³, tiesība atsaukt dāvinājumu nepateicības dēļ¹²⁴, tiesība atsaukt laulātajam izdarītu dāvinājumu¹²⁵, tiesības uz pilnvarojuma līguma turpināšanu¹²⁶, tiesības prasīt atlīdzību par mantojuma atstājēja veselībai nodarīto kaitējumu¹²⁷, tiesības lietot dzīvojamo telpu uz īres līguma pamata¹²⁸, personālservitūti¹²⁹, likumiskās pirmpirkuma tiesības¹³⁰, darbinieka tiesības uz darba tiesiskajām attiecībām¹³¹, darba devēja tiesības uz darba tiesiskajām attiecībām (ar izņēmumiem)¹³², tiesības būt par biedru civillikuma sabiedrībā¹³³, tiesības būt par biedru pilnsabiedrībā (ar izņēmumiem)¹³⁴, tiesības būt par komandītu komandītsabiedrībā (ar izņēmumiem)¹³⁵, tiesības būt par dalībnieku sabiedrībā ar ierobežotu atbildību (ar izņēmumiem)¹³⁶, biedra dalība biedrībā (ar izņēmumiem)¹³⁷.

C.2. Gribas izteikšana par mantojuma pieņemšanu sekas

Ievērojot tiesību doktrīnā un judikatūrā paustās atziņas, kā arī praktiskās problēmas kreditoriem vērsties pret mantiniekiem, kuri nenostiprina savas īpašuma tiesības

¹²⁰ Civillikuma 2096. un 2103.pants.

¹²¹ Civillikuma 79.–81., 95. 179. un 188.pants.

¹²² Likuma “Par valsts pensijām” 37.pants.

¹²³ Civillikuma 113. pants.

¹²⁴ Civillikuma 1920. pants.

¹²⁵ Civillikuma 1924. pants.

¹²⁶ Civillikuma 2136.–2137. pants.

¹²⁷ Augstākās tiesas plēnuma 1995.gada 27.marta lēmuma Nr.1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās” 1.punkts. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990-1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.

¹²⁸ Likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 14.panta ceturtdā daļa.

¹²⁹ Civillikuma 1257., 394.pants.

¹³⁰ Bukovskis V. Civīlprocesa mācību grāmata, Rīga: Autora izdevums, 1933, 695.lpp.

¹³¹ Civillikuma 2195. pants.

¹³² Darba likuma 116. pants.

¹³³ Civillikuma 2262.pants 4.punkts.

¹³⁴ Komerclikuma 104. pants.

¹³⁵ Komerclikuma 133. pants.

¹³⁶ Komerclikuma 191. pants.

¹³⁷ Biedrību un nodibinājumu likuma 29.pants ceturtdā daļa.

zemesgrāmatā, vai būtu nepieciešams precizēt Civillikumu, nosakot, ka mantinieki iegūst īpašuma tiesības uz mantojuma masu ar atpakaļejošu spēku ar mantojuma atklāšanās brīdi?

Uzdotajā jautājumā ir modelēta situācija, kurā mantinieks ir izteicis gribu mantojumu pieņemt, bet nesaņem mantojuma apliecību un/vai neiesniedz nostiprinājuma lūgumu zemesgrāmatā, viņa īpašuma tiesību nostiprināšanai. Pirmajā gadījumā notariālais process nav pabeigts, otrajā – lietvedība mantojuma lietā ir izbeigta.

Pirmkārt, būtu jāizvērtē zvērināta notāra tiesības apstiprināt mantinieku mantojuma tiesībās arī tad, ja mantinieks nepieprasa izsniegt mantojuma apliecību.

Mantinieki iesniedz mantojuma lietā Notariāta likuma 251.pantā norādītos mantošanas iesniegumus. Iesniegumi tiek apliecināti atbilstoši personu izteiktajai gribai. Tā, apliecinot mantinieka gribas izteikumu pieņemt mantojumu likumiskās mantošanas gadījumā, zvērināts notārs apliecina mantošanas iesniegumu par mantojuma pieņemšanu (Notariāta likuma 251.panta pirmais punkts). Ņemot vērā to, ka, ierodoties mantojumu pieņemt, tiek noskaidrots, ka personas griba ir arīdzan pabeigt mantojuma lietu, saņemot mantošanas apliecību, zvērinātu notāru praksē ir pašsaprotami šo mantošanas iesniegumu apvienot ar otru mantošanas iesnieguma veidu – par apstiprināšanu mantojuma tiesībās (Notariāta likuma 251.panta otrais punkts). Proti, izsakot gribu mantojumu pieņemt, vienlaicīgi notariālā akta dalībnieks lūdz viņu arī apstiprināt mantojuma tiesībās. Pretējā gadījumā personai būtu jāiesniedz papildus mantošanas iesniegums, aicinot viņu apstiprināt mantojuma tiesībās. Tas izraisītu mantiniekam papildus finansiālos izdevumu. Tādēļ šādu gadījumu praksē faktiski nav.

Identiska mantošanas iesniegumu apvienošana notiek testamentārās un līgumiskās mantošanas gadījumā. Piem., par mantojuma pieņemšanu un par pēdējās gribas rīkojuma akta stāšanos likumīgā spēkā (Notariāta likuma 251.panta pirmais un trešais punkts).

Ņemot vērā iepriekš minēto, procesuāli mantinieks būtu apstiprināms mantojuma tiesībās pēc mantojuma uzaicinājuma termiņa un septiņu darba dienu (pēc mantojuma pieņemšanas termiņa beigām) iztecēšanas atbilstoši Mantojuma lietu vešanas noteikumu 100.punktam.

Minētās procesuālās darbības ierobežo tas, ka persona līdz mantojuma apliecības apliecināšanai nav veikusi zvērināta notāra amata atlīdzības (sk. Ministru kabineta noteikumus Nr.732 “Noteikumi par zvērinātu notāru atlīdzības taksēm un to noteikšanas kārtību”) un faktisko izdevumu (kas saistīti ar mantojuma lietu vešanu, piem., Iedzīvotāju reģistra datu bāzes, Vienotās datorizētās zemesgrāmatas, Uzņēmumu reģistra, VAS “Latvijas Pasts”, u.c.) apmaksu.

Otrkārt, pēc apstiprināšanas mantojuma tiesībās zvērināts notārs ir tiesīgs (Notariāta likuma 66.panta pirmās daļas 1.punkts) nodrošināt nostiprinājuma lūguma iesniegšanu zemesgrāmatā, mantnieka īpašuma tiesību nostiprināšanai zemesgrāmatā (tajā skaitā elektroniska nostiprinājuma lūguma iesniegšanu - Zemesgrāmatu likuma 56.¹ panta pirmās daļas piektais punkts). Identiski iepriekš minētajam – procesuālās darbības veikšanai ir nepieciešama valsts un kancelejas nodevas samaksa par īpašuma tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā (Ministru kabineta noteikumi Nr.1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā”), kuru mantnieks, kas vēlas izvairīties no viņa īpašuma tiesību nostiprināšanas, neveiks.

Turklāt atšķirībā no mantojuma apliecības izsniegšanas, kur mantnieks, iesniedzot mantošanas iesniegumu, ir izteicis gribu būt apstiprināts mantojuma tiesībās, t.i., devis zvērinātam notāram uzdevumu izdot mantojuma apliecību, nostiprinājuma lūguma iesniegšanai uzdevums nav ticis dots. Proti, zvērinātam notāram ir jāsaņem mantnieka gribas izpauzums ar mērķi, lai iestātos noteiktas tiesiskas sekas. T.i., zvērināts notārs neveic notariālo darbību pēc savas iniciatīvas. Notariālās darbības pamatā ir personas griba, lai šāda darbība tiktu veikta. Šis aspekts bija viens no argumentiem Eiropas Savienības Tiesas 2011.gada 24.maija spriedumos lietās Nr.C-47/08¹³⁸, Nr.C-50/8¹³⁹, Nr.C-51/08¹⁴⁰, Nr.C-52/08¹⁴¹, Nr.C-53/08¹⁴², Nr.C-54/08¹⁴³, kādēļ zvērināta notāra darbība, kāda tā ir Beļģijas, Francijas, Luksemburgas, Portugāles, Austrijas un Vācijas tiesību sistēmā, netika atzīta par tiešu dalību valsts varas īstenošanā. Zvērinātam notāram nav piešķirtas pilnvaras rīkoties neatkarīgi no citu subjektu gribas vai pret šo gribu.

Varētu gan iebilst šim apgalvojumam, sakot, ka latīņu tipa notariāta valstīs ir vērojamas būtiskas atšķirības. Ir autori, kuri mēģinājuši klasificēt pašas latīņu tipa notariāta valstis. Piem., Krievijas autoru - V.Jarkova, I.Medvedjeva, S.Trušņikova¹⁴⁴ viedoklis, ka vēsturiski Eiropā izveidojušies trīs latīņu tipa notariāta valstu modeļi. Šo modeļu iedalījuma pamatā ir zvērināta notāra veicamās profesionālās darbības pie darījuma apliecināšanas:

1) Vācijas modelis, kuram esot raksturīga salīdzinoši minimāla zvērināta notāra aktivitāte ikvienā apliecināšanas procesa posmā. Tas izpaužoties kā zvērināta notāra klātbūtne

¹³⁸ Eiropas Savienības Tiesas 2011.gada 24.maija spriedums lietā Nr.C-47/08.

¹³⁹ Eiropas Savienības Tiesas 2011.gada 24.maija spriedums lietā Nr.C-50/08.

¹⁴⁰ Eiropas Savienības Tiesas 2011.gada 24.maija spriedums lietā Nr.C-51/08.

¹⁴¹ Eiropas Savienības Tiesas 2011.gada 24.maija spriedums lietā Nr.C-52/08.

¹⁴² Eiropas Savienības Tiesas 2011.gada 24.maija spriedums lietā Nr.C-53/08.

¹⁴³ Eiropas Savienības Tiesas 2011.gada 24.maija spriedums lietā Nr.C-54/08.

¹⁴⁴ Ярков В.В., Медведев И.Г., Трушников С.С. Методика и практика формирования нотариальных тарифов в странах Латинского нотариата (на примере Франции и Германии). Pieejams: http://www.notiss.ru/usrimg/conclusion_tarif.pdf

akta sagatavē un tam sekojoša apliecināšana. Piem., zvērināts notārs nepiedalās nepieciešamo dokumentu sagādē, viņš neiesaistās pušu iepriekšējās pārrunās. Zvērināta notāra klātbūtne ir salīdzinoši formāla;

2) Francijas modelis, kas paredzot paša zvērināta notāra iniciatīvu no tā brīža, kad ieinteresētā persona vērsusies pie amatpersonas. Zvērināts notārs realizē nepieciešamās darbības no dokumentu savākšanas brīža, veic pārrunas ar citām ieinteresētām personām, dokumentu sastādīšanu un līdz pat to reģistrācijai kompetentās iestādēs. Līdz ar to Francijas modeļa valstīs esot raksturīga individuāla pieeja, kur zvērināts notārs un viņa darbinieki nodrošina personai vēlamu rezultātu;¹⁴⁵

3) jauktā sistēma ietverot sevī atsevišķus elementus no abām iepriekš minētajām sistēmām. Piem., Spānijā, Nīderlandē.¹⁴⁶

Neskatoties uz minēto un citiem tiesību zinātnē sastopamiem viedokļiem, šobrīd nav izkristalizējies viedoklis par Latvijas piederību kādiem no Latīņu tipa notariāta valstu modeļiem, kā arī par to, vai vispār minētais uzskaitījums ir viennozīmīgs un svarīgs tiesību normu piemērošanā.

Treškārt, mantojumu iegūst ar mantojuma pieņemšanu. Atbilstoši Civillikuma 688.pantam mantojuma iegūšanai vajadzīgs, lai aicinātais izteiktu savu gribu pieņemt viņam piekritušo mantojumu. Savukārt atbilstoši Civillikuma 1034.pantam – “ar īpašnieka nāvi īpašuma tiesība pāriet uz viņa mantiniekiem.” Ar minēto tiek nodrošināta īpašuma tiesību nepārtrauktība.¹⁴⁷

Ceturtkārt, mantojuma apliecības nesauņemšana nav šķērslis tam, lai kreditors varētu realizēt savas tiesības. Uz to norāda arī Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore K.Zīle.¹⁴⁸

Civillikuma 710.pants nosaka, kamēr mantinieks sastāda inventāru, kreditori un legatāri nevar vērst pret viņu savus prasījumus, un viņu prasību noilguma tecējums pa visu uzaicinājumā noteikto termiņu apstājas. Ja prasība pret mantinieku tiek celta līdz minētā termiņa notecējumam, tad jāvadās no civilprocesa tiesību normām.

¹⁴⁵ Латинский нотариат. Pieejams: <http://www.notiss.ru/index.php?id=28>

¹⁴⁶ Damane L. Notariālais akts kā mantisko un nemantisko tiesību garants. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/5092/20200-Linda_Damane_2012.pdf?sequence=1

¹⁴⁷ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 255.lpp.

¹⁴⁸ Zīle K. Mantojuma pieņemšanas un atraidīšanas jēdziens un nozīme mantojuma tiesībās. Latvijas Universitātes 73.zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015., 522.lpp.

C.3. Kreditoru pretenzijas

1) *Vai pašreiz spēkā esošais regulējums nosaka pienākumu arī nodrošinātajiem kreditoriem (kuru prasījums pret mantojuma atstājēju ir nodrošināts ar hipotēku vai komercķīlu) pieteikt savas kreditoru pretenzijas uzaicinājuma termiņā?*

Civillikumā nav tiesību normas, kura skaidri un nepārprotami sniegtu atbildi uz jautājumu.

Likumdevējs, izstrādājot grozījumus bezmantinieku mantas tiesiskajā regulējumā, ar 2013.gada 17.janvāra likumu „Grozījumi Civillikumā” (grozījumi stājās likumīgā spēkā 2013.gada 1.jūlijā) papildināja Civillikuma 705.pantu ar otro daļu.¹⁴⁹

Saeimas Juridiskās komisija vairākās sēdēs diskutēja par Civillikuma 705.panta otrās daļas saturu.

2012.gada 27.novembra sēdē¹⁵⁰ Saeimas Juridiskā biroja vadītājs G.Kusiņš norādīja: “Jābūt tādām kreditora pretenzijām, kuras ir pieteiktas zvērināta notāra izsludinātajā termiņā. (..) Svarīgi, lai tās būtu pieteiktas termiņā.”

2012.gada 4.decembra sēdē¹⁵¹ Saeimas Juridiskā biroja pārstāve D.Ose norādīja: “Jāņem vērā vairāki kritēriji, lai valsts var atzīt pieteiktās kreditora prasības. Pirmais ir prasības pieteikšana zvērināta notāra izsludinātajā termiņā, jo tas ir viens no priekšnoteikumiem, lai bezgalīgi nenovilcinātu šī jautājuma izvērtēšanu. Pašlaik vērojamas situācijas, kad kreditors ignorē zvērināta notāra izsludināto termiņu prasījumu pieteikšanai. (..) Kreditors izvirza pretenzijas Civillikuma noteiktā noilguma termiņa 10 gadu laikā (..)”

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore K.Zīle norādīja: “Es pilnībā piekrītu tam, ko teica Oses kundze. Kreditoriem uzaicinājuma termiņā ir jāpiesakās, tajā pašā laikā mums vairs nav spēkā preklūzija, ka kāds atzīst nepieteiktās prasības par dzēstām. Rezultātā, kreditori var nepieteikties, viņiem nekas nedraud. Desmit gadu laikā var vērsties pie mantinieka un prasīt saistību izpildi. Svētīgs darbs ir panākt, ka visi kreditori piesakās zvērināta notāra noteiktajā uzaicinājuma termiņā. (..) Tomēr ir divi bīstami momenti. Nav vairs tiesiskā regulējuma par uzaicinājuma spēku, kāds bija spēkā Civilprocesa likumā. Uzaicinājuma spēks neattiecas uz zemesgrāmatā ierakstītiem prasījumiem pret mantojuma atstājēju. (..) Tas regulējums, kas bija Civilprocesa likumā par preklūziju un gadījumiem, uz kuriem uzaicinājuma spēks neattiecas, bija ļoti pamatots.”

¹⁴⁹ Grozījumi Civillikumā. <https://likumi.lv/ta/id/254427-grozijumi-civillikuma>

¹⁵⁰ Saeimas Juridiskās komisijas 2012.gada 27.novembra sēdes audioieraksts.

¹⁵¹ Saeimas Juridiskās komisijas 2012.gada 4.decembra sēdes audioieraksts.

Finanšu ministrijas pārstāve L.Vucēne norādīja: “Bezmantinieku mantas priekšlikumi tika iesniegti, lai risinātu problēmu, ka nekustamos īpašumus, uz kuriem ir hipotēkas, nevar izmantot tautsaimniecībā, valstij rodas papildus izdevumi.”

Komerbankas asociācijas pārstāvis K.Šļakota norādīja: “Arī nodrošinātajiem kreditoriem, kuriem ir publiska hipotēka, jāpiesakās pie zvērināta notāra.”

2013.gada 8.janvāra sēdē¹⁵² Saeimas Juridiskā biroja pārstāve D.Ose norādīja: “Jāmaina Civillikuma 416.panta redakcija un jāietver grozījums 705.pantā saistībā ar termiņā nepieteikto saistību dzēšanu. Civillikums šādu jautājumu neregulē vispār. Kādreiz Civilprocesa likumā bija noteikts, ka tiesneši dzēsa termiņā nepieteiktās prasības. (..) Saistībai jābūt pieteiktai zvērinātam notāram izsludinātajā termiņā. (..) Zvērinātam notāram tiek dots instruments realizēt tādu darbību.”

Juridiskās komisijas loceklis G.Bērziņš jautāja: “Ja kreditors nokavēs uzaicinājuma termiņu, vai varēs celt prasību tiesā vispārīgā kārtībā vai tiesa atteiksies ierosināt lietu?” Saeimas Juridiskā biroja pārstāve D.Ose atbildēja: “Nepieteikto kreditoru pretenzijas dzēšana ir bijusi vienmēr, tikai mantojumu lietu nodošanā zvērinātiem notāriem netika piešķirta atbilstoša kompetence. (..) 705.pants ir vispārīgs, neattiecas tikai uz bezmantinieku mantu, bet attiecas uz visiem mantiniekiem.”

Saeimas 2013.gada 17.janvāra sēdē deputāte I.Lībiņa-Egnere norādīja, ka priekšlikums paredz, ka uzaicinājumā norādītajā termiņā nepieteiktās kreditoru pretenzijas dzēš, izdodot mantojuma apliecību vai taisot aktu par mantojuma lietas izbeigšanu.¹⁵³

Pēc likuma grozījumu spēkā stāšanās Finanšu ministrija, kura sagatavoja un iesniedza likumprojektu Saeimā, skaidrojošā rakstā īpaši uzsver, ka “visiem kreditoriem, tai skaitā arī tiem, kuru parāda saistības ir nodrošinātas ar hipotēku vai komerčķīlu, ir jāpiesaka savas kreditoru pretenzijas sludinājumā norādītajā termiņā”.¹⁵⁴ Arī Ministru kabineta noteikumu projekta „Grozījumi Ministru kabineta 2013. gada 2. jūlija noteikumos Nr. 364 „Noteikumi par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību ar bezmantinieku mantu”” anotācijā¹⁵⁵ atzīts, ka šobrīd Civillikums paredz nodrošinātā kreditora pienākumu pieteikt pretenzijas uzaicinājuma termiņā.

¹⁵² Saeimas Juridiskās komisijas 2013.gada 8.janvāra sēdes audioieraksts.

¹⁵³ Saeimas 17.01.2013. sēdes stenogramma.
<http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/0BA7B1ADC8FC4EA7C2257AFA004244AA?OpenDocument>

¹⁵⁴ Vucēne L. Ko darīt, ja mantai nav mantinieku? 2013.gada 25.novembra publikācija. Pieejama:
http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/fm_ekspertu_viedokli/47433-ko-darit-ja-mantai-nav-mantinieku

¹⁵⁵ Ministru kabineta noteikumu projekta „Grozījumi Ministru kabineta 02.07.2013. noteikumos Nr. 364 „Noteikumi par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību ar bezmantinieku mantu”” anotācija.
https://www.tm.gov.lv/.../TMAnot_161115_bezmantinieki.docx

Līdz ar to no likumdošanas materiāliem ir konstatējama likumdevēja griba pašreiz spēkā esošajā regulējumā paredzēt visiem kreditoriem pieteikt savas pretenzijas uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā, pretējā gadījumā tās tiek dzēstas. Uz to norāda arī Notariāta likuma 306.pants, kurš nosaka, ka aktā par mantojuma lietas izbeigšanu norāda pieteiktās kreditoru pretenzijas atbilstoši Civillikuma 416.panta otrajā daļā noteiktajam. Savukārt Civillikuma 416.panta otrā daļa paredz, ka valsts atzīst parādus, kuri nodrošināti ar hipotēku vai komerčķīlu, kā arī tos parādus, kuri pieteikti kā kreditoru pretenzijas mantojuma lietā zvērinātam notāram uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā un ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu.

Civillikuma 416. un 705.panta grozījumi noteica, ka kreditora pretenzijas pieteikšana termiņā ir viens no priekšnoteikumiem, lai valsts atzītu parādu bezmantinieku mantas gadījumā, un pēc uzaicinājumā minētā termiņa notecēšanas kreditori vairs nevarētu vērsties pie mantiniekiem. Tādējādi tika atjaunota preklūzija – sevišķs nosacījums, ka kreditoru, kas uzaicinājuma termiņā nebūs pieteicis savas tiesības vai prasības uz atstāto mantojumu, atzīs par tādu, kas zaudējis šīs tiesības vai atteicies no iebildumiem.¹⁵⁶

2) Vai pienākums nodrošinātajiem kreditoriem pieteikties uzaicinājuma termiņā, nav pretrunā ar publiskās ticamības principu?

Publiskās ticamības princips ir vadošais princips zemesgrāmatās (Zemesgrāmatu likuma 1.pants).

Tiesu praksē norādīts, ka publiskās ticamības princips ir vērst uz trešo personu aizsardzību un attiecībā pret trešajām personām ieraksts zemesgrāmatā ir saistošs. Piem., personai, iegādājoties nekustamu īpašumu vai arī pieņemot nekustamu īpašumu kā ķīlu, jābūt pārliecinātai par iegūto tiesību patiesumu, stabilitāti, neapstrīdamību un prioritāti.¹⁵⁷

Satversmes tiesa norāda, ka publiskās ticamības princips, no vienas puses, aizsargā personu, kas zemesgrāmatā ierakstīta kā īpašnieks, un vienlaikus rada paļāvību trešajām personām un nodrošina civiltiesiskās apgrozības stabilitāti. Publiskās ticamības princips kalpo ne tikai indivīda tiesību nodrošināšanai, bet arī sabiedrības interesei nodrošināt civiltiesiskās apgrozības stabilitāti, proti, tās paredzamību un caurskatāmību.¹⁵⁸

Tiesību doktrīnā norādīts, ka zemesgrāmatas ierakstam (koroborācijas ierakstam)

¹⁵⁶ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017.gada 26.maija spriedums lietā Nr.SKC-168/2017.

¹⁵⁷ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2012.gada 25.apriļa spriedums lietā Nr.SKC-257/2012.

¹⁵⁸ Satversmes tiesas 2017.gada 8.marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01.

jānodrošina publiskums, ticamība un negrozāmība.¹⁵⁹ Publiskās ticamības princips paredz gan ierakstu publicitāti, gan atklātumu. Jebkura persona var iepazīties ar zemesgrāmatu ierakstu saturu, informācija ir atklāta un visiem pieejama, tā nav ierobežota ne ar kādiem nosacījumiem. Publiskās ticamības princips paredz, ka zemesgrāmatā ierakstītās tiesības tiešām pastāv.¹⁶⁰

Līdz ar to var secināt, ka saskaņā ar publiskās ticamības principu trešās personas var paļauties uz zemesgrāmatu ierakstu pareizību un attiecīgi rīkoties. Publiskās ticamības principa mērķis ir nodrošināt privāttiesiskas apgrozības stabilitāti un tiesisko skaidrību un noteiktību. Publiskās ticamības princips kalpo ne tikai trešo personu tiesību aizsardzībai, bet ir attiecināms arī uz tā subjekta aizsardzību, kurš ierakstīts zemesgrāmatā.

Atbilstoši Civillikuma 1278.pantam ķīlas tiesība ir tāda tiesība uz svešu lietu (841.p.), uz kuras pamata šī lieta nodrošina kreditoram viņa prasījumu tādā kārtā, ka viņš var no tās dabūt šā prasījuma samaksu. Atšķirībā no saistību tiesībām, kam raksturīgas tiesiskas attiecības starp tiesību subjektiem, starp tiesību subjektu un tam piederošo lietu tiesiskās attiecības nepastāv. Lietu tiesībām kā subjektīvām tiesībām ir pārsvarā virskundzības raksturs, jo tās piešķir personai (tiesību subjektam) tiešu tiesisku varu pār lietu. Saistību tiesības atšķirībā no lietu tiesībām nenodrošina tiesību subjektam (kreditoram) tiesisku varu pār lietu, bet gan piešķir prasījuma tiesības pret citu subjektu (parādnieku). Prasījuma tiesību īstenošanas gadījumā kreditoram ir iespējams iegūt mantiskas vērtības no parādnieka.¹⁶¹

Ķīlas tiesība, kā blakus tiesība, sava spēka ziņā atkarīga no prasījuma spēka. Tas nozīmē, ka ķīlas tiesības spēks ir pilnībā atkarīgs no galvenās saistības – prasījuma. Ja prasījums izbeidzas ar noteiktu termiņu vai nosacījumu, izbeidzas arī ķīlas tiesība.¹⁶² Ķīlas tiesība izbeidzas pati no sevis, kad dzēš prasījumu, kuram tā nodibināta, vienalga, kādā veidā tas izdarīts (Civillikuma 1309.pants).¹⁶³ Ķīlas tiesība izbeidzas arī ar ķīlas ņēmēja noteikti izsacītu atteikšanos no tās (Civillikuma 1313.pants). Hipotēkas dzēš pēc tiem pašiem noteikumiem, kādi norādīti visām ķīlas tiesībām (1309. un turpm. p.). Pilnīgai hipotēkas dzēšanai ar to vien nepietiek, ka dzēsts tās pamats, jo tāds dzēsums nav saistošs trešajām personām, līdz kamēr par hipotēkas dzēšanu nav ierakstīts zemes grāmatā. Noteikumi par

¹⁵⁹ Sk.: Rozenfelds J. Lietu tiesības. 4. labotais, papildinātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 118. lpp.

¹⁶⁰ Muciņš L. Zemesgrāmatu principi. Grām.: Zemesgrāmatas Latvijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003., 23.-24., 42.-47.lpp.

¹⁶¹ Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Apgāds Zvaigzne ABC, 2007, 33.lpp.

¹⁶² Sk. Višņakova G., Balodis K. Civillikuma komentāri: Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu. Rīga: Mans īpašums, 1998, 162.lpp.

¹⁶³ Sk. Rozenfelds J. Lietu tiesības. 4. labotais, papildinātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 178.lpp.

hipotēkas dzēsuma ierakstīšanas kārtību atrodas Zemesgrāmatu likumā (Civillikuma 1379.pants).

Augstākās tiesas Civillietu departaments izskatīja lietu, kurā izšķīra jautājumu, vai hipotēkas dzēšanu, kreditoram nepiesakot kreditora pretenziju uzaicinājumā norādītajā termiņā (Civillikuma 705.pants), paredz likums. Tiesa atzina, ka šādas likuma normas nav, bet Civillikuma 1380.panta pirmā daļa paredz tieši pretējo – nav pieļaujama zemes grāmatās ierakstītu ķīlas tiesību dzēšana, tiklab pilnīga, kā arī pa daļai bez kreditora piekrišanas, ja vien par to nav tiesas nolēmuma. Tā kā attiecībā par konkrētās hipotēkas dzēšanu nav tiesas nolēmuma, bet tikai mantojuma apliecība, zemesgrāmatu nodaļas tiesneses kompetencē atbilstoši Zemesgrāmatu likuma 44. un 77.pantam neietilpa nostiprinājuma lūgumā izteiktā izpilde par tiesību dzēšanu. Ar hipotēku kā lietu tiesību privātpersona ir ieguvusi tiesisku varu pār lietu un to zaudēt tā var vai nu labprātīgi no tās atsakoties vai uz tiesas nolēmuma pamata.¹⁶⁴

Prof. V.Bukovskis norāda, ka publikācijas nolūks ir noskaidrot nezināmo personu tiesības. Ievērojot zemesgrāmatu reģistru publisko raksturu, publikācija par kreditoru aicināšanu neattiecas uz: 1) uz pretenzijām, kas nodrošinātas ar publiskām hipotēkām, kas nav padotas noteikumiem par prasību noilgšanu, un 2) uz tādām pretenzijām pret mantojuma atstājēju, kuras jau pirms uzaicinājuma pieteiktas un tāpēc uzskatāmas par zināmām.¹⁶⁵ Arī ārvalstīs ir sastopams tiesiskais regulējums, kurš atbrīvo nodrošināto kreditoru pretenziju pieteikšanas uzaicinājuma termiņā. Lietuvas Civilkodeksa 5.63.panta trešā daļa *expressis verbis* paredz, ka kreditoram nav jāiesniedz pretenzijas, ja to pamatā ir hipotēka un komercķīla. Lietuvas Notāru padome norāda, ka parāda maksimālo summu var iegūt no ķīlas vai hipotēkas līguma, kas Lietuvā ir notariālā akta formā, un hipotēkas reģistra, bet aktuālo apmēru mantinieks iegūst no kreditora. Tāpat Igaunijas Mantojuma likuma 140.panta trešā daļa paredz, ka uzaicinājuma termiņā nav jāpiesaka kreditora pretenzijas, ja tās nodrošinātas ar hipotēku vai ķīlu, kura reģistrēta publiskā reģistrā. Igaunijas Notāru padome norāda, ka Igaunijā mantojuma apliecībā un aktā par bezmantinieka mantu zvērināts notārs nenorāda mantojuma masu, savukārt aktuālo parāda apmēru tiesu izpildītājs, taisot inventāra sarakstu, noskaidro no kreditoriem. Vācijas Civilkodeksa 1971.pants arī nosaka, ka uzaicinājuma termiņš neattiecas uz nodrošinātajiem kreditoriem.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka ziņas, kuras iekļautas reģistros ar publisku ticamību, nebūtu uzskatāmas par tādām, kuras nav pieejamas, zināmas un saistošas. Tomēr

¹⁶⁴ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 22.janvāra lēmums lietā Nr. SKC-1119/2016.

¹⁶⁵ Bukovskis V. Civīlprocesa mācību grāmata, Rīga: Autora izdevums, 1933, 699.lpp.

uzaicinājuma mērķis ir, lai par mantojuma atklāšanos uzzinātu ne tikai mantinieki, bet arī legatāri, kreditori vai citi, kam ir kādas tiesības un iebildumi.¹⁶⁶ Nodrošinātā kreditora pienākuma - pretenziju iesniegšanas - mērķis ir ne tikai konstatēt kreditorus, bet arī pretenzijas saturu un apmēru. Ziņas publiskajos reģistros apliecina ķīlas tiesību esību, tomēr neatspoguļo aktuālo informāciju, vai saistība ir izpildīta un kādā apmērā kreditoram ir prasība pret mantojuma atstājēju. Praksē var būt situācijas, ka zemesgrāmatā vai komercreģistrā uzrādās ķīlas tiesība, tomēr mantojuma atstājējs ir jau izpildījis saistības pret kreditoru. Līdz ar to ziņas, ko var saņemt no publiskajiem reģistriem, nav tik pilnīgas, kā no pretenzijām. Turklāt publiskās ticamības princips nav absolūts. Nodrošināto kreditora pienākumu iesniegt pretenzijas iespējams atcelt, ja pastāv citi līdzekļi, kā noskaidrot nepieciešamās ziņas.

3) Vai būtu jāparedz izņēmumi un kādi izņēmumi, uz kuriem nebūtu attiecināms Civillikuma 705.panta otrajā daļā ietvertais preklūzīvais termiņš?

Līdz 2002.gada 31.decembrim mantojuma lietu izskatīšana bija piekritīga rajonu (pilsētu) tiesām un mantojuma lietu izskatīšanas procesu regulēja Civilprocesa likums.

Augstākās tiesas Plēnuma lēmuma nr.1 "Par likumu piemērošanu mantojuma lietās" 14.punktā norādīts, ka uzaicinājuma spēks neattiecas uz:

1) uz vindikantiem, t.i., uz tādām personām, kas savas varbūtējās pretenzijas pamato nevis ar mantošanas vai kreditoru tiesībām, bet ar īpašuma tiesībām uz kādu noteiktu mantu, kura ietilpst mantojuma sastāvā (piem., laulātā pretenzija uz daļu no kopmantas, mājas līdzīpašnieka pretenzija uz daļu no mājas u.tml.);

2) uz Zemes grāmatā ierakstītiem prasījumiem pret mantojuma atstājēju, izņemot procentus un citus blakus prasījumus (Civillikuma 1290.pants);

3) uz prasījumiem, kas tiesai pieteikti pirms uzaicinājuma izsludināšanas;

4) uz prasījumiem, kuri mantiniekam vai viņa pilnvarniekam zināmi, tai skaitā uz prasījumiem, kuri uzaicinājuma termiņā nav iesniegti tiesai, bet pieteikti tieši mantiniekiem, testamenta izpildītājam vai mantojuma masas aizgādnim.

Turklāt iepriekš minētajā lēmumā Augstākā tiesa norāda, ka reizē ar apstiprināšanu mantojuma tiesībās neatkarīgi no mantošanas pamata tiesai ir jāapsver jautājums par nepieteikto tiesību un prasījumu dzēšanu. Ja uzaicinājuma sludinājuma nav bijis, tiesai, taisot spriedumu par apstiprināšanu mantojuma tiesībās, nav pamata lemt par nepieteikto tiesību un

¹⁶⁶ Genes Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 445.lpp.

prasījumu dzēšanu. Ja uzaicinājuma sludinājums ir bijis, tiesa spriedumā reizē ar apstiprināšanu mantojuma tiesībās lemj par nepieteikto tiesību un prasību dzēšanu.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 327.pantu tiesības, kas netika pieteiktas mantojuma lietā izdarīta uzaicinājuma termiņā, tika dzēstas, proti, tiesas sprieduma rezolutīvajā daļā lēma par termiņā nepieteikto tiesību un saistību dzēšanu. Turklāt iepriekš minētais likuma pants noteica, ka uzaicinājuma spēks neattiecas uz:

- 1) zemesgrāmatā ierakstītu prasījumu, izņemot procentus un citus blakus prasījumus;
- 2) prasījumu, kas tiesai pieteikts pirms sludinājuma par mantojuma atklāšanos;
- 3) prasījumu, kas mantiniekam zināms.

Civilprocesa likuma 327.pants zaudēja spēku ar 2012.gada 1.janvāri, bet nebija piemērojams jau no 2003.gada 1.janvāra visām tām mantojuma lietām, kuras pēc šī datuma tika uzsāktas pie zvērinātiem notāriem.

Ņemot vērā iepriekš minēto būtu jānosaka prasījumi, uz kuriem neattiecas zvērināta notāra uzaicinājuma spēks, līdzīgi, kā to noteica Civilprocesa likuma 327.pants. Turklāt tiesību doktrīnā, kura izdota jau pēc mantojuma lietu nodošanas zvērinātiem notāriem un nepastāvot Civilprocesa likuma 327.pantam līdzīgai normai, norādīts, ka uzaicinājuma spēks neattiecas uz Augstākās tiesas Plēnuma lēmuma nr.1 "Par likumu piemērošanu mantojuma lietās" 14.punktā norādītajiem gadījumiem.¹⁶⁷

4) Vai būtu jānosaka pienākums zvērinātiem notāriem mantojuma lietas ietvaros pēc savas iniciatīvas pārbaudīt publiskos reģistrus, lai konstatētu, vai pret mantojuma atstājēju ir prasījumi, kas nodrošināti ar hipotēku vai komercķīlu? Ja šāds pienākums būtu jānosaka, kādas būtu tā sekas attiecībā uz nodrošinātajiem kreditoriem?

Augstākā tiesa atzinusi, ka zvērinātam notāram kā valsts ieceltai amatpersonai, kurai ir uzdots vest mantojuma lietu, ir pienākums veikt tādas darbības, lai nodrošinātu mantojuma procesā iesaistīto personu civilās tiesības un likumīgās intereses.¹⁶⁸

Likumdevējam ir plaša rīcības brīvība noteikt pienākumu zvērinātiem notāriem mantojuma lietas ietvaros pēc savas iniciatīvas pārbaudīt publiskos reģistrus, tomēr būtu jādefinē ar to sasniedzamais rezultāts.

Ja Civillikumā noteikts nodrošināto kreditora pienākums iesniegt pretenzijas uzaicinājuma termiņā, tad zvērinātam notāram varētu noteikt pienākumu pārbaudīt publiskos

¹⁶⁷ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012., 95.lpp.

¹⁶⁸ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 28.aprīļa lēmums lietā Nr.SKC-1840/2016.

reģistrus, lai pārbaudītu nodrošināto kreditoru esību un paredzētu īpašu pienākumu atgādināt nodrošinātajiem kreditoriem par pienākumu iesniegt pretenzijas. Šāds tiesiskais regulējums paredzētu īpaši saudzīgu un pretimnākošu attieksmi pret nodrošinātajiem kreditoriem. Vienlaikus norādāms, ka zvērināta notāra pienākums pārbaudīt publiskos reģistrus nekompensētu kreditora pienākumu iesniegt pretenzijas uzaicinājuma termiņā un nenovērstu to dzēšanu, neiesniegšanas gadījumā. Šāds risinājums ir mazāk efektīvs tiesību aizsardzības mehānisms, nekā iepriekš minētais par likuma grozījumiem, nosakot prasījumus, uz kuriem neattiektos uzaicinājuma termiņš. Nodrošināto kreditoru, kuru prasījums pret mantojuma atstājēju ir nodrošināts ar hipotēku vai komercķīlu, tiesības tiktu aizsargātas ar likumu.

Ja likums paredzētu, ka uzaicinājuma spēks neattiecas uz nodrošinātajiem kreditoriem, nodrošinātā kreditora tiesības un intereses būtu aizsargātas. Zvērinātam notāram varētu noteikt pienākumu pārbaudīt publiskos reģistrus.

5) Ja tiktu noteikts izņēmums, ka nodrošinātajiem kreditoriem nav jāpiesaka savas pretenzijas zvērinātam notāram uzaicinājumā norādītajā termiņā, vai būtu jāparedz iespēja zvērinātam notāram pēc mantot aicināto personu lūguma pieprasīt informāciju no nodrošinātajiem kreditoriem par prasījuma apmēru?

Jāsamēro divu personu intereses – nodrošinātā kreditora tiesības saņemt nodrošināto saistību un mantot aicinātā tiesības zināt mantojuma atstājēja parādsaistības un to apmēru, lai izlemtu par mantojuma pieņemšanu vispār vai ar inventāra tiesību. Abu subjektu intereses ir vienlīdz nozīmīgas. Likumdevējam ir jārada mehānisms, kas samērīgi ievērot abu subjektu intereses.

Civillikuma 705.panta otrā daļa risina jautājumu par kreditora pretenzijām, savukārt Civillikuma 696.pants nosaka, ka mantot aicinātam ir tiesība, iekams viņš izteic savu gribu par mantojuma pieņemšanu, pārliecināties par tā sastāvu. Mantojuma lietu vešanas noteikumu 84.punkts paredz, ka zvērināts notārs iepazīstina mantiniekus ar mantojuma lietā pieteiktajām kreditoru un legatāru pretenzijām.

Tiesību doktrīnā secināts, ka mantinieka interesēs ir zināt mantojuma sastāvu un vērtību, jo var gadīties, ka mantojuma pasīvs (viss, kas samazina mantojuma vērtību) pārsniedz aktīvu (visu to, kas sastāda un vairo mantojuma vērtību). Īpaša nozīme tam var būt tad, kad mantinieks nedzīvo kopā ar mantojuma atstājēju. Tāpēc Civillikuma 696.pants paredz mantot aicinātam tiesības (bet ne pienākumu) pirms attieksmes izteikšanas par mantojuma

pieņemšanu pārlicināties par mantojuma sastāvu un vērtību.¹⁶⁹ Prof. V.Bukovskis norāda, ka mantojuma ieguvējs ar savu mantu neatbild par mirušā parādiem gadījumos, ja tie nebija zināmi un nebija pieteikti piedzīšanai.¹⁷⁰

Pienākuma noteikšanai zvērinātam notāram pēc mantot aicināto personu lūguma pieprasīt informāciju no nodrošinātajiem kreditoriem par prasījuma apmēru nav tiesisku šķēršļu. Tomēr likumā būtu jāparedz zvērināta notāra pieprasījuma izpildes mehānisms vai jānosaka atbildes nesniegšanas tiesiskās sekas.

Viens variants ir noteikt analogisku tiesisko regulējumu, kāds ir attiecībā uz zvērinātu tiesu izpildītāju rīkojumiem. Tiesu izpildītāju likuma 40.pants nosaka, ka zvērināta tiesu izpildītāja izvirzītās prasības un dotie rīkojumi, veicot amata darbības, ir saistoši visām personām valsts teritorijā. Ja zvērināta tiesu izpildītāja prasības vai rīkojumi, veicot mantojuma apsardzību, mantojuma inventāra saraksta sastādīšanu mantojuma lietā vai darbības lietā par bezmantinieku mantu, netiek izpildīti, viņš par to sastāda aktu un iesniedz rajona (pilsētas) tiesai pēc sava amata vietas, lai tiesa izlemtu jautājumu par konkrētās personas atbildību un naudas soda uzlikšanu. Jautājumu par personas atbildību un naudas soda apmēru tiesa izlemj kārtībā, kāda Civilprocesa likumā noteikta attiecībā uz zvērināta tiesu izpildītāja prasību un rīkojumu neizpildi tiesas spriedumu un citu nolēmumu izpildes procesā.

Otrs variants ir paredzēt tādu risinājumu, kāds bija noteikts tiesām, kad tās veda mantojuma lietas. Tiesību doktrīnā norādīts, ka mantinieks varēja lūgt tiesu uzaicināt trešās personas pieteikt savas tiesības un prasības ar nosacījumu, ka tiesai nepieteiktās tiesības un prasības tiks dzēstas. Tādā veidā mantiniekam bija iespējams noskaidrot parāda lielumu un dota iespēja neizpildīt nepieteiktās un mantiniekam nezināmās saistības. Pēc parāda lieluma noskaidrošanas mantinieks var izlemt atraidīt mantojumu vai arī pieņemt ar vai bez inventāra tiesībām.¹⁷¹

No abiem variantiem par efektīvāko atzīstams otrs variants, jo garantē radīt tiesisko noteiktību prognozējamā termiņā. Naudas soda noteikšana nekādā veidā neradītu tiesisko noteiktību mantojuma lietā un pilnībā nenovērstu kreditoru bezdarbību.

Šobrīd Civillikuma 697. un 698. pants uzliek par pienākumu mantot aicinātam pārtraukt klusēšanu un darīt zināmu savu attieksmi par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, turklāt

¹⁶⁹ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012., 128.lpp.

¹⁷⁰ Bukovskis V. Latvijas mantojuma tiesību projekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 01.03.1931; Nr.34, 25.lpp.

¹⁷¹ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 266.lpp.; Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012., 128.lpp

paredzot arī sekas, kas iestāsies, ja klusēšana netiks pārtraukta.¹⁷² Līdzīgā veidā būtu iespējams arī paredzēt pienākumu kreditoram iesniegt informāciju par parāda apmēru. Likumā ir pamatoti noteikt gan kreditora, gan mantot aicināta tiesības atsevišķos gadījumos, kad tas ir tiesiski svarīgi, prasīt otras puses aktīvu rīcību.

Turklāt Kredītiestāžu likuma 63.panta pirmās daļas 13.punkts paredz, ka kredītiestādes rīcībā esošās neizpaužamās ziņas valsts institūcijai, valsts amatpersonai vai citai iestādei un amatpersonai sniedzamas šajā likumā noteiktajā kārtībā šādos gadījumos un šādā apjomā: zvērinātam notāram, kas ved mantojuma lietu, ziņas, kas nepieciešamas fiziskās personas - mantojuma atstājēja mantojuma masas apzināšanai. Iepriekš minētā tiesību norma uzliek par pienākumu kredītiestādei sniegt informāciju zvērinātam notāram mantojuma lietā, tomēr nodrošinātie kreditori var būt ne tikai kredītiestādes, tāpēc ir jāveido plašāks risinājums, kurš aptvertu visus subjektu un gadījumus.

Likumā, vispirms, būtu jānosaka, ka zvērinātam notāram ir pienākums pēc mantot aicināto personu lūguma pieprasīt informāciju no nodrošinātajiem kreditoriem par prasījuma apmēru. Visbeidzot likumā jānosaka, ka uz informācijas pieprasījumu piemērojama Notariāta likuma 297.panta kārtība. Terminā nesniegtā informācija ir pamats kreditoru pretenziju dzēšanai.

Rezultātā tiktu radīts samērīgs risinājums starp nodrošinātā kreditora un mantot aicinātā tiesībām un tiesiskajām interesēm. Civillikuma 696.pantam tiktu radīts efektīvs izpildes mehānisms. Šāda kārtība notiktu tikai tad, ja mantot aicinātais vēlētos īstenot Civillikuma 696.panta tiesības un lūgtu zvērinātu notāru veikt šādas darbības. Tāpēc šis risinājums ir saudzējošāks, nekā vispārējs pienākums nodrošinātajiem kreditoriem iesniegt pretenzijas uzaicinājuma termiņā. Tiem nav jāiesniedz kreditora pretenzijas ikreiz, bet tikai gadījumā, ja mantot aicinātais izmanto savas likumā noteiktās tiesības, turklāt pēc individuāla zvērināta notāra vēstules par mantojuma lietu un pienākumu iesniegt informāciju mantojuma lietā.

6) Ja mantinieki ir pieņēmuši mantojumu bez tā izsludināšanas un tādējādi kreditori nav zinājuši par mantojuma atklāšanos un pienākumu pieteikt savas pretenzijas, vai kreditors saglabā savas prasījuma tiesības pret mantinieku? Vai un kā kreditora un mantinieka tiesību aizsardzības nolūkos būtu pilnveidojams tiesiskais regulējums par mantojuma atklāšanās izsludināšanu?

¹⁷² Zīle K. Mantojuma pieņemšanas un atraidīšanas jēdziens un nozīme mantojuma tiesībās. Tiesību Efektivitāte postmodernā sabiedrībā. Latvijas Universitātes 73.zinātniskās konferences raktu krājums. 2.papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 521.lpp.

Notariāta likuma 293.pants noteic gadījumus, kad obligāta ir mantojuma atklāšanās izsludināšana. No šā panta izriet, ka tā nav obligāta gadījumā, ja mantiniekiem, testamenta izpildītājiem vai mantojuma aizgādņiem ir zināmi uz mantojamo mantu gulošie parādi.

Ja zvērināts notārs neizsludina mantojuma atklāšanos, nav piemērojamas Civillikuma 705.panta otrajā daļā noteiktās sekas – nepieteikto kreditoru pretenziju dzēšana. Civillikuma 705.panta otrajā daļā nepārprotami norādīts, ka “uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā nepieteiktās kreditoru pretenzijas dzēš.” Arī Augstākās tiesas Plēnuma lēmuma nr.1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās” 14.punktā norādīts, ja uzaicinājuma sludinājuma nav bijis, tiesai, taisot spriedumu par apstiprināšanu mantojuma tiesībās, nav pamata lemt par nepieteikto tiesību un prasījumu dzēšanu.

Līdz ar to neizsludināšanas gadījumā likumdevējs ne nodrošinātajiem, ne nenodrošinātajiem kreditoriem nav uzlicis pienākumu iesniegt pretenzijas, jo mantinieks ir apliecinājis zvērinātam notāram, ka tam ir zināmi uz mantojamo mantu gulošie parādi. Šī prezumpcija aizsargā kreditora tiesiskās intereses un tiesības. Kreditoram ir tiesības vērsties pret mantinieku par saistību izpildi vispārējā kārtībā. Civillikuma 701.pants noteic, ka ar mantojuma pieņemšanu un iegūšanu visas mantojuma atstājēja tiesības un saistības, ciktāl tās neizbeidzas ar viņa personu, pāriet uz mantinieku. Tātad mantinieks pārņem visas saistības, tostarp izsniegtos galvojumus un citas parādsaistības, kā arī visas tiesības, izņemot gluži personiskas (piem., uz visiem labumiem, kas cieši saistīti ar personu: laulību vai adopciju, tiesības uz godu, brīvību, miesas neaizskaramību, vārdu, dzīvību u.c.), kā arī saistībām, kurām ir zināms mantisks raksturs, bet pastāv personiska atbildība: izpirkuma tiesībām, dāvinājuma apstrīdēšanas tiesībām u.c.).¹⁷³

Tiesiskajā regulējumā par mantojuma atklāšanās izsludināšanu ir tāda nepilnība, ka mantojuma atklāšanās neizsludināšanas gadījumā nav radīts efektīvs veids, kā kreditors saņem ziņas par mantiniekiem. Notariāta likuma 259.³pants paredz tikai to, ka zvērināts notārs izsniedz lietvedības kārtībā apliecinātu mantojuma apliecības kopiju kreditoriem, kas iesnieguši pretenzijas mantojuma lietā. Mantojuma reģistrs nesatur ziņas par mantiniekiem.¹⁷⁴ Šobrīd kreditoriem ir tiesības saņemt ziņas par mantiniekiem no publiskajiem reģistriem (zemesgrāmatas u.c.) vai no zvērināta notāra, ja pirms tam saskaņā ar Notariāta likuma 80.panta pirmās daļas 2.punktu ir saņemta apgabaltiesas priekšsēdētāja atļauja. Būtu apsverams jautājums, vai nepieciešams grozīt normatīvos aktus, papildinot mantojuma reģistrā iekļaujamās ziņas par apstiprinātajiem mantiniekiem.

¹⁷³ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017.gada 26.maija spriedums lietā Nr.SKC-168/2017.

¹⁷⁴ Mantojuma lietu vešanas noteikumu 4.punkts.

Tiesiskajā regulējumā ir arī tāda nepilnība, ka nav noteikta tiesību aizsardzība, ja izsludināšana vai neizsludināšana ir notikusi neatbilstoši tiesību normām. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 327.panta trešo daļu, kas zaudēja spēku ar 2012.gada 1.janvāri, personai, kas sludinājumā norādītajā termiņā nav pieteikusi savas tiesības, to dzēšana nav šķērslis prasības celšanai vispārējā kārtībā, ja:

- 1) pārkāpti likuma noteikumi par sludinājuma saturu vai izsludināšanas kārtību;
- 2) spriedums lietā taisīts, pirms beidzies sludinājumā norādītais termiņš tiesību pieteikšanai;
- 3) tiesa atstājusi bez izskatīšanas termiņā iesniegtu pieteikumu par tiesībām;
- 4) pieteikumā par izsludināšanu sniegtas nepareizas ziņas, kurām ir būtiska nozīme;
- 5) pierādīts viltojums pieteikumam pievienotajos dokumentos.

Līdz ar to Civilprocesa likuma 327.panta trešajai daļai līdzīgs tiesiskais regulējums būtu nosakāms arī spēkā esošajā tiesiskajā regulējumā.

C.4. Kreditoru izdevumu atlīdzināšana

1) Kāda ir pašreizējā prakse attiecībā uz izdevumu atlīdzināšanu kreditoriem par mantojuma lietas ierosināšanu? Vai būtu nepieciešamas izmaiņas normatīvajā regulējumā? (kādas?)

Saskaņā ar Civillikuma 697.pantu mantojuma atstājēja kreditoriem ir tiesības uzaicināt mantot aicinātās personas izteikt savu gribu par mantojuma pieņemšanu. Notariāta likuma 251.pants paredz mantošanas iesnieguma par mantinieku uzaicināšanu iesniegšanu zvērinātam notāram. Visbeidzot Mantojuma lietu vešanas noteikumu 92.-98.punkts nosaka mantinieku uzaicināšanas kārtību.

Kreditoram, uzsākot mantojuma lietu, rodas šādas izmaksas:

	Kreditora izmaksu pozīcijas	Samaksa (euro)
1	Izziņa no Dzimtsarakstu nodaļas par miršanas faktu	2 - 6 vai bez maksas ¹⁷⁵
2	Izziņa no mantojuma reģistra par mantojuma lietas uzsākšanu	4,27
3	Izziņa no Latvijas nacionālā arhīva, ja mantojums atklājies līdz 1992.gada 31.augustam	14,20
4	Izziņa no rajona (pilsētas) tiesas, ja mantojums atklājies līdz	14,20

¹⁷⁵ Atkarīgs no konkrētās pašvaldības.

	2012.gada 31.decembrim	
5	Zvērināta notāra amata atlīdzība par mantošanas iesnieguma par mantinieku uzaicināšanu sagatavošana un iesniedzēja paraksta īstuma apliecināšana	18,01
6	Ieskatīšanās Nederīgo dokumentu reģistrā (1 persona)	1,42
7	Ieskatīšanās Iedzīvotāju reģistrā (1 persona)	5,41
8	Maksa par mantojuma atklāšanās izsludināšanu oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis"	11,74
9	Faktiskie (pasta) izdevumi par zvērināta notāra rakstiska uzaicinājuma nosūtīšanu mantiniekiem, ja iesniegumā par mantinieku uzaicināšanu ir norādīti mantinieki	1,42
10	Notariālais akts par mantojuma lietas izbeigšanu	31,30
11	PVN	x ¹⁷⁶
12	Valsts nodeva par notariālo darbību izpildi	0,71

Izdevumi ir atkarīgi no lietas faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, bet jebkurā gadījumā saskaņā ar spēkā esošo tiesisko regulējumu un praksi kreditoram ir pienākums atlīdzināt izdevumus saistībā ar mantojuma lietas ierosināšanu.

Normatīvie akti neparedz kreditora tiesības pieprasīt mantiniekiem vai valstij (bezmantinieku mantas gadījumā) atlīdzināt viņam radušos izdevumus.

Mantniekam ir mantojuma tiesība iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā (Civillikuma 384.pants). Aicinājums mantot iestājas mantojumam atklājoties - ar mantojuma atstājēja nāvi vai ar viņa izsludināšanu par mirušu ar tiesas lēmumu. Līdz ar to, lai iegūtu mantojumu, kā likumiskiem, tā arī testamentāriem un līgumiskiem mantiniekiem jāpiedzīvo tā atklāšanās (Civillikuma 655. pants) un reizē ar to aicinājums mantot (Civillikuma 389.panta pirmā daļa), bet ar zināmu nosacījumu ieceltam mantniekam jāpiedzīvo šā nosacījuma iestāšanās. Tomēr saskaņā ar Civillikuma 688.-689.pantu ar aicinājumu mantot nodibinās vienīgi iespēja kļūt par mantinieku. Mantojuma iegūšanai vēl vajadzīgs, lai aicinātais izteiktu savu gribu pieņemt viņam piekritušo mantojumu.

Neviens nav spiests pieņemt viņam piekritušo mantojumu, bet gan katrs var pēc patikas to pieņemt vai to atraidīt. Atraidīt mantojumu nevar vienīgi līgumiskais mantnieks, ja viņš nav šo tiesību sev noteikti pielīdzis.

¹⁷⁶ Atkarīgs no bāzes summas.

Bezmantinieku mantas gadījumā atlīdzības kārtība ir jau noteikta Noteikumos par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību ar bezmantinieku mantu¹⁷⁷. Noteikumu 120.2¹ punkts paredz, ka no bezmantinieku mantas atsavināšanā gūtajiem ienākumiem atlīdzina arī izdevumus, kuri radušies kreditoram vai citai aktā norādītajai ieinteresētajai personai saistībā ar zvērinātam notāram iesniegto iesniegumu par mantojuma atklāšanās izsludināšanu un kurus apliecina zvērināta notāra izrakstīta kvīts vai rēķins, kas iesniegta zvērinātam tiesu izpildītājam.

Pamatoti noteikts, ka kreditors atlīdzību iegūtu no bezmantinieku mantas realizācijas. Valsts budžetu kā avotu būtu nepamatoti noteikt, jo nevienas valsts institūcijas rīcība nav par pamatu kreditora zaudējumiem. Kreditora un mantojuma atstājēja (mantojuma masas) attiecības ir privāttiesiskas un arī kreditoram radītie zaudējumu atlīdzība ir skatāma tās ietvaros.

Savukārt gadījumā, ja pēc kreditora ierosinātās mantojuma lietas mantinieks pieņem mantojumu, normatīvie akti neparedz kreditora tiesības uz atlīdzību no mantinieka, lai gan bezmantinieku mantas gadījumā likumdevējs ir atzinis par leģitīmu prasību atlīdzināt izdevumus no mantojuma masas realizācijas saistībā ar mantojuma lietas ierosināšanu.

Nebūtu nosakāms vispārīgs pienākums ikreiz, kad kreditors ierosina mantojuma lietu mantinieka pienākumu atlīdzināt izdevumus. Likums dod pārdomu termiņu mantinieka gribas formulēšanai.

Civillikuma 693.pants nosaka mantojuma pieņemšanas termiņus. Ja mantojuma pieņemšanai mantojuma atstājējs noteicis zināmu termiņu, tad ieceltam mantiniekam tas jāievēro. Ja tāds termiņš nav noteikts, bet mantinieki ir uzaicināti, tad mantot aicinātam sava griba par mantojuma pieņemšanu jāizteic līdz uzaicinājumā noliktajam termiņam. Ja uzaicinājuma nav bijis, tad mantiniekam jāizsaka sava griba pieņemt mantojumu gada laikā, skaitot šo termiņu no mantojuma atklāšanās dienas, ja mantojums atrodas viņa faktiskā valdījumā (692. p. 2. d.), bet pretējā gadījumā - no ziņu saņemšanas laika par to, ka mantojums atklājies. Ja mantinieks mantošanas iesniegumā norādījis, ka pieņēmis mantojumu faktiskā valdījumā, zvērināts notārs mantošanas iesniegumu pieņem arī pēc Civillikuma 693.pantā noteiktā likumiskā termiņa beigām.¹⁷⁸

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka Civillikums nosaka šādus mantojuma pieņemšanas termiņus:

- 1) mantojuma atstājēja noteiktais termiņš;

¹⁷⁷ Ministru kabineta 2013.gada 2.jūlija noteikumi Nr.364 "Noteikumi par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību ar bezmantinieku mantu".

¹⁷⁸ Mantojuma lietu vešanas noteikumu 87.punkts.

- 2) uzaicinājumā noliktais termiņš;
- 3) gada laikā, skaitot šo termiņu no mantojuma atklāšanās dienas, ja mantojums atrodas viņa faktiskā valdījumā;
- 4) gada laikā, skaitot šo termiņu no ziņu saņemšanas laika par to, ka mantojums atklājies.

Saskaņā ar Mantojuma lietu vešanas noteikumiem zvērināts notārs mantošanas iesniegumu pieņem arī pēc Civillikuma 693.pantā noteiktā likumiskā termiņa beigām, ja mantinieks pieņēmis mantojumu faktiskā valdījumā.

Likumā noteiktie termiņi ir tādi, kurus ietekmē dažādi apstākļi. Tiesiskais regulējums neļauj definēt vispārīgu un objektīvu pieņēmumu par mantinieka negodprātīgu rīcību attiecībā uz mantojuma lietas neierosināšanu. Ja mantojuma lietu ierosina kreditors, tad zvērināts notārs izsludina uzaicinājuma termiņu, kurā mantiniekam ir tiesības izteikt savu gribu. Pašreizējie mantojuma pieņemšanas noteikumi piešķir mantiniekiem pietiekami plašu rīcības brīvību. Starp mantinieka un kreditora tiesībām jārod samērīgs līdzsvars. Mantinieks nevar ciest zaudējumus, tikai tāpēc vien, ka savas tiesības īstenojis likumā noteiktajā ietvarā un tādā veidā, kādā uzskatījis par pareizu. Turklāt mantinieks var arī nezināt par kreditoriem un to pretenziju esību. To iespējams noskaidrot vienīgi uzaicinājuma termiņa beigās, kas dots kreditoru pretenziju iesniegšanai.

Katrā gadījumā ir vērtējami un pierādāmi apstākļi. Līdz ar to kreditora tiesības ierosināt mantojuma lietu ir viņa tiesība, kuras īstenošanā ir jārēķinās ar noteikta apmēra izdevumiem. Valsts uzdevums ir risināt jautājumu, lai šo izdevumu apmērs būtu samērīgs un neradītu nepārvaramus šķēršļus. Valsts un pašvaldība ir tā, kura nosaka iepriekš minētos izdevumus, piem., samaksu par izziņu izsniegšanu no valsts un pašvaldību reģistriem. Tajā pašā laikā kreditoram ir tiesības aizsargāt savas intereses tiesā civilprocesuālā kārtībā, ja viņš spēj pierādīt, ka mantinieka rīcība ir radījusi viņam zaudējumus.

Ja netiek mainīta mantojuma pieņemšanas kārtība, nav nepieciešamas izmaiņas normatīvajā regulējumā.

2) Vai būtu nepieciešams normatīvajos aktos nostiprināt mantinieka pienākumu segt kreditoru izdevumus par mantojuma lietas uzsākšanu, savukārt bezmantinieku mantas gadījumā šādu pienākumu noteikt valstij?

Sk. atbildi uz iepriekšējo jautājumu.

3) Lūdzu izvērtēt, kā intereses konkrētajās situācijās aizsargājamas – mantinieku, valsts vai kreditoru? Vai, nosakot mantinieku un valsts pienākumu atlīdzināt kreditora izdevumus par mantojuma lietas ierosināšanu, netiktu radītas situācijas, kad kāda konkrēta kreditora (kas ierosinājis mantojuma lietu) intereses tiktu vairāk aizsargātas salīdzinājumā ar citiem mantojuma atstājēja kreditoriem?

Sk. atbildi uz iepriekšējo jautājumu.

C.5. Inventāra tiesība

C. 5.1. Inventāra tiesības sekas

Vai mantiniekiem pēc iepazīšanās ar inventāra sarakstu (mantojuma sarakstu) būtu jāparedz tiesības atraidīt mantojumu? Ja jā, tad kādos gadījumos?

Pēc vispārējā principa, kas nostiprināts Civillikuma 781.pantā, kad aicinātais mantojumu jau pieņēmis, viņš to vairs nevar atraidīt, bet, kas reiz atraidījis viņam piekritušo mantojumu, tas vairs nevar to pieņemt vēlāk. Šis ir fundamentāls Latvijas mantojuma tiesību princips, kas izriet no Civillikumā ietvertā romiešu koncepta, ka mantojums uz mantinieku pāriet ar tā pieņemšanu (pieņemšanas sistēma – salīdzinājumam Spānijas Civilkodeksa 989.pants¹⁷⁹, vai pretēji - Igaunijas Mantošanas likuma 4.pants) un tam ir atpakaļejošs spēks uz mantojuma atklāšanās brīdi¹⁸⁰ (nepārtrauktības princips). Lai šo principu konsekventi saglabātu, mantiniekam, kas mantojumu reiz pieņēmis, nebūtu jāparedz pat ne izņēmuma tiesība mantojumu vēlāk atraidīt. Pretējais novestu pie “staigājoša mantojuma”, kas radītu neskaidrības attiecībā uz mantojuma piederību, jo ar mantojuma pieņemšanu abas masas, mantojuma masa un mantinieka manta, saplūst vienā kopējā masā un ar šo momentu rodas arī trešo personu tiesības pret mantojuma pieņēmēju.¹⁸¹ Vienkāršas mantojuma pārejas shēmas “mantojuma atstājējs - mantinieks” vietā rastos sarežģītas konstrukcijas, kā “mantojuma atstājējs – 1.mantinieks - mantojuma atstājējs – 2.mantinieks” u.tml., kas ievērojami sarežģītu mantošanas tiesiskās attiecības, radot tajās jaunas neskaidrības sakarā ar jaunu uzaicinājumu, jauniem termiņiem, citiem mantiniekiem u.tml.

¹⁷⁹ Civil Code of Spain. Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=221319#LinkTarget_6397

¹⁸⁰ Буковский В. Сводъ Гражданскихъ Узаконений Губерний Прибалтийскихъ съ продолжениемъ 1912-1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига, 1914, с.1000.

¹⁸¹ Briedis V. Mantojuma pieņemšana un atraidīšana. Rīga: Grāmatspiestuve Akc. Sab. “ROTA”, 1939, 18.lpp.

C. 5.2. Inventāra tiesības izlietošanas termiņš

1) *Vai pašreiz ar likumu noteiktais inventāra tiesības izmantošanas termiņš (2 mēneši) ir pietiekams, lai mantinieks spētu pilnvērtīgi izlietot savas tiesības un pilnībā apzinātu mantojuma masas sastāvu?*

Civillikuma 709.pants nosaka, ka mantiniekam, kas grib izlietot inventāra tiesību, ne vēlāk par diviem mēnešiem no ziņu saņemšanas par mantojuma atklāšanos jāgriežas pie zvērināta notāra ar lūgumu uzdot sastādīt inventāru tiesu izpildītājam pēc Civilprocesa likumu noteikumiem, vai likumā norādītajos gadījumos - bāriņtiesai. Ja mantojums ir plašs un sarežģīts, un inventāra sastādīšanai vajadzīgs lielāks termiņš, zvērināts notārs pēc mantinieku lūguma var šo termiņu pagarināt, bet ne ilgāk par vienu gadu. Apstiprināšana uz inventāra tiesības pamata var notikt tikai tad, ja attiecīgais mantinieks iesniedz inventāra sarakstu noteiktajā termiņā,¹⁸² pretējā gadījumā inventāra tiesība zūd. Inventāra saraksts dod iespēju mantiniekiem ierobežot savu atbildību mantojuma aktīva apmērā, bet kreditoriem uzzināt mantojuma aktīvu. Tādējādi inventāra tiesības izlietošana principā nedod mantiniekam iespēju pilnībā apzināt mantojuma masu, jo inventāra procedūrā tiek noskaidrots tikai mantojuma aktīvs, nevis pasīvs. Mantojuma pasīva noskaidrošana notiek publiska uzaicinājuma ceļā.

Civillikuma 709.panta regulējums norāda uz to, ka inventāra tiesības izmantošanai nepieciešami šādi soļi, kas vispārējā gadījumā izvedami minētajā 2 mēnešu laikā: a) mantinieka vēršanās pie zvērināta notāra ar lūgumu uzdot sastādīt inventāru, b) inventāra saraksta sastādīšana, c) inventāra saraksta iesniegšana zvērinātam notāram ar lūgumu izdarīt uzaicinājumu un apstiprināt mantojuma tiesībās ar inventāra tiesību (mantojuma lietas uzsākšana). Šis termiņš Civillikumā ir noteikts tik īss divu apsvērumu dēļ – lai mantinieki mantojumu neizšķērdē, un lai kreditori un legatāri bez nepamatotas kavēšanās tiktu pie savu prasījumu apmierināšanas (Civillikuma 710.pants).¹⁸³ Lai mantinieks veiktu tās darbības inventāra procedūras izvešanai, kas ir atkarīgas tikai no viņa, 2 mēnešu termiņš ir pietiekams. Paša inventāra saraksta sastādīšanai minētais termiņš var būt nepietiekams, jo inventāra saraksta sastādīšanai nepieciešamais laiks ir atkarīgs ne tikai no mantinieka (attiecībā uz procedūras uzsākšanu), bet galvenokārt no amatpersonām un iestādēm, kas sastāda inventāra sarakstu – bāriņtiesas vai tiesu izpildītāja. Lai arī mantinieks inventāra procedūru iesāktu laicīgi, minēto iestāžu un amatpersonu kapacitātes trūkuma dēļ pat pie vienkāršiem mantojumiem 2 mēnešu termiņš inventāra saraksta sastādīšanai var izrādīties nepietiekams. Šāds iemesls, savukārt nav pamats termiņa pagarināšanai saskaņā ar Civillikuma 709.panta

¹⁸² Konradi F., Zvejnieks T. Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939, 469.lpp.

¹⁸³ Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 275.lpp.

otro daļu, kas atļauj termiņa pagarināšanu plašiem un sarežģītiem mantojumiem. Apsverams ir jautājums par termiņa, kādā tiesu izpildītājiem un bāriņtiesām ir pienākums sastādīt inventāra sarakstu, noteikšanu tiesību aktos, kā arī par minēto iestāžu un amatpersonu atbildību inventāra saraksta sastādīšanas termiņa nokavējuma gadījumā.

Tā kā inventāra saraksta sastādīšanas kopējais laiks ir atkarīgs gan no subjektīviem momentiem (mantinieka iniciatīva), gan objektīviem (saraksta sastādītājam nepieciešamais laiks šī darba izpildei), šeit būtu lietderīgi termiņus dalīt, nosakot, ka mantinieks jāgriežas pie zvērināta notāra ar lūgumu uzdot sastādīt inventāru divu mēnešu laikā, bet inventāra saraksts jāiesniedz mantojuma lietā, piem., divu mēnešu laikā no dienas, kad zvērināts notārs to uzdevis sastādīt. Tāpat šeit ir apsverams jautājums par to, vai nepiešķirt mantiniekam tiesību izlietot inventāra tiesību jebkurā laikā uzaicinājumā norādītajā termiņā, ja tam ir pamatotas bažas, ka mantojuma pasīvs pārsniedz mantojuma aktīvu, vai pat bez šāda pamatojuma.

2) Kāda ir citu valstu (Vācijas, Francijas, Šveices, Igaunijas, Lietuvas) prakse inventāra tiesības termiņa noteikšanā?

Igaunijas, Lietuvas, Vācijas, Francijas un Šveices normatīvais regulējums inventāra saraksta sastādīšanai ir līdzīgs. Termiņš inventāra saraksta sastādīšanai ir viens līdz trīs mēneši, kā arī atsevišķos gadījumos šo termiņu var pagarināt.

Lietuvas Civilkodeksa 5.53.panta trešā daļā noteikts, ka tiesu izpildītājs sagatavo inventāra sarakstu viena mēneša laikā. Ja īpašums atrodas vairākās vietās vai arī iesaistīti daudzi kreditori, atvēlētais laiks ir trīs mēneši..

Igaunijas Mantošanas likuma 139.panta ceturrtā daļa noteic, ka mantiniekam, kas grib izlietot inventāra tiesību, ne vēlāk par trijiem mēnešiem no ziņu saņemšanas par mantojuma atklāšanos jāvērsas pie zvērināta notāra ar lūgumu uzdot sastādīt inventāru. Tiesu izpildītājs sastāda inventāra sarakstu divu līdz maksimums trīs mēnešu laikā. Atsevišķos gadījumos termiņu var pagarināt. Tāpat Vācijas Civilkodeksa 1995.pants inventāra saraksta sastādīšanai nosaka vienu līdz trīs mēnešu periodu. Tiesa termiņu var pagarināt. Arī Francijas Civilkodeksa 790.pants nosaka, ka, pieņemot mantojumu “ar inventāra tiesību” (izteiciens, ko likumdevējs ir aizstājis ar formulējumu “mantojuma pieņemšana mantojuma aktīva apmērā”), termiņš inventāra saraksta sastādīšanai ir divi mēneši. Šis termiņš ir īss, bet personai var lūgt tiesai papildu termiņu, ja sastādīšana nav pabeigta “likumīga iemesla dēļ”.

Šveicē inventāra saraksta sastādīšanai dots viens mēnesis. Pēc tam, kad inventārs sastādīts, mantinieks var izteikt gribu mantojumu atraidīt. Ja griba netiek izteikta, uzskatāms, ka mantojums ir pieņemts.

C. 5.3. Mantojuma masas un mantojuma inventāra saraksts

1) Kāda informācija par mantojuma masu būtu obligāti iekļaujama mantojuma (inventāra) sarakstā? Vai nepieciešama tiesiskā regulējuma pilnveidošana attiecībā uz inventāra saraksta būtiskajām sastāvdaļām?

Tā kā inventāra saraksts saskaņā ar Civillikumu ir instruments mantinieka atbildības ierobežošanai mantojuma aktīva robežās, tajā ir jāietver viss mantojuma aktīvs - mantojuma objektu apraksts un to novērtējums.

Saskaņā ar Civillikuma 709.panta pirmo daļu, inventāra sarakstu sastāda saskaņā ar Civilprocesa likumu noteikumiem. Pēc savas juridiskās būtības tā ir mantas aprakste.¹⁸⁴ Mantas aprakstes akta sastāvdaļas regulā Civilprocesa likuma 577.pants un attiecībā uz mantu tas nosaka, ka aktā norāda katra aprakstītā priekšmeta nosaukumu, tā īpašās pazīmes, katra priekšmeta novērtējumu atsevišķi un visas mantas vērtību. Bāriņtiesu likuma 83.pants, kas regulē mantojuma saraksta sastādīšanu, nosaka, ka sarakstā attiecībā uz mantu norāda katras lietas nosaukumu un pazīmes, kā arī vērtību. Tā kā tiesiskais regulējums attiecībā uz inventāra saraksta būtiskajām sastāvdaļām jau pašlaik ir pietiekami detalizēti regulēts, tā pilnveidošana nav nepieciešama.

Līdzīgu regulējumu attiecībā uz inventāra saraksta saturu satur arī ārvalstu tiesību akti:

Vācijas Civilkodeksa 2001.pants nosaka, ka inventāra sarakstā jānorāda visi mantojuma objekti, kas pastāv mantojuma pārejas dienā, kā arī mantojuma saistības. Turklāt inventārā jāietver mantojuma objektu apraksts, ciktāl tas nepieciešams, lai noteiktu to vērtību, kā arī pati vērtība.

Igaunijas Mantošanas likuma 141.pants nosaka, ka inventāra sarakstā ir jānorāda visas lietas, kas ietilpst mantojumā, kā arī pretenzijas (tās, kas pieteiktas uzaicinājuma tiesvedībā noteiktajā termiņā, prasības, kas nodrošinātas ar reģistrētu ķīlu, bērnu izdevumi, mantojuma atstājēja ģimenes locekļu uzturlīdzekļi, saistības pēc testamenta vai mantojuma līguma, kā arī inventāra sastādītājam zināmie kreditoru prasījumi).

Lietuvas Civilkodeksa 5.53.pants nosaka, ka inventāra sarakstā jāiekļauj visas lietas, kas veido mantojumu, norādot to vērtību un pazīmes, kas nepieciešamas, lai noteiktu to vērtību, kā arī mantojuma atstājēja tiesības, saistības un pienākumi, norādot mantojuma atstājēja kreditorus un parādniekus.

Šveices Civilkodeksa 581.pants nosaka, ka inventāra saraksts sastāv no visu mantojuma aktīvu un parādu saraksta, kā arī katras sarakstā ietvertās vienības novērtējuma.

¹⁸⁴ Буковский В. Сводъ Гражданскихъ Узаконений Губерний Прибалтийскихъ съ продолжениемъ 1912-1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига, 1914, с.1015.

Apsverot jautājumu par mantojuma parādu iekļaušanu inventāra sarakstā, jāsecina, ka tas nav iespējams bez būtiskiem esošā regulējuma grozījumiem. Šeit jāizšķir lietderības aspekts un tehniskais aspekts. Lai parādu iekļaušana inventāra sarakstā būtu lietderīga, vispirms būtu nepieciešamas izmaiņas Civillikuma regulējumā par inventāra sastādīšanas, kreditoru pretenziju pieteikšanas un mantojuma pieņemšanas termiņiem, nosakot tos tā, ka mantiniekam par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu ir iespēja izteikties pēc mantojuma aktīvu un pasīvu noskaidrošanas. Tas nozīmē, ka inventāra sastādīšanas un kreditoru pretenziju pieteikšanas termiņiem arvien būtu jābūt īsākiem par termiņu mantojuma pieņemšanai. Mantojuma parādu iekļaušana inventāra sarakstā, nogrozot minēto termiņu regulējumu, ir bezjēdzīga - informācija par parādiem vairs nevar ietekmēt mantinieka izvēli pieņemt vai atraidīt mantojumu, jo šādai izvēlei jau ir jābūt notikušai. Tā kā inventāru sastāda tikai tiesu izpildītājs vai bāriņtiesa, nevis mantinieks pats,¹⁸⁵ tad mantojuma parādu ietveršanai inventāra sarakstā būtu nepieciešamas arī esošā regulējuma izmaiņas, kas regulētu ar šo lietu saistītos tehniskos aspektus. Lai ietvertu parādus inventāra sarakstā, zvērinātam notāram pieteiktās kreditoru pretenzijas būtu jānodod inventāra sastādītājam, vai attiecīgos gadījumos kreditori būtu jāaicina inventāra sastādītājam pašam.

2) Vai tiesiskajā regulējumā būtu jāparedz tiesība pēc viena mantinieka lūguma sagatavotu inventāra sarakstu izmantot arī citām personām: a) mantot aicinātajiem, lai saskaņā ar Civillikuma 696. pantu pārliecinātos par mantojuma sastāvu; b) citiem mantiniekiem, lai varētu lemt par gribu izlietot inventāra tiesību?

Esošais regulējums paredz, ka dokumentus, kurus mantojuma lietā jau ir iesniedzis cits mantinieks, atkārtoti lietai nepievieno.¹⁸⁶ Tas attiecas arī uz inventāra sarakstu, ko apstiprina arī juridiskajā literatūrā izteiktas atziņas.¹⁸⁷ Viena un tā paša dokumenta atkārtota iesniegšana ir apšaubāma no lietderības viedokļa. Tādējādi jau esošais regulējums netieši paredz, ka pēc viena mantinieka lūguma sagatavotu inventāra sarakstu mantot aicinātie var izmantot, lai pārliecinātos par mantojuma sastāvu, kā arī, lai lemtu par inventāra tiesības izlietošanu. Tas atbilst arī Civillikuma 696.panta tiešajai jēgai – jebkuram prezumējamam mantiniekam (personai, kas savas mantojuma tiesības ir pirmšķietami pierādījusi), lai informēti izlemtu jautājumu par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu, ir tiesības iepazīties ar mantojuma lietas materiāliem, lai noskaidrotu mantojuma sastāvu, pieteiktās kreditoru pretenzijas un visus citus

¹⁸⁵ Mīlans R. Inventāra tiesība. Pašvaldību darbs, 1939., Nr.1, 3.lpp.

¹⁸⁶ Mantojuma lietu vešanas noteikumu 21.punkts

¹⁸⁷ Genes Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 183.lpp.

lietas apstākļus. Ņemot vērā šī jautājuma svarīgo nozīmi, tiesiskajā regulējumā būtu tieši jāparedz tiesība pēc viena mantnieka lūguma sagatavotu inventāra sarakstu izmantot arī citām personām, lai pārliecinātos par mantojuma sastāvu un izlemtu par mantojuma pieņemšanu ar inventāru vai bez tā.

Attiecībā uz tiesībām pēc viena mantnieka pieprasījuma sastādītu inventāra sarakstu izmantot arī citiem, aplūkotie ārvalstu tiesību akti satur tiešu regulējumu:

Vācijas Civillkodeksa 2004.pants paredz atsaukšanos uz jau eksistējošu inventāra sarakstu un nosaka, ka, ja inventāra saraksts, kas atbilst likuma noteikumiem, jau atrodas mantojuma tiesā, ir pietiekami, ka mantnieks, kamēr nav notecējis inventāra saraksta sastādīšanas termiņš, paziņo mantojuma tiesai, ka inventāra saraksts ir uzskatāms par viņa iesniegtu. Savukārt 2010.pants nosaka, ka mantojuma tiesai ir jāļauj pārbaudīt inventāru katrai personai, kas ticami pierāda juridisku interesi.

Igaunijas Mantošanas likuma 139.pants nosaka, ka, ja inventārs ir sastādīts pēc viena mantnieka pieprasījuma, tad likuma noteikumi par mantnieku atbildības ierobežošanu attiecas uz visiem mantniekiem, kuri pieprasījuši inventāru. Šajā gadījumā pēc cita mantnieka pieprasījuma jauns inventārs bez pamatota iemesla nav jā sastāda.

Lietuvas Civillkodeksa 5.53.pants nosaka, ka gadījumā, ja vismaz viens no mantniekiem ir pieņēmis mantojumu saskaņā ar inventāru, visi pārējie mantnieki ir uzskatāmi par pieņēmušiem mantojumu ar inventāru, kā arī tiesai ir pienākums nodrošināt piekļuvi mantojuma inventāra sarakstam ikvienam, kurš pierāda likumīgu interesi par inventāru.

Šveices Civillkodeksa 580.pants nosaka, ka inventāra sastādīšanas pieprasījums, ko ir izdarījis viens mantnieks, ir derīgs arī citiem, kā arī 584.pants nosaka, ka pēc inventāra pabeigšanas tas noteiktu laiku ir pieejams visām ieinteresētajām personām.

3) Ievērojot Civillikuma 709.-711. panta regulējumu, vai inventāra sarakstā obligāti būtu iekļaujamas ziņas par visu mantojuma atstājējam piederējušo mantu? Ir konstatēts, ka praksē pastāv situācijas, kad ir neiespējami noteikt mantas vērtību vai pārliecināties par tās esamību dabā, kā arī mantas vērtība var būt minimāla. Vai būtu apsverama iespējama precizēt tiesisko regulējumu, nosakot, ka inventāra sarakstā iekļauj tikai publiskajos reģistros reģistrētu nekustamu vai kustamu mantu, kā arī tādu neregistrētu kustamu mantu, kuras vērtība ir būtiska (noteikts konkrēts apmērs)? Vai inventāra sarakstu varētu veidot, izejot no principa, ka tajā tiek atspoguļota tikai tā manta, kurai ir būtiska nozīme kreditoru prasījumu apmierināšanā?

Ja tiek izlietota inventāra tiesība, mantojuma aktīva apmērs ir arī mantinieka atbildības apmērs. Par to vai mantinieka atbildība pēc inventāra sastādīšanas aprobežojas ar pašiem mantojuma aktīviem (*cum viribus hereditatis*) vai ar mantojuma aktīvu vērtības ekvivalentu (*pro viribus hereditatis*) viedokļi dalās. Agrāk izdotā juridiskā literatūrā ir izteikts viedoklis par labu atbildībai ar pašiem mantojuma aktīviem, kas izrietot no likuma tiešā teksta (tagad Civillikuma 711.pants).¹⁸⁸ Vēlāki autori, nekā to neargumentējot, runā par labu atbildībai ar mantojuma aktīvu vērtības ekvivalentu.¹⁸⁹ Pat neizšķirot šo principiālo jautājumu, ir jānonāk pie slēdziena, ka tieši mantinieka atbildības apmēra objektīvas un precīzas noteikšanas interesēs inventāra sarakstā obligāti būtu iekļaujamas ziņas par visu mantojuma atstājējam piederējušo mantu. Jebkādas mantas neiekļaušana inventāra sarakstā samazinātu mantinieku atbildību un nepamatoti aizskartu mantojuma kreditoru intereses.

Arī aplūkotie ārvalstu tiesību akti nesatur norādes par to, ka pastāvētu kādi izņēmumi mantas iekļaušanai inventāra sarakstā. Tieši pretēji, kā jau norādīts atbildē uz šī sadaļas 1.jautājumu, Vācijas Civillikodeksa 2001.pants, Igaunijas Mantošanas likuma 141.pants, Lietuvas Civillikodeksa 5.53.pants un Šveices Civillikodeksa 581.pants runā par visu mantojuma objektu norādīšanu inventāra sarakstā.

Pamatojoties uz minēto, iespēja precizēt tiesisko regulējumu, nosakot, ka inventāra sarakstā iekļauj tikai mantu ar būtisku vērtību vai mantu, kurai ir būtiska nozīme kreditora prasījumu apmierināšanai, varbūt būtu apsverama tikai tad, ja mantinieka atbildība pēc inventāra sastādīšanas aprobežotos ar pašiem mantojuma aktīviem (*cum viribus hereditatis*). Tad regulējums būtu nosakāms analogiski Civilprocesa likuma 573.panta trešajai daļai – kustamas lietas neietver inventāra sarakstā, ja varētu būt neiespējami tās pārdot un pārdošanas izdevumi varētu pārsniegt no pārdošanas iegūto naudas summu.

4) *Kā rīkoties situācijā, ja inventāra saraksta sastādīšanas ietvaros tiek konstatēts, ka mantojuma masā varētu ietilpt manta, par kuras piederību mantojuma atstājējam ir strīds? Vai būtu nepieciešami tiesiskā regulējuma pilnveidojumi, lai regulētu šādas situācijas?*

Apstiprinot mantiniekus, netiek izšķirts jautājums par kāda priekšmeta piederību pie mantojuma masas un mantinieki netiek apstiprināti uz noteiktiem priekšmetiem. Šāda kārtība

¹⁸⁸ Буковский В. Сводъ Гражданскихъ Узаконений Губерний Прибалтийских съ продолжениемъ 1912-1914 г.г. и съ разяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига, 1914, с.1017.

¹⁸⁹ Mīlans R. Inventāra tiesība. Pašvaldību darbs, 1939., Nr.1, 3.lpp.; Drande J. Mantojuma lietu kārtošana. Rīga: P.S. "Zemnieka domas", 1937, 44.lpp.; Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 279.lpp.

pastāvēja gan tad, kad mantojuma lietu vešana piekrita tiesām¹⁹⁰, gan tagad, kad mantojuma lietas ved zvērināti notāri.¹⁹¹ Tas nozīmē to, ka strīdi par kāda priekšmeta piederību pie mantojuma masas tiek izšķirti vispārējā kārtībā, un tie neietekmē mantojuma lietas vešanu.

Ja inventāra saraksta sastādīšanas ietvaros tiek konstatēts, ka mantojuma masā varētu ietilpt manta, par kuras piederību mantojuma atstājējam ir strīds, tad šādai situācijai būtu piemērojami noteikumi analogiski tiem, ko Civilprocesa likums nosaka kustamas mantas apķīlāšanai. Vispirms par mantas piederību būtu jāpārlicinās pēc attiecīgiem dokumentiem, bet, ja tādu nav, tad būtu jāatļauj vadīties no pieņēmuma, ka mantojuma atstājējam pieder visa tā kustamā manta, kas atrodas viņa lietošanā esošajās dzīvojamās vai neapdzīvojamās telpās un glabātavās (Civilprocesa likuma 558.pants). Mantinieku un citu personu iebildumi attiecībā uz aprakstītās mantas piederību būtu jānorāda inventāra sarakstā atbilstoši Civilprocesa likuma 577.panta pirmās daļas 11.punktam (analogiski – Bāriņtiesu likuma 83.panta trešā daļa). Personas, kuras uzskata, ka aprakstīta viņām piederoša manta, savas tiesības uz šo mantu varētu pierādīt Civilprocesa likuma 633.pantā noteiktajā kārtībā.¹⁹²

Lai regulētu minētās situācijas, būtu nepieciešami tiesiskā regulējuma pilnveidojumi. Civillikuma 709.pants nosaka, ka inventāra sarakstu sastāda tiesu izpildītājs pēc Civilprocesa likuma noteikumiem vai bāriņtiesa. Bāriņtiesas darbības inventāra saraksta sastādīšanā regulē Bāriņtiesu likuma 83.pants. Vispirms būtu nepieciešams apsvērt iespēju noteikt, ka inventāra sarakstu sastāda tikai viena institūcija - profesionāla amatpersona, kas ir piederīga tiesu sistēmai - tiesu izpildītājs, izslēdzot bāriņtiesu. Arī aplūkotie ārvalstu likumi paredz vienu institūciju inventāra saraksta sastādīšanai: a) Vācijas Civilkodeksa 2003.pants paredz, ka inventāru sastāda notārs, ko iecēlusi mantojuma tiesa; b) Igaunijas Mantošanas likuma 138.pants nosaka, ka notārs, kas ved mantojuma lietu, nozīmē tiesu izpildītāju inventāra sastādīšanai; c) Lietuvas Civilkodeksa 5.53.pants nosaka, ka inventāru sastāda tiesas deleģēts tiesu izpildītājs; d) Šveices Civilkodeksa 581.pants nosaka, ka inventāru sastāda kompetenta iestāde atbilstoši kantonu likumu noteikumiem.

Papildus būtu nepieciešams apsvērt iespēju papildināt esošo tiesisko regulējumu un noteikt, ka inventāra saraksta sastādīšana notiek pēc vienota regulējuma, kas atbilst Civilprocesa likumā noteiktajam regulējumam mantas apķīlāšanai un aprakstei, izņemot tās normas, kas pēc savas būtības uz inventāra saraksta sastādīšanu nevar tikt attiecinātas.

¹⁹⁰ Konradi F., Zvejnieks T. Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939, 471.lpp.; Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 494.lpp.

¹⁹¹ Mantojuma lietu vešanas noteikumu 107.punkts.

¹⁹² Civilprocesa likuma komentāri. Trešais papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 797.lpp.

5) *Vai un kā būtu pilnveidojams tiesiskais regulējums, lai risinātu situācijas, kad pēc inventāra saraksta sastādīšanas, tiek konstatēts, ka mantojuma atstājējam ir piederējusi vēl arī cita, inventāra sarakstā nenorādīta manta (piem., inventāra saraksta sastādīšanas laikā nav bijis zināms par mantojuma atstājējam piederošu, publiskos reģistros neregistrētu lietu)?*

Inventāra sarakstā ietvertais mantas uzskaitījums var būt nepilnīgs divu iemeslu dēļ - attiecīgā manta inventāra sastādīšanas laikā nav bijusi zināma vai tā ir bijusi zināma, bet inventāra sarakstā nav ietverta mantinieku vai inventāra sastādītāja vainas dēļ. Jebkurā gadījumā inventāra saraksts ir jāpapildina ar mantu, kura inventāra nav bijusi ietverta un šeit būtu nepieciešams apsvērt tiesiskā regulējuma pilnveidošanu. Saskaņā ar Civillikuma 709.pantu zvērināts notārs dod uzdevumu sastādīt inventāra sarakstu, kā arī attiecīgos gadījumos pagarina termiņu tā sastādīšanai. Tiesisko regulējumu būtu nepieciešams pilnveidot tā, ka ieinteresētās personas (mantinieki vai kreditori), kurām ir kļuvusi zināma manta, kas inventāra sarakstā nav norādīta, griežas pie zvērināta notāra, kas devis uzdevumu sastādīt inventāra sarakstu, ar lūgumu dot uzdevumu tam pašam inventāra sastādītājam inventāra sarakstu papildināt. Apsverams būtu arī jautājums par regulējumu mantinieku un inventāra sastādītāju atbildībai.

Vācijas Civillikodeksa 2005.pants nosaka, ka, ja inventāra saraksts ir būtiski nepilnīgs mantinieka vainas dēļ, tad mantinieka atbildība par mantojuma parādiem netiek ierobežota; ja inventāra sarakstā norādītās mantas uzskaitījums ir nepilnīgs bez mantinieka vainas, tad var tikt noteikts jauns termiņš mantas uzskaitījuma pabeigšanai. Igaunijas Mantošanas likums neregulē inventāra saraksta papildināšanu, bet 139.pants nosaka, ka Tieslietu ministrs var noteikt inventāra sastādīšanas īpašu kārtību; minētā likuma 144.pants nosaka, ka, ja mantinieks neatklāj kādas lietas vai tiesības, kas sastāda mantojumu, tad viņa atbildība par mantojuma parādiem netiek ierobežota; minētā likuma 145.pants nosaka inventāra sastādītāja atbildību. Lietuvas Civillikodeksa 5.53.pants nosaka, ka, uzzinot par mantu, kas nav iekļauta inventāra sarakstā, mantiniekiem ir pienākums trīs darba dienu laikā informēt tiesu, lai tā liktu tiesu izpildītājam inventāra sarakstu papildināt; minētā likuma 5.54.pants nosaka, ka mantinieka atbildība par mantojuma saistībām nav ierobežota, ja mantinieka vainas dēļ mantojuma sarakstā nav norādīta visa manta, kas veido mantojumu, vai mantinieks nav prasījis inventāra sarakstu papildināt; ja mantinieka vainas nav, tiesa nosaka termiņu inventāra saraksta papildināšanai. Šveices Civillikodekss neregulē inventāra saraksta papildināšanu, jo saskaņā ar 581.pantu inventāru sastāda kompetenta iestāde atbilstoši kantonu likumu noteikumiem.

D. TESTAMENTĀRĀ MANTOŠANA

D.1. Privātais testaments

Lai novērstu privātu testamentu viltošanas iespējas, vai būtu lietderīgi un tiesiski pamatoti paredzēt izmaiņas pašreiz spēkā esošajā privāta testamenta institūtā, tajā skaitā, ierobežojot tā spēkā esamības termiņu vai paredzot speciālu kārtību testamenta īstuma pārbaudei civiltiesiskā kārtībā? Atbildot uz šo jautājumu, lūdzam pamatot ar tiesu prakses atziņām un citu valstu pieredzes analīzi.

Likums garantē personas brīvību taisīt testamentu. Šīs brīvības pamatā ir indivīda brīvas gribas un cieņas aizsardzība. Tomēr tas neierobežo likumdevēja brīvību noteikt samērīgus noteikumus, atbilstoši kādiem persona var īstenot savu brīvību taisīt testamentu. Testamentārā brīvība nav absolūta.¹⁹³

No visiem juridiskajiem aktiem, testaments uzskatāms par tādu, kur ārējai formai piemīt sevišķi liela nozīme. Tādēļ arī likuma prasījumi pēc formas ievērošanas pie testamenta sastādīšanas ir daudz stingrāki nekā pie citiem juridiskiem aktiem. Šis apstāklis izskaidrojams ar to, ka testatora pēdējā griba kļūst juridiski nozīmīga tikai pēc testatora nāves. Testatora pēdējās gribas rīkojuma īstenības konstatēšana tiek atvieglināta, ja pie testamenta sastādīšanas ievērota noteikta forma. Testamenta akts pēc savas formas ir sevišķi formāls, bet taisni šis formālisms piespiež testatoru pie testamenta taisīšanas ievērot vislielāko uzmanību, skaidrību un noteiktību. Formālisms apsargā akta realizēšanu tādos gadījumos, kad radušies strīdi.¹⁹⁴ Līdz ar to testamenta autentiskumam ir būtiska nozīme, jo tas nodrošina, ka testaments ir īsts un atspoguļo mantojuma atstājēja gribu, kā arī ar testamentu tiek ietekmētas mantojuma tiesības un īpašumtiesību pāreja uz mantojuma atstājēja mantu.

Senās romiešu civiltiesības pazina vienīgi publisko testamentu. Jaunākos laikos parādījās arī privātais testaments ar liecinieku klātbūtni; liecinieku skaits bija pat septiņi cilvēki.¹⁹⁵ 20.gs. sākumā un arī vēlāk ārvalstīs ir bijušas debates par privātu testamentu pieļaušanu.¹⁹⁶ Tajā tiek ņemti vērā vairāki apstākļi, piem., testatora gribas aizsardzība, izmaksas, zvērināta notāra un citu publisko apliecināšanas institūciju pieejamība utt.

Eiropas valstu prakse attiecībā uz testamentu formām ir dažādā un katrā valstī ir sastopamas īpašas nianšes:

¹⁹³ Anderson M, Arroyo i Amayuelas E. The Law of Succession: Testamentary Freedom : European Perspectives. Europa Law Publishing, 2011, p.75.

¹⁹⁴ Bergers J. Testamenta forma. Rīga: [b.i.], 1940, 3., 18.-19.lpp.

¹⁹⁵ Turpat, 4.-6.lpp.

¹⁹⁶ Reid K., J de Waal M., Zimmermann R. Comparative Succession Law: Volume I: Testamentary Formalities. Oxford: Oxford University Press, 2011, p.183.-197.

[1] Igaunijā Mantošanas likuma 20.pants nosaka, ka testaments var būt notariāli apliecināts (publisks) un mājas kārtībā taisīts (privāts). Privātajam testamentam, kurš nodots glabājumā notāram, ir publiska testamenta spēks. Notariāli apliecināti un notāram glabājumā nodoti privāti testamenti reģistrējami Testamentu reģistrā. Igaunijas Notāru padome norāda, ka praksē lielākajā daļā gadījumu testamentam ir notariāla forma.

Privāts testaments taisāms liecinieku klātbūtnē vai uzrakstot un parakstot pašrocīgi. Mantošanas likuma 23.-24.pants papildina, ka privāts testaments taisāms vismaz divu liecinieku klātbūtnē un arī liecinieki paraksta testamentu. Lieciniekiem nav jāzina testamenta saturs, jo apliecina tikai to, ka testators pats parakstīja testamentu un testators, pēc viņu izpratnes, ir rīcībspējīgs taisīt testamentu. Pašrocīgi rakstītais testaments jāraksta no testamenta sākuma līdz beigām, parakstot un norādot testamenta sastādīšanas datumu un gadu. Visbeidzot Mantošanas likuma 25.pants nosaka privāta testamenta derīguma termiņu. Privāts testaments kļūst nederīgs, ja kopš testamenta sastādīšanas pagājuši seši mēneši un testators tajā laikā ir dzīvs. Ja privātajam testamentam beidzas sešu mēnešu termiņš un iepriekšējais testaments bija publiskais testaments, tad privātā testamenta vietā stājas spēkā publiskais testaments.¹⁹⁷ Tāpat privātais testaments ir nederīgs, ja tajā nav norādīts sastādīšanas datums un gads un nav citu veidu, kā konstatēt sastādīšanas laiku.

[2] Lietuvā Civilkodeksa 5.27.pants paredz publiskus un privātus testamentus. Civilkodeksa 5.28.pants nosaka, ka publisks testaments ir tāds, ko apliecinājis notārs vai Lietuvas konsulāts ārvalstīs. Publiska testamenta taisīšanas fakts ir neapstrīdams. Publiskā testamenta spēkam tiek pielīdzināti arī šādi testamenti:

- 1) medicīnas iestādēs, sanatorijās vai pansionātos atrodošo personu testamenti, ko apliecinājis galvenais ārsts, viņa vietnieks, ārsts vai iestādes direktors;
- 2) jūrnieku, kuri kuģo starptautiskajos ūdeņos zem Lietuvas karoga, testamenti, ko apliecinājis kuģa kapteinis;
- 3) personu, kuri piedalās izdzīvošanas, meklēšanas, sporta vai cita veida ekspedīcijās, testamenti, ko apliecinājis ekspedīcijas vadītājs;
- 4) kareivja testamenti, ko apliecinājis armijas vienības, institūcijas vai militāras skolas komandieris;
- 5) ieslodzīto personu testamenti, ko apliecinājis ieslodzījumu vietu vadītājs.

Iepriekš minētās personas nekavējoties pēc testamenta apliecināšanas nosūta testamentu notāram glabāšanai Tieslietu ministrijas noteiktajā kārtībā.

¹⁹⁷ Kerikmäe T., Joamets K., Pleps J., Rodiņa A., Berkmanas T., Gruodytė E. The Law of the Baltic States. Springer, 2017, p.145.

Civilkodeksa 5.30.pants nosaka, ka privāts testaments ir pašrocīgi uzrakstīts un parakstīts, norādot vārdu un uzvārdu, datumu (gadu, mēnesi, dienu) un sastādīšanas vietu. Civilkodeksa 5.31.pants paredz, ka privātu testamentu var nodot glabāšanā notāram vai Lietuvas konsulārajai iestādei. Glabāšanā nodotam privātajam testamentam ir publiska testamentam spēks, ja izpildās šādi nosacījumi:

- 1) testators personīgi nodevis testamentu glabājumā, apliecinot, ka testamentā patiesi pausta galīgā griba;
- 2) testaments nodots glabājumā aizlīmētā aploksnē, kura apzīmogota ar notāra vai konsulārās iestādes zīmogu un parakstīta no notāra vai konsulārās iestādes amatpersonas un testatora puses;
- 3) sastādīts akts par testamenta pieņemšanu glabājumā likumā noteiktajā kārtībā.

Turklāt Civilkodeksa 5.31.panta ceturtā daļa nosaka, ja privātais testaments nav nodots glabāšanai notāram vai konsulārajam darbiniekam, gada laikā no testatora nāves tas jāapstiprina tiesā – speciālā vienkāršotā tiesvedības procesā, ko izskata rajona tiesās. Šajā gadījumā derīgs ir tikai tiesas apstiprināts testaments. Līdz 2001. gadam Lietuvas Civillikumā nebija tāda institūta kā privātie testamenti. Šāds regulējums tika ieviests, lai nodrošinātu personu iespēju ārkārtas (pēkšņas smagas saslimšanas gadījumos u.c.) gadījumos izdot pēdējās gribas rīkojumu. Izstrādājot jauno Lietuvas Republikas Civillikumu, no jauna izstrādāta arī Civillikuma mantojuma tiesību daļa. Rezultātā Lietuvā no visām uzsāktajām mantojuma lietām tikai 1 % ir tādas, kas ierosinātas par privātā testamenta apstiprināšanu. Ņemot vērā nelielo privāto testamentu skaitu, šāda speciālā tiesvedība par privāto testamentu apstiprināšanu papildus nenoslogo tiesas. Turklāt Lietuvā no visām uzsāktajām mantojuma lietām 30% ir par pēdējās gribas rīkojuma, kas ietverts publiskā testamentā formā, apstiprināšanu.¹⁹⁸ Līdz ar to, atbilstoši tiesu praksei un tiesību doktrīnai, lai privāts testaments būtu spēkā, tas nododams glabājumā notāram vai konsulārās iestādes amatpersonai ārvalstīs vai gada laikā no testatora nāves jādod tiesai to apstiprināt. Šis termiņš nav atjaunojams vai pagarināms. Tiesa testamenta apstiprināšanas procesā noskaidro, vai privātais testaments atbilst likumā noteiktajām formas un satura prasībām un vai testatora patiesā griba ir skaidri pausta.¹⁹⁹ Lietuvas Notāru padome norāda, ka testamentu viltošana Lietuvā nav izplatīta, tālab tas netiek uzskatīts par problēmu.

¹⁹⁸ Informatīvais ziņojums "Par nepieciešamību precizēt tiesisko regulējumu ēnu ekonomikas ierobežošanai". Tieslietu ministrija, 2017.

¹⁹⁹ Kerikmäe T., Joamets K., Pleps J., Rodiņa A., Berkmanas T., Gruodytė E. The Law of the Baltic States. Springer, 2017, p.519.-520.

Civilkodeksa 5.34.pants nosaka privāta testamenta glabāšanas termiņu. Gadījumā, ja privāts testaments glabāts vairāk nekā trīsdesmit gadus, notāram vai konsulārajai iestādei ar sev pieejamiem līdzekļiem jānoskaidro, vai testators ir joprojām dzīvs. Ja testators ir miris, tad aploksne ar testamentu jāatver un jāizsludina. Neesot šādam regulējumam Latvijā, zvērinātam notāram var nākties glabājumā nodoto testamentu glabāt neierobežotu laiku (mūžīgi).

[3] Vācijā Civilkodekss paredz parastos (2231.pants) un ārkārtas testamentus (2249.-2252.pants).

Parastos testamentus 2231.pants iedala publiskos un privātos testamentos. Civilkodeksa 2232.pants nosaka, ka publisks testaments ir tāds, kuru apliecinājis notārs. Nepilngadīgais drīkst taisīt tikai publisku vai hologrāfisko testamentu, nododot glabājumā notāram. Personas, kuras nespēj lasīt, drīkst taisīt tikai publisku testamentu. Viņas nedrīkst taisīt hologrāfisko testamentu.²⁰⁰ Civilkodeksa 2247.pants paredz, ka privāts testaments ir hologrāfisks, kuru testators pašrocīgi uzrakstījis un parakstījis. Testamentā jānorāda vārds un uzvārds, datums (gads, mēnesis, diena) un sastādīšanas vieta. Ja mantinieks pieprasa mantošanas apliecību, kas izriet no hologrāfiska testamentā, mantiniekiem jāapliecina, ka visi fakti, uz kuriem pamatots viņu pieprasījums ir patiesi (iekļaujot apliecinājumu, ka testaments nav viltots). Vācijas Notāru padome norāda, ka praksē Vācijā testamentu viltošana nav izplatīta. Privāta testamentā gadījumā testators uzņemas risku, ka viņa griba varētu nebūt pilnībā saprotama.²⁰¹

Ārkārtas testamentus taista pie pašvaldības domes priekšsēdētāja (mēra), ja pastāv bažas, ka testators nomirs pirms ierašanās pie notāra. Apstākļus, kas par to liecina, norāda apliecinājumā, tomēr apliecinājuma spēku neietekmē tas, ja tie vēlāk izrādās nepamatoti. Vienlaikus pašvaldības domes priekšsēdētājam jābrīdina testators, ka testaments zaudēs spēku, ja testators nodzīvos ilgāk par trīs mēnešiem no testamentā apliecināšanas dienas (2252.pants). Testamentā apliecināšanā pašvaldības domes priekšsēdētājs pieaicina divus lieciniekus. Testamentā izpildītājs nedrīkst būt liecinieks.

Ārkārtas testamentus var taisīt arī rakstveidā un mutvārdos trīs liecinieku klātbūtnē, ja konkrētā situācijā pastāv ārkārtēji apstākļi. Ja testators mutvārdos pauž savu gribu, tad lieciniekiem ir jāveic gribas pieraksts (2250.pants). Arī jūrnieks, kurš kuģo uz Vācijas kuģa ārpus pašmāju ostām var taisīt mutvārdu testamentu trīs liecinieku klātbūtnē (2251.pants).

Civilkodeksa 2252.pants paredz ārkārtas testamentā derīguma termiņu. Ja testators turpinās dzīvot ilgāk par trīs mēnešiem no testamentā taisīšanas dienas, tad testaments zaudē

²⁰⁰ Rauscher T. Recent Developments in German Succession Law. Electronic Journal of Comparative Law, Volume 14, Number 2, October 2010, p.3. Pieejams: <https://www.ejcl.org/142/art142-6.pdf>

²⁰¹ Foster N., Sule S. German Legal System and Laws. Fourth edition. Oxford: Oxford University Press, 2011, p.529.

spēku un uzskatāms, ka tāds nav taisīts. Periodā neieskaita termiņu, kurā testators nav spējīgs ierasties pie notāra.

[4] Šveicē Civilkodeksa 498.pants nosaka, ka var taisīt publisku testamentu, hologrāfisku vai mutisku testamentu.

Saskaņā ar Civilkodeksa 505.pantu hologrāfisku testamentu testators pilnībā raksta un paraksta pašrocīgi, iekļaujot informāciju par testamenta taisīšanas datumu, mēnesi un gadu. Šos testamentus var nodot glabāšanā notāram.

Atbilstoši Civilkodeksa 506.-507.pantam testamentu divu liecinieku klātbūtnē var taisīt mutvārdos, ja testators nespēj taisīt citas formas testamentu dēļ ārkārtas apstākļiem, piem., nenovēršams nāves risks, sakaru traucējumi, epidēmija vai karš. Viens no lieciniekiem nekavējoties sagatavo testamentu rakstveidā, iekļaujot tajā mutvārdu testamentu taisīšanas vietu, datumu, mēnesi un gadu. Abi liecinieki paraksta rakstveida aktu un nekavējoties nogādā tiesā, norādot, ka testators bija rīcībspējīgs un atradās īpašos apstākļos. Ja testators atradās militārajā dienestā, tad militārā amatpersona ar kapteiņa vai augstāku pakāpi aizvieto tiesu. Saskaņā ar Civilkodeksa 508.pantu, ja testatoram rodas iespēja sastādīt testamentu citā formā, tad mutvārdu testaments zaudē spēku 14 dienu laikā no šādas iespējas rašanās brīža.

[5] Francijā Civilkodeksa 969.-970.pants nosaka, ka testaments var būt hologrāfisks vai taisīts kā publisks dokuments, vai noslēpuma formā.

Hologrāfisks testaments ir uzrakstīts pašrocīgi, datēts un testatora parakstīts. Prasībai par testamentu rakstīšanu ar roku mērķis ir novērst viltojuma risku (un veicināt padziļinātas pārdomas – nepieciešamība uzrakstīt ļauj *a priori* labāk noformulēt savu gribu). Līdz ar to tiek noraidīts jebkāds mehānisks rakstīšanas process. Rokraksta vai paraksta apstrīdēšanas gadījumā Civilprocesa kodekss (L287. un tālākie panti) paredz rokraksta pārbaudes procedūru. Savukārt datums ļauj pārbaudīt testatora rīcībspēju testamentu sastādīšanas brīdī, kā arī savstarpēji pretrunīgu testamentu gadījumā noteikt, kurš no tiem ir nesenāks – izpildīts tiks tikai pēdējais (ciktāl tas saturēs noteikumus, kas nav savienojami ar iepriekšējiem).

Tā saucamajiem noslēpuma testamentiem jābūt ieliktiem aizlīmētā un apzīmogatā aploksnē. Tas nododams glabājumā notāram divu liecinieku klātbūtnē (Civilkodeksa 976.pants).

Civilkodeksa 981.-1001.pants nosaka prasības speciāliem gadījumiem, piem., kareivjiem, jūrniekiem, slimniekiem, cita starpā nosakot, ka šādiem testamentiem ir 6 mēnešu derīguma termiņš, skaitot no brīža, kad testatoram ir iespējas taisīt testamentu citā likumā atļautajā formā.

Francijā testaments ir mazāk nekā 10% mantojuma lietās.²⁰²

[6] Polijā Civilkodeksa²⁰³ 949.-951.pants paredz, ka testators var taisīt hologrāfisko un notariālo, kā arī mutvārdu testamentu.

Hologrāfiskam testamentam jābūt uzrakstītam un parakstītam pašrocīgi, ietverot tajā tā taisīšanas datumu.

Mutvārdu testamentu var taisīt divu liecinieku klātbūtnē, deklarējot to pašvaldības amatpersonai, kura fiksē testamenta saturu publiskā aktā, pēc tam to nolasa testatoram un lieciniekiem un tie to paraksta.

Civilkodeksa 952.pants regulē speciālos testamentus, kurus taista ārkārtas gadījumos, kad nav iespējams taisīt testamentu parastajās formās. Šos testamentus taista trīs liecinieku klātbūtnē. Vienam no lieciniekiem vai trešajai personai gada laikā jāstāda šī testamenta rakstveida akts, norādot taisīšanas datumu un vietu, parakstot testatoram un lieciniekiem. Ja līdz mantojuma atklāšanās brīdim šis testamenta akts nav sastādīts, tad sešu mēnešu laikā no mantojuma atklāšanās brīža testamentu un tā saturu konstatē tiesā. Tiesa var konstatēt testamenta taisīšanas faktu un saturu arī ar divu liecinieku liecībām. Civilkodeksa 953.-954.pants regulē testamenta taisīšanu ūdens un gaisa kuģa pasažieriem un kareivjiem. Saskaņā ar Civilkodeksa 955.pantu speciālie testamenti zaudē spēku sešu mēnešu laikā no brīža, kad zūd šķēršļi un testatoram ir iespējams taisīt testamentu parastajā formā, ja vien persona nenomirst šo sešu mēnešu laikā.

[7] Krievijā Civilkodeksa²⁰⁴ 1124.-1125.pants nosaka, ka testamentam jābūt rakstveidā un notariāli apliecinātam. Formas prasības neievērošana padara testamentu par spēkā neesošu. Likumā noteiktajos gadījumos testamentu var apliecināt arī pašvaldību iestādes un konsulārās iestādes. Saskaņā ar Civilkodeksa 1126.pantu testators var taisīt pašrocīgi rakstītos un parakstītos slēgtos testamentus, aizlīmētā aploksnē divu liecinieku klātbūtnē nododot glabājumā notāram. Civilkodeksa 1127.pants paredz gadījumus, kuros taisītie testamenti ir pielīdzināmi notāra apliecinātajiem testamentiem, - ārstniecības iestāžu un pansionātu amatpersonu, kuģu kapteiņu, ekspedīciju vadītāju, armijas vienību komandieru, ieslodzījuma vietas vadītāju apliecināti testamenti. Iepriekš minētajiem subjektiem nekavējoties pēc testamenta apliecināšanas jānosūta tas Tieslietu ministrijai vai notāram. Visbeidzot saskaņā ar 1129.pantu, ja persona atrodas ārkārtas apstākļos, kuri liedz apliecināt testamentu pie notāra, testators var pašrocīgi taisīt testamentu vienkāršā rakstveida formā, sastādot to divu liecinieku

²⁰² Reid K., Waal M., Zimmermann R. Intestate Succession. Oxford: Oxford University Press, 2015, p.34.

²⁰³ The Civil Code. Pieejams: <https://supertrans2014.files.wordpress.com/2014/06/the-civil-code.pdf>

²⁰⁴ The Civil Code of the Russian Federation. Pieejams: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru083en.pdf>

klātbūtnē. Šāds testaments zaudē spēku, ja testators to neapliecina pie notāra mēneša laikā no ārkārtas apstākļu atrišanas. Turklāt šāds testaments ir izpildāms tikai tad, ja tiesa pēc liecinieku lūguma ir apstiprinājusi šādu testamentu līdz mantojuma pieņemšanai.

[8] Ukrainā Civilkodeksa²⁰⁵ 1247.pants nosaka, ka testamentu jāapliecina notāram vai citām likumā noteiktām institūcijām.

[9] Ungārijā Civilkodeksa²⁰⁶ 7:13.-7:22. pants paredz, ka testators var taisīt notariāli apliecinātu vai hologrāfisku testamentu. Mutvārdu testamentus var taisīt tikai likumā noteiktajos gadījumos un atbilstoši noteiktajai kārtībai.

Hologrāfisko testamentu var taisīt testators, ja spēj rakstīt, vai cita persona pašrocīgi valodā, ko pārvalda testators. Hologrāfiskajā testamentā jānorāda taisīšanas datums. Hologrāfisko testamentu var nodot glabājumā notāram.

Mutvārdu testamentu var taisīt personas, kuras atrodas ārkārtas apstākļos, kuri liedz taisīt testamentu parastajās formās. Mutvārdu testamentu deklarē diviem lieciniekiem valodā, ko tie pārvalda. Saskaņā ar Civilkodeksa 7:45 pantu mutvārdu testaments zaudē spēku, ja testators 30 dienu laikā no šķēršļu izušanas nav taisījis notariālu vai hologrāfisku testamentu.

[10] Austrijā Civilkodekss²⁰⁷ nosaka, ka var taisīt publisku testamentu, ko apliecina notārs vai tiesa, testatora pašrocīgi rakstīto hologrāfisko testamentu vai rakstveida testamentu, ko pašrocīgi vai ar tehniskiem līdzekļiem raksta cita persona trīs liecinieku klātbūtnē un paraksta testators. Kopš 2017.gada 1.janvāra likuma testamentam formas prasības ir pieaugušas, ja rakstveida testamentu raksta cita persona. Prasības ir paaugstinātas, lai stiprinātu pārliecību par testatora gribas īstumu. Tāpēc turpmāk šie testamenti ir jāapstiprina tiesā, ja vien tie nav reģistrēti Testamentu reģistrā – šādā gadījumā tos var izmantot bez tiesas apstiprinājuma. Mutvārdu testaments ir spēkā tikai likumā noteiktajos gadījumos un divu liecinieku klātbūtnē. Lieciniekiem jāiesniedz testatora griba tiesai.²⁰⁸

[11] Beļģijā Civilkodeksa 901.-904.pants nosaka, ka ir trīs testamentu formas: publiskais, hologrāfiskais un starptautiskais testaments. Hologrāfiskajam testamentam jābūt pilnībā pašrocīgi rakstītam un parakstītam un datētam.²⁰⁹

[12] Horvātijā Mantošanas likums paredz publiskus un privātus testamentus. Publiskus testamentus apliecina notārs, tiesa vai konsulārā iestāde. Privāti testamenti ir hologrāfiski vai ar lieciniekiem taisīti. Hologrāfiskos pilnībā pašrocīgi uzraksta un paraksta. Citādi sagatavotos

²⁰⁵ Civil Code. Pieejams: http://teplydim.com.ua/static/storage/filesfiles/Civil%20Code_Eng.pdf

²⁰⁶ Civil Code. Pieejams: https://tdziegler.files.wordpress.com/2014/06/civil_code.pdf

²⁰⁷ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch. Pieejams: [https://www.jusline.at/Allgemeines_Buergerliches_Gesetzbuch_\(ABGB\)_Langversion.html](https://www.jusline.at/Allgemeines_Buergerliches_Gesetzbuch_(ABGB)_Langversion.html)

²⁰⁸ Informācija pieejama: <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=at&l=en&q=9>

²⁰⁹ Informācija pieejama: <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=be&l=en&q=9>

privātos testamentus paraksta testators un divi liecinieki. Ārkārtas apstākļos, kuri liedz taisīt testamentu parastās formās, testamentu var taisīt mutvārdos divu liecinieku klātbūtnē. Lieciniekiem nekavējoties jānogādā testatora griba notāram vai tiesai. Mutvārdu testaments zaudē spēku 30 dienu laikā no brīža, kad zūd ārkārtas apstākļi.²¹⁰

[13] Grieķijā Civilkodeksa 1721.-1768.pants paredz parastos un ārkārtas testamentus. Parastie testamenti ir notariāli apliecinātie un hologrāfiskie testamenti. Testators pašrocīgi uzraksta un paraksta hologrāfiskos testamentus un norāda taisīšanas datumu. Privātu testamentu var nodot glabājumā notāram trīs liecinieku vai divu notāru un viena liecinieka klātbūtnē. Ārkārtas testamentus ir tiesīgi taisīt, piem., jūrnieki, kareivji. Šie testamenti ir nekavējoties jānogādā Grieķijas konsulārajai iestādei vai notāram. Tie zaudē spēku trīs mēnešu laikā kopš ārkārtas apstākļi ir zuduši un persona joprojām ir dzīva.²¹¹

[14] Maltā ir tikai notariāli apliecināti testamenti un notāram vai tiesai glabājumā nodoti (konfidenciālie) testamenti.²¹²

[15] Portugālē ir parastie - publiskie un slēgtie testamenti, kā arī speciālie – kareivju, ūdens un gaisa kuģu apkalpes, nelaiemes gadījumu testamenti. Publiskos apliecina notārs, savukārt slēgtos testamentus sastāda un paraksta testators vai cita persona pēc testatora lūguma, un apliecina notārs. To var glabāt pie sevis testators, cita persona vai notārs. Speciālie testamenti ir spēkā divus mēnešu no brīža, kad zuduši apstākļi, kas liedza taisīt parastos testamentus.²¹³

[16] Rumānijā Civilkodekss pieļauj notariāli apliecinātu, hologrāfiskus un speciālus testamentus. Speciālie testamenti ir tie, kurus divu liecinieku klātbūtnē apliecina armijas vienības komandieris, pašvaldības vadītājs katastrofu gadījumā, gaisa un ūdens kuģu kapteiņi, ārstniecības iestādes vadītājs.²¹⁴

[17] Slovākijā ir pieļauti notariāli apliecinātie un hologrāfiskie testamenti, kā arī privāti testamenti, kuri uzrakstīti ar tehnisko līdzekļu palīdzību, ja to apliecina divi liecinieki.²¹⁵

²¹⁰ Informācija pieejama: <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=hr&l=en&q=9>; <http://croatianamericanbar.com/articles/inheritance-macesic.pdf>; https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-hr-en.do?member=1

²¹¹ Informācija pieejama: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-el-en.do?member=1; <http://www.arert.eu/IMG/pdf/etat-des-lieux-2014-10-31-en.pdf>

²¹² Informācija pieejama: <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=mt&l=en&q=9>; <http://www.arert.eu/IMG/pdf/etat-des-lieux-2014-10-31-en.pdf>

²¹³ Informācija pieejama: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-pt-en.do?member=1; <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=pt&l=en&q=10>; <http://www.arert.eu/IMG/pdf/etat-des-lieux-2014-10-31-en.pdf>

²¹⁴ Informācija pieejama: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-ro-en.do?member=1; <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=ro&l=en&q=9>

²¹⁵ Informācija pieejama: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-sk-en.do?member=1; <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=sk&l=en&q=8>

[18] Slovēnijā Mantošanas likuma 46., 63.- 77.pants paredz hologrāfisko testamentu un privātu testamentu, kuru uzrakstījusi cita persona un parakstījuši testators un divi liecinieki, kā arī tiesas, konsulārās iestādes un notāra apliecinātu testamentu. Tāpat likums paredz speciālu regulējumu attiecībā uz starptautisko testamentu, speciālajiem testamentiem, ko taisa gaisa un ūdens kuģu apkalpei un kareivjiem ārkārtas un kara apstākļos, un mutvārdu testamentu, ko taisa ārkārtas apstākļos. Speciālie testamenti ir derīgi 30 vai 60 dienas no brīža, kad persona atgriežas valstī vai beidzas ārkārtas vai kara apstākļi un iespējams taisīt citas formas testamentu. Mutvārdu testamentu taisa divu liecinieku klātbūtnē, ja nevar taisīt rakstveida testamentu. Mutvārdu testaments ir derīgs 30 dienas no brīža, kad atkrīt šķēršļi taisīt rakstveida testamentu.²¹⁶

[19] Nīderlandē Civilkodeksa²¹⁷ jaunais mantojuma tiesību regulējums stājās spēkā 2003.gada 1.janvārī.²¹⁸ Civilkodeksa 4:94. un 4:95.pants nosaka, ka var taisīt notariāli apliecinātus un hologrāfiskus testamentus, turklāt hologrāfiskajam testamentam jābūt nodotam glabājumā notāram. Praksē parasti taisa notāra apliecinātus testamentus.²¹⁹ Izņēmumi noteikti 4:97.-4:107.pantā – šādus testamentārus novēlējumus var ietvert dokumentā bez formālām prasībām, ja dokumentu testators pašrocīgi uzrakstījis, datējis un parakstījis: apģērbu un konkrētām personīgām rotaslietām, māsaimniecības priekšmetiem un konkrētām grāmatām u.c. likumā norādītie (sk. 4:97. pantu). Kareivju un citu armijas darbinieku testamentus kara vai pilsoņu kara laikā var apliecināt armijas komandieri (sk. 4:98. -4:100.pantu), jūras un gaisa kuģu apkalpes locekļu testamentus var apliecināt kuģa kapteinis (sk. 4:101. pantu). Izolētās ģeogrāfiskās vietās ārkārtas apstākļos apliecinājumu var taisīt konsulārā iestāde, pašvaldības vadītājs un citas likumā noteiktās institūcijas, turklāt testaments taisāms divu liecinieku klātbūtnē, un to glabā konkrētā institūcija (sk. 4:102.-4:105. pantu). Saskaņā ar Civilkodeksa 4:107. pantu iepriekš minētajos gadījumos taisītie testamenti (kareivju, jūras un gaisa kuģu apkalpes locekļu un izolētās ģeogrāfiskās vietās taisītie testamenti) ir anulējami, ja sešu mēnešu laikā no šķēršļu atkrišanas nav taisīts testaments parastā kārtībā un persona joprojām ir dzīva.

[20] Čehijā Civilkodeksa²²⁰ 1533.-1534. un 1537.pants paredz tiesības taisīt

²¹⁶ Informācija pieejama: <http://www.successions-europe.eu/>; https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-si-en.do?member=1sx

²¹⁷ Dutch Civil Code. Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook044.htm>

²¹⁸ Reinhartz B.E. Recent Changes in the Law of Succession in the Netherlands: On the Road towards a European Law of Succession? Vol. 11.1 ELECTRONIC JOURNAL OF COMPARATIVE LAW, (May 2007), p.2. Pieejams: <http://www.ejcl.org/111/article111-17.pdf>

²¹⁹ Ibid, p.7.

²²⁰ Civil Code. Pieejams: <http://www.czechlegislation.com/en/89-2012-sb>

hologrāfiskos un publiskos testamentus. Papildus tam likums paredz speciālus gadījumus (1542.-1547.pants). Civilkodeksa 1542.pants regulē mutvārdu testamentu taisīšanu trīs liecinieku klātbūtnē, ja pastāv apstākļi, kuri traucē taisīt testamentu parastajās formās.

[21] Spānijā Civilkodeksa²²¹ 676.-680.pants nosaka, ka var taisīt parastos (hologrāfiskos, atvērtos un slēgtos) un speciālos (kareivju, jūrnieku un ārvalstīs taisītus) testamentus.

Atvērtie testamenti ir tie, kurus apliecina notārs (Civilkodeksa 690.-705.pants), savukārt slēgtie testamenti ir tie, kurus nodod notāram glabājumā aizlīmētā aploksnē (Civilkodeksa 705.-715.pants).²²²

Saskaņā ar Civilkodeksa 689.pantu hologrāfiskais testaments piecu gadu laikā kopš testatora nāves ir jālegalizē (jāapstiprina) pirmās instances tiesā pēc testatora pēdējās dzīvesvietas vai miršanas vietas. Hologrāfiskais testaments bez tiesas apstiprinājuma nav spēkā. Šāda kārtība ir noteikta, lai pārbaudītu hologrāfiskā testamenta autentiskumu.²²³ Civilkodeksa 690.-693.pants nosaka tiesas pienākumus un kārtību hologrāfiskā testamenta autentiskuma pārbaudē.

Neskatoties uz iepriekš minēto prasību, Spānija ir viena no tām valstīm, kurā cilvēki visbiežāk taisa testamentus. Parasti izvēlas notariāli apliecinātus testamentus, jo tie ir droši, efektīvi un lēti. Notāra paliecināts testaments nav jāapstiprina tiesā. Likumdevējam nav nodoma mainīt esošo kārtību un padarīt to elastīgāku.²²⁴

[22] Bulgārijā var būt publisks un hologrāfisks testaments.²²⁵ Tāpat Itālijā un Luksemburgā – notariāli apliecināti un hologrāfiski.²²⁶

Ārvalstu pieredzi un praksi attiecībā uz privātajiem testamentiem var iedalīt četrās grupās:

- 1) nav pieļauti (Ukraina);
- 2) pieļauti hologrāfiskie testamenti vai citi privātie testamenti, tomēr tie ir nododami glabājumā notāram vai citai valsts institūcijai (Malta, Nīderlande, Portugāle u.c.);
- 3) bez īpašiem nosacījumiem pieļauti hologrāfiskie testamenti vai citi privātie testamenti, kuri taisīti liecinieku klātbūtnē (Vācija, Šveice, Francija u.c.);

²²¹ Civil Code. Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=221319#LinkTarget_6396

²²² Informācija pieejama: <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=es&l=en&q=8#>

²²³ Informācija pieejama: <http://www.successions-europe.eu/Answers.aspx?c=es&l=en&q=8#>

²²⁴ Lapuente S.C. New Developments in Spanish Succession Law. Vol. 14.2 ELECTRONIC JOURNAL OF COMPARATIVE LAW, (October 2010), p.3., 16. Pieejams: <http://www.ejcl.org/142/art142-9.pdf>

²²⁵ Informācija pieejama: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-bg-en.do?member=1

²²⁶ Informācija pieejama: https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-it-en.do?member=1; https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-lu-en.do?member=1

- 4) ar īpašiem nosacījumiem pieļauti hologrāfiskie testamenti vai citi privātie testamenti, kuri taisīti liecinieku klātbūtnē (Igaunija, Lietuva, Spānija u.c.).

Skaitliski visvairāk no apskatītajām valstīm ir tādas, kurās privātie testamenti ir pieļauti:

- (1) tiem jābūt pašrocīgi sastādītiem un parakstītiem *vai ar*
- (2) tehniskiem līdzekļiem vai citu personu palīdzību taisītiem, bet ar liecinieku klātbūtni.

Prasības par testamenta pašrocīgu taisīšanu vai liecinieku līdzdalību ir tās, ar kuru palīdzību šajās valstīs tiek nodrošināts, kā pārbaudīt testamenta īstumu.

Tomēr ir arī vērā ņemams skaits valstu, kurās pastāv vēl citi noteikumi. Ja iepriekšējās prasības par hologrāfisko testamentu un lieciniekiem ir tādas, kura ļauj tiesas procesā noskaidrot, vai testaments ir īsts, tad ir valstis, kuras nosaka prasības, kuras izslēdz nepieciešamību pēc tiesvedības un preventīvi izslēdz testamenta viltošanu.

Vairākās valstīs ir noteikts, ka persona var taisīt privāto testamentu, tomēr tas ir jānodod glabājumā notāram vai citai kompetentai institūcijai, kura to reģistrē Testamentu reģistrā. Tādējādi šis testaments ir reģistrēts un to var atrast, kā arī nav iespējams viltot. Šādā gadījumā šaubas par testamenta īstumu ir izslēgtas.

Tāpat ir valstis, kurās noteikts, ka privātais testaments likumā noteiktā termiņā no testatora nāves ir jāapstiprina tiesā, lai testaments iegūtu spēku un būtu izmantojams mantojuma lietā. Šajā gadījumā tiesa apliecina testamenta īstumu.

Visbeidzot ir sastopama arī prakse, ka privātais testaments ir spēkā tikai likumā noteiktu laiku, ja testators tajā laikā ir dzīvs.

Katra valsts ir mēģinājusi rast samērīgumu, līdzsvaru starp testatora brīvību taisīt testamentu sev atbilstošā formā un valsts atbildību nodrošināt mantošanas procesu tādā veidā, lai nodrošinātu testatora gribas pareizu īstenošanu pēc tā nāves. Nav universālu risinājumu. Eiropas valstu pieredze ir dažāda un tā ir mainīga. Valsts izšķiras par sev atbilstošāko modeli, ņemot vērā nacionālos apstākļus un sasniedzamos tiesību politiskos mērķus. Mantojuma tiesības pašas par sevi ir saistītas ar konkrēto sabiedrību, kultūru un dzīves veidu.²²⁷

Latvijā praksē konstatēti gadījumi, kad personas ļaunprātīgi izmanto pašreiz spēkā esošo privāto testamentu regulējumu, lai, iesniedzot zvērinātam notāram viltotu privāto testamentu, noziedzīgā ceļā iegūtu mantojuma atstājēja īpašumu.²²⁸ Vērā ņemami ir gan atklātie noziedzīgie nodarījumi, gan latentie jeb nekonstatētie gadījumi. Tiesiskuma princips pieprasa valstij novērst trūkumus tiesiskajā regulējumā, ja tas pieļauj neapgrūtināti veikt noziedzīgus

²²⁷ Liin U. Laws of Succession in Europe and Estonia: How We Got to Where We Are and Where We Should Be Heading. JURIDICA INTERNATIONAL, VI/2001, P.117.

²²⁸ Informatīvais ziņojums "Par nepieciešamību precizēt tiesisko regulējumu ēnu ekonomikas ierobežošanai". Tieslietu ministrija, 2017.

nodarījumus un to atklāšana ir apgrūtināša.

Latvijas Civillikumā, atšķirībā no ārvalstu prakses, nav noteikts, ka hologrāfiskajā testamentā jānorāda testamentā sastādīšanas vieta un laiks. Sastādīšanas laika un vietas apzīmējumi atvieglo testamentā īstenības pārbaudi. Šie apzīmējumi dod iespēju nodibināt, vai testators apzīmētā datumā vispār bija spējīgs sastādīt testamentu. Šis apstāklis var būt sevišķi svarīgs, ja testatoram zināmā laikā bija konstatēti garīga rakstura traucējumi. Sastādīšanas datums dod arī iespēju nodibināt, kurš no vairākiem viena testatora testamentiem rakstīts vēlāk. Civillikuma izstrādāšanas komisijas protokolos atrodamas piezīmes, ka Civillikumā būtu jābūt prasībai, ka hologrāfiskajā testamentā jānorāda sastādīšanas vieta un laiks.²²⁹

Tiesu praksē un tiesību doktrīnā ir konstatēts, ka Civillikumā nav arī izvirzīti kritēriji pašrocīgi rakstīta testamentā saturam. Civillikumā nav arī regulējuma attiecībā uz testamentā taisīšanu dusmu, dzēruma vai citāda apziņas traucējuma stāvoklī, tomēr vēsturiski šāda norma ir pastāvējusi. Baltijas Vietējo likumu kopojumā bija norāde, ka pārmērīgs dzērums pielīdzināms vesela prāta trūkumam. Testaments, kas sastādīts lielās dusmās, kad zaudēta katra iespēja lietu mierīgi apdomāt, paliek spēkā tikai, ja testators viņu apstiprina vēlāk, mierīgā gara stāvoklī (2107.pants).²³⁰ Līdz ar to pastāv risks un nereti praksē konstatējams, ka privāts testaments sastādīts ar formas un satura trūkumiem, piem., testaments ir nepabeigts, rīkojumi ir nesaprotami, trūkst paraksta vispār, vai arī tā nav zem testamentā teksta, apšaubāma ir testatora rīcībspēja, labojumi un svītrojumi nav noformēti atbilstoši Civillikuma noteikumiem. Rezultātā šādi pēdējās gribas rīkojumi nav spēkā un netiek izpildīti. Tāpat testaments var pazust²³¹ un par tā esību var nebūt informācijas²³², testamentā nepareizi atstumts neatņemamās daļas tiesīgais²³³ un visbeidzot testaments var tikt viltots.

Tajā pašā laikā Augstākā tiesa ir norādījusi, ka uz testamentu, kā vienpusēju darījumu, attiecināmi Civillikuma noteikumi par gribas īstumu un darījumu spēkā neesamību. Prasība, lai griba taisīt testamentu būtu radusies brīvi, attiecināma gan uz testamentā taisīšanu vispār, gan uz konkrētiem novēlējumiem testamentā īpaši. Testamentā spēku var apstrīdēt, ceļot prasību tiesā Civillikuma 636. un 637.panta kārtībā, ja testaments neatbilst kādam likuma

²²⁹ Bergers J. Testamentā forma. Rīga: [b.i.], 1940, 32.-33.lpp.

²³⁰ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 126., 471.lpp. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2014.gada 3.novembra spriedums lietā Nr. C04426013; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2007.gada 8.marta spriedums lietā Nr.C-0227-07.

²³¹ Sk., piem., Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2007.gada 6.maija spriedumu lietā Nr.CA-0151-07.

²³² Sk., piem., Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2007.gada 10.janvāra spriedumu lietā Nr.C-0222-07.

²³³ Sk., piem., Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2007.gada 31.janvāra spriedumu lietā Nr.SKC-0049-07; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2006.gada 11.maija spriedumu lietā Nr.CA-0162-06.

noteikumam. Prasībām par testamenta atzīšanu par spēkā neesošu jābūt uzbūvētām uz tādiem pašiem pamatiem kā prasībās par līgumu atzīšanu par spēkā neesošiem.²³⁴

Vienlaikus Augstākā tiesa ir atzinusi, ka privātā testamenta spēkā esamības apstrīdēšanai, ceļot tiesā attiecīgu prasību, raksturīga zināma specifiska pierādīšanas pienākuma uzlikšana prasītājam, kurš parasti testamenta taisīšanā nekādu dalību neņem. Tādējādi objektīvu iemeslu dēļ ieinteresētajai personai iespēja iesniegt pierādījumus par testamenta tapšanas apstākļiem ir visai apgrūtināta. Privātais testaments nevar būt spēkā, ja tiesa nav ieguvusi pārliecību, ka tas izsaka mantojuma atstājēja pēdējo gribu (Civillikuma 445.pants).²³⁵

Saskaņā ar Civillikuma 445.pantu un 446.pantu, lai privāts testaments būtu spēkā, jābūt pārliecībai, ka to taisījis mantojuma atstājējs un ka tas izteic pareizi viņa pēdējo gribu. Privāts testaments taisāms rakstiski, mantojuma atstājējam pašrocīgi visu testamentu uzrakstot un parakstot.

Civillikuma 614.pants paredz, ka rakstiska privāta testamenta īstums pieņemams par pierādītu, ja tā vēl dzīvie liecinieki atzīst savus parakstus, bet ja liecinieku nav, tā īstumu var pierādīt ar citiem līdzekļiem.

Līdz ar to Civillikums nosaka, ka testamentam jābūt īstam un ticamam. Tas tiek nodrošināts ar prasību, ka privātajam testamentam jābūt pašrocīgi uzrakstītam un parakstītam. Turklāt, ja rodas šaubas, tad tiesas procesā ir jāspēj pierādīt privāta testamenta īstums.

Ja ir aizdomas par privāta testamenta viltojumu, veicama rokrakstu ekspertīze²³⁶. Šādos gadījumos eksperta atzinums ir viens no visbiežāk izmantotajiem pierādīšanas līdzekļiem. Ne visos gadījumos tas sniedz nepārprotamu konstatējumu un pierādīšana ir sarežģītāka, jo nepieciešami citi pierādījumi. Piem., kādā lietā²³⁷ par privāta testamenta īstumu bija iesniegti četri ekspertu atzinumi:

- 1) Latvijas Neatkarīgo ekspertu asociācijas eksperta 2009.gada 14.aprīļa atzinumā Nr.459 norādīts, ka parakstu /pers.E/ vārdā izpētei iesniegtajā 2006.gada 21.janvāra testamenta kopijā visvairāk iespējams izpildījusi nevis /pers.E/, bet cita persona, atdarinot /pers.E/ parakstu, iepriekš trenējoties. Sniegt kategorisku atbildi uz uzdoto jautājumu nav iespējams.

²³⁴ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2005.gada 14.decembra spriedums lietā Nr. SKC – 760.

²³⁵ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2005.gada 15.jūnija spriedums lietā Nr. SKC-370.

²³⁶ Rokrakstu ekspertīze. Valsts tiesu ekspertīžu birojs. Pieejams: http://vteb.gov.lv/rokrakstu_ekspertize

²³⁷ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2013.gada 10.decembra spriedums lietā Nr.C30341708.

- 2) Latvijas Neatkarīgo ekspertu asociācijas eksperta 2009.gada 15.jūlija atzinumā Nr.297 norādīts, ka 2006.gada 21.janvāra testamentā parakstu /pers. E/ vārdā ir izpildījusi, visiespējamāk, pati /pers. E/.
- 3) Tieslietu ministrijas valsts tiesu ekspertīžu biroja eksperta 2010.gada 9.jūlija atzinumā Nr.09-1992 norādīts, ka noteikt, ka pati /pers. E/ vai kāda cita persona izpildījusi parakstu /pers. E/ vārdā testamentā nebija iespējams.
- 4) Tieslietu ministrijas valsts tiesu ekspertīžu biroja eksperta 2012.gada 21.maija atzinumā Nr.12-213 norādīts, ka noteikt, ka pati /pers. E/ vai kāda cita persona izpildījusi parakstu /pers. E/ vārdā testamentā nebija iespējams.

Novērtējot augstākminētos eksperta atzinumus, tiesa uzskatīja, ka vienā - 2009.gada 15.jūlija Latvijas Neatkarīgo ekspertu asociācijas atzinumā ir norādīts, ka parakstu /pers. E/ vārdā ir izpildījusi, visiespējamāk pati /pers. E/. Pārējos ekspertu atzinumos norādīts, ka noteikt, kas parakstījis uz testamenta nebija iespējams. Lai gan 2009.gada 14.aprīļa Latvijas Neatkarīgo ekspertu asociācijas atzinumā norādīts, ka parakstu /pers.E/ testamenta kopijā visvairāk iespējams izpildījusi nevis /pers.E/, bet cita persona, iepriekš trenējoties, sniegt kategorisku atbildi uz uzdoto jautājumu arī šajā atzinumā nav iespējams.

Papildus prasībai par pašrocīgu rakstīšanu saskaņā ar Civillikuma 438. un 439.pantu privātus testamentus var nodot glabāšanā zvērinātam notāram vai bāriņtiesai, tādējādi tam piešķirot publiska testamenta spēku. Pirmā garantija par pašrocīgo rakstīšanu ir obligāta prasība, savukārt otrā garantija par nodošanu glabāšanā nav obligāta un ir pašas privātpersonas ziņā.

Publiska testamenta un zvērinātam notāram glabājumā nodota privāta testamenta autentiskumu iespējams pilnībā droši pārbaudīt. Civillikuma 613.pants nosaka, ka zvērināta notāra aktu grāmatā vai bāriņtiesas testamentu grāmatā ierakstīts testaments vai 439. panta kārtībā sastādīts akts par testamenta pieņemšanu glabāt uzskatāms par pēdējās gribas esamības un īstuma pilnīgāko pierādījumu. Pārējos gadījumos privāta testamenta īstuma nodrošināšanai vai pārbaudei jābūt citiem mehānismiem.

Nodošana glabāšanā ir efektīvāks risinājums, nekā privāto testamentu apstiprināšana tiesā pēc testatora nāves. Testamenta apstiprināšana tiesā ir saistīta ar tiesas procesu un pierādīšanu, kas prasa privātus un publiskus resursus. Tā arī negarantē, ka visos gadījumos privātais testaments tiks atrasts vai iesniegts mantojuma lietā. Turklāt ārvalstu, kurās ir šāda kārtība, prakse liecina, ka šādu gadījumu ir maz, jo personas izvēlas taisīt publiskus testamentus vai privātos testamentus nodod glabājumā. Līdz ar to laicīgi novērš tiesvedības nepieciešamību.

Testamenta derīguma termiņa noteikšana nav efektīvs risinājums testamentu viltošanai. Testamenta taisīšanas datums var tikt pielāgots tam, lai uz viltoto testamentu neattiektos likuma noteikumi par tā derīgumu.

Pirmskara Latvijas tiesību doktrīnā norādīts, ka likumdevējs radījis testamentu formu kā cietoksni ne tikai pret viltojumiem, bet arī nenopietniem gribas izteikumiem. Testators, pie publiska testamentu taisīšanas, var izlietot attiecīgas amatpersonas zināšanas un padomus, kādēļ publisku testamentu formas ziņā var uzskatīt par sevišķi drošu testamentu. Pateicoties amatpersonas līdzdalībai, testators ir nodrošināts pret formas kļūdām, kuru dēļ testaments varētu zaudēt testamentu spēku. Gluži pretēji ir pie privāta testamentu. Pie šādu testamentu sastādīšanas testatoram pašam jāraugās uz to, lai testaments būtu pareizi sastādīts formas ziņā. Par publisku testamentu nevar izteikt šaubas. Testamentu privāta forma atviegļina testēšanas brīvības izveidošanu. Privāta testamentu taisīšana nav saistīta ar izdevumiem un tas ir ne tikai viegli sastādāms, bet arī viegli atsaucams. Tomēr var rasties zināmi iebildumi pret šo testamentu formu. Piem., tiek aizrādīts, ka pie privāta testamentu sastādīšanas būs daudz vieglāk iespaidot testatoru, nekā pie publiska testamentu. Cits iebildums ir tāds, ka privātu testamentu var daudz vieglāk iznīcināt kāda ieinteresēta persona. Atviegloti ir arī šādu testamentu viltojumi. Ne vienmēr būs skaidrs, vai atrastais dokuments būtu uzskatāms par testamentu, vai tikai par tā projektu. Pašrocīgi rakstīto testamentu var sastādīt pilnībā slepeni, vienlaikus testatora nāve var iestāties pirms paziņošanas par testamentu sastādīšanu radniekiem un draugiem. Pie šādiem apstākļiem var gadīties, ka testamentu nemaz neatrod un testatora griba paliek neizpildīta. Visi šie iebildumi nav tādi, lai atmestu privāta testamentu formu. Lai privātais testaments vispār būtu spēkā, jābūt pārliecībai, ka to taisījis testators un ka testaments izteic pareizi viņa pēdējo gribu.²³⁸

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka Latvijā būtu lietderīgi un tiesiski pamatoti paredzēt izmaiņas pašreiz spēkā esošajā tiesiskajā regulējumā. Tiesību doktrīnā norādīts, ka pašai problēmai par formas jautājuma atrisināšanas jāiziet no pretstata starp indivīda un sabiedrības interesēm.²³⁹ Testatora brīvība taisīt hologrāfisku testamentu un valsts atbildība nodrošināt testatora īstās pēdējās gribas īstenošanu ir samērojama. Mantojuma tiesību ģenerālā norma ir mantojuma atstājēja pēdējā griba. Tā kā mantojuma atstājējs pats vairs nevar rūpēties par savas gribas izpildīšanu, Civillikuma uzdevums un mērķis ir rūpēties par pēdējās gribas

²³⁸ Bergers J. Testamentu forma. Rīga: [b.i.], 1940, 4., 23.-25., 29.-30.lpp.

²³⁹ Turpat, 4.lpp.

noteiktu un pareizu izpildīšanu.²⁴⁰ Samērīgs risinājums būtu turpināt neierobežot testatora brīvību taisīt hologrāfiskos testamentus, vienlaikus paredzot privāta testamenta nodošanu glabājumā zvērinātam notāram vai bāriņtiesā, lai to varētu reģistrēt testamentu reģistrā un par tā esību un īstumu nebūtu šaubas. Šādā gadījumā tiktu saglabāta iespēja testatoram pašrocīgi sagatavot testamentu un izslēgta iespēja, ka ieceltais mantinieks neuzzina par privāta testamenta esību, vai ka testaments tiek viltots. Tas atslogotu tiesībsargājošās iestādes un tiesas, jo nebūtu tiesvedību par testamentu īstumu un mantošanas process būtu efektīvāks. Ilgtermiņā jāņem vērā, ka cilvēks arvien mazāk raksta un rakstīs ar roku, līdz ar to nebūs rokrakstu paraugu, ar ko salīdzināt hologrāfiskos testamentus. Rokrakstu ekspertīžu veikšana būs apgrūtināta vai neiespējama. Vienlaikus norādāms, ka privātā testamenta nodošana glabājumā nenovērš testamentu satura kļūdas. Šis risks saglabājas augsts.

Īstenojot šo priekšlikumu, palielināma pieejamība testamenta nodošanai glabājumā. Ja testaments līdz testatora nāvei nebūtu nodots glabājumā, tad būtu paredzams, ka testaments likumā noteiktā termiņā apstiprināms tiesā.

D.2. Legāti

Lūdzu sniegt novērtējumu par Civillikumā ietvertā legāta institūta (Civillikuma 500.-583.panti) aktualitāti, ievērojot Latvijas tiesu praksē un doktrīnā paustās atziņas.

Novērtējot Civillikumā ietverto legāta institūtu, secināms, ka legāta institūts ir lietderīgs un nozīmīgs mantojuma tiesību institūts. Vienlaikus tiesu praksē un tiesību doktrīnā konstatējamas dažas problēmas. Papildus tām problēmām, kuras minētas tālāk pētījumā par legātiem, norādāms, ka romiešu tiesībās pastāvēja divi legāta pamatveidi – vindikācijas legāts (*legatum per vindicationem*) un damnācijas legāts (*legatum damnationem*). Vindikācijas legāts nozīmē, ka testators var noteikt, ka konkrēta persona saņem legāta priekšmetu līdz ar mantojuma atklāšanās brīdi. Legatārijs kļūst par novēlētās lietas īpašnieku un var to vindicēt, t.i., atprasīt no ikkatra ar īpašuma (lietu rakstura) prasību.²⁴¹ Damnācijas legāts paredz, ka mantiniekam ir pienākums nodot tiesības uz īpašumu legatāram, un legatārs var arī pieprasīt no mantinieka legāta izpildi. Šajā gadījumā legāts formulēts parāda pienākuma jeb saistības veidā un var prasīt ar saistību prasību.²⁴²

Raugoties no kreditoru viedokļa, vindikācijas legāts (ar ko saskaņā ar Civillikumu legatārs iegūst uzreiz “īpašuma tiesību uz noteikti apzīmētām novēlētām lietām, kas pieder pie

²⁴⁰ Švarcs F. Latvijas 1937.gada 28.janvāra Civillikuma un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 201.lpp.

²⁴¹ Kalniņš V., Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 195.lpp.

²⁴² Turpat.

mantojuma atstājēja mantas” (Civillikuma 548.pants)), atšķirībā no damnācijas legāta (ar ko legatārs iegūst “personisku prasību pret mantinieku par viņam piešķirtā legāta izdošanu” (Civillikuma 534.pants)) var negatīvi ietekmēt mantojuma atstājēja kreditoru intereses.

Ja ir legatāri, kas iegūst pie mantojuma piederošas lietas tieši, t.i., bez mantinieka (resp., mantojuma aizgādņa) līdzdalības, kreditoriem var rasties nepieciešamība prasīt savu prasījumu izpildīšanu nevis tikai no universāli atbildīgas personas (kā tas būtu gadījumā, ja mantojumu būtu ieguvis mantinieks), bet vienlaicīgi no vairākām (t.i., arī no šāda legatāra vai legatāriem). Ja apmierināt visus pret mantojumu vērstos prasījumus - t.i., norēķināties par parādiem, izdot legātus u.tml., - visos gadījumos būtu uzdots tikai mantiniekam, tad vienmēr arī būtu skaidri zināms, kura ir tā persona, pie kuras ar šādiem prasījumiem vērsties, kurai turklāt šie prasījumi ir vienmēr jānolīdzina pēc noteiktas secības (Civillikuma 580.-583.pants). Vindikācijas legātus, kad legatārs tos prasa ar īpašuma prasību (sal. Civillikuma 534., 548.pants), mantinieks nevar aizturēt uz mantojuma tiesību pamata, aizbildinoties ar nepieciešamību vispirms apmierināt kreditorus, un nevar arī samazināt legātus, kad tas būtu nepieciešams visu legātu izpildīšanai (sal. Civillikuma 580.pants). Par kreditoriem teiktais analogiski būtu attiecināms arī uz personām, kurām ir tiesības uz neatņemamo daļu.

Turklāt Augstākā tiesa²⁴³ aktualizē problēmu, kuras risinājums nebūtu Civillikuma normu grozīšana, bet tā saistīta ar Civillikuma piemērošanu un izpratni. Par legāta priekšmetu atzīstams atsevišķs un konkrēts novēlētais mantojuma priekšmets. Legātam jābūt nošķirtam no mantojuma. Situācijā, kad testators legātā ir nosaucis konkrētu priekšmetu, tā paplašināta tulkošana, attiecinot to uz citiem mantojuma masā ietilpstošiem priekšmetiem, nav pieļaujama. Testatoram skaidri jādefinē legāts – tam jābūt nosauktam vārdā un skaidri apzīmētam, pretējā gadījumā legatārs var arī nesaņemt legātu. Zvērinātu notāru praksē konstatēts, ka īpaša problēma tā ir privātu testamentu gadījumos, kuros testatora izvēlētie formulējumi ir nepietiekami skaidri.

D.2.1. Legātu izdalīšana

1) Vai Civillikumā būtu nepieciešams noteikt īpašu mantojuma masu apgrūtinājošo saistību apmierināšanas secību? Ja jā, tad kā būtu nosakāma mantojuma atstājēja kreditoru, neatraidāmās daļas tiesīgo, legatāru, citu personu, kam ir prasījumi pret mantojuma masu, prioritāte?

Civillikums jau tagad nosaka mantojuma masu apgrūtinājošo saistību apmierināšanas

²⁴³ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 29. septembra spriedums lietā Nr. SKC-303/2016.

secību. Tā kā “neatņemamās daļas tiesīgie var ņemt no legātāriem samērīgu atvilkumu tādā apmērā, lai viņiem pašiem paliktu likumā noteiktā neatņemamā daļa” (Civillikuma 581.pants) un “neatņemamo daļu nevar (..) apgrūtināt ar legātiem” (Civillikuma 426., 503.pants), bet pašu “neatņemamo daļu aprēķina no testatora skaidras mantas, atskaitot visus viņa parādus” (Civillikuma 425.pants), tad jāsecina, ka pirmām kārtām – lai konstatētu skaidro mantu – ir apmierināmi kreditori, pēc tam no skaidrās mantas viņām pienākošās summas saņem personas, kurām ir tiesība uz neatņemamo daļu, un visbeidzot no mantojuma ir izdodami legāti tā, ka tikai pārpalikums (Civillikuma 505.pants) paliek mantniekam.

Tāpat mantojuma atdalīšanas (*separatio bonorum*) gadījumā Civillikuma 713.pantā ir norādīta prasījumu apmierināšanas prioritāte (kreditori pirms legātāriem), pie kam, kaut arī tur nav pieminēti neatņemamās daļas tiesīgie, viņiem jau uz vispārēja pamata (Civillikuma 581.pants) ir priekšroka pret legātāriem. Drīzāk Civillikuma grozīšanas gadījumā Civillikuma 712.pantā tām personām, kuras var ierosināt atdalīšanu, var pievienot arī personas, kurām ir tiesības uz neatņemamo daļu.

Ja, vēl lielākas noteiktības dēļ, prasījumu apmierināšanas secība – bet tad visiem gadījumiem vienāda – būtu īpaši jānorāda Civillikumā, tad tāda pati viņa arī varētu saglabāties, jo tā ir pilnīgi pamatota.

2) *Vai pieejai vajadzētu atšķirties atkarībā no tā, vai mantnieks mantojumu pieņēmis bez inventāra tiesības vai ar to?*

Inventāra tiesība ir līdzeklis, kā mantniekam atsvabināties no “pienākuma atbildēt par mantojuma atstājēja parādiem ar savu paša mantu” (Civillikuma 708.pants), t.i., tā ietekmē tikai mantnieka un mantojuma atstājēja kreditoru savstarpējās attiecības, un tāpēc tās izlietošana nevar mainīt visu citu personu prasījumu apmierināšanas prioritāti. Tai gan ir pozitīvs blakus efekts mantnieka un neatņemamās daļas tiesīgo un mantnieka un legatāru attiecībās, jo, saprotams, ka gatavs mantojuma inventārs tur, kur prasījumi ir atkarīgi no mantojuma vērtības, dod tūlītēju skaidrību par šo prasījumu apmēru.

Šobrīd tiem izdevumiem, kas radušies pašam mantniekam sakarā ar mantojuma atklāšanos, saglabāšanu un pieņemšanu, nav nekādu priekšrocību pār citu personu prasījumiem pret mantojumu (izņemot tikai gadījumu, kad mantnieks ir pieņēmis mantojumu ar inventāra tiesību, jo tikai tad viņš var atvilkt no mantojuma “vajadzīgās summas mantojuma atstājēja apbedīšanai, inventāra sastādīšanai un citiem tiesu izdevumiem”, Civillikuma 711.pants). Ja reiz mantojuma atstājēja kreditoru priekšā mantnieks ir neierobežoti atbildīgs – tā, ka jāmaksā parādi pat no savas paša mantas, ja no mantojuma nepietiek (Civillikuma

707.pants), – tad ir attaisnojami, ka kreditoriem nav saistoši nekādi mantnieka izdevumi, pat ja tie taisīti mantojuma iegūšanai, saglabāšanai un uzturēšanai. Tāpēc pret kreditoriem mantnieks nevar attaisnot nekādus savus mantojumam taisītos izdevumus. Nekā savādāk tas nevarētu būt arī pret personām, kurām ir tiesība uz neatņemamo daļu: uz viņām attiecas noteikums par to, ka neatņemamo daļu "noteic pēc tā mantas sastāva un vērtības, kāds bijis testatora nāves dienā" (Civillikuma 425.pants), turklāt pēc vispārīgā principa šo daļu nevar nekādi apgrūtināt, resp., samazināt (Civillikuma 426.pants). Savukārt uz legatāriem jau tagad piemērojams noteikums par to, ka "legatārs uzņemas (..) atlīdzināt tā izpildītājam visus novēlētam priekšmetam vai tā dēļ taisītos izdevumus" (Civillikuma 531.pants), kuros gan pēc jēgas būtu jāietilpst patiešām tikai sakarā ar novēlēto priekšmetu (šaurākā nozīmē) taisītie izdevumi, nevis, piemēram (kā pie inventāra tiesības izlietošanas) pat mantojuma atstājēja apbedīšanas izmaksas.

Baltijas Vietējo likumu kopojumā mantniekam bija atļauts ieskaitīt mantojuma pasīvos tās summas, ko viņš bija izlietojis mantojuma atstājēja apbedīšanai un mantojuma inventarizēšanai (2313.pants), taču arī ne pret kreditoriem un ne pret neatraidāmajiem mantniekiem, bet tikai pret legatāriem, bet tad šī ieskaista iespēja bija sasaistīta ar mantnieka tiesību sev pašam atstāt ar legātiem neapgrūtinātu (pēc būtības "neatņemamo") mantojuma vērtības daļu (*quarta falcidia*), kas nozīmēja atbildību par izdodamiem legātiem tikai mantojuma daļējas vērtības apmērā un kam tikpat bija nepieciešama mantojuma pieņemšana ar inventāra tiesību (2316.panta 8.punkts)²⁴⁴.

Izlietojot inventāra tiesību, mantnieka atbildība ir ierobežota ar paša mantojuma vērtību. Tā kā mantnieka atbildība ir šādi ierobežota, mantniekam mantojumā nekas nav jāiegulda no savas naudas. Tāpēc to izdevumu, ko mantnieks taisījis saistībā ar mantojumu, atvilkšana no mantojuma (Civillikuma 711.pants) ir attaisnojama.

D.2.2. Legāta iegūšana

1) Vai būtu nepieciešams Civillikumā ietvert konkrētu termiņu legāta pieņemšanai?

Šāda termiņa ietveršana Civillikumā nav nepieciešama, jo legatāri nepieņem viņiem novēlēto mantu tādā izpratnē kā mantnieki. Jēdziens "pieņemt" attiecībā uz legātu Civillikumā ir lietots ar citu nozīmi nekā attiecībā uz mantojumu.

Mantojuma pieņemšana nozīmē mantnieka gribas izteikšanu, kā rezultātā notiek mantojuma iegūšana, t.i., visu mantojuma atstājēja tiesību un saistību pāreja uz mantnieku

²⁴⁴ Sal. Буковский В. Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских с продолжением 1912-1914 и с разъяснениями Издательство: Типография Гемпель, 1914, с.881.–884.

(Civillikuma 701.pants); ar mantojuma pieņemšanu mantojums tūlīt saplūst kopā ar mantinieka mantu kopējā masā.²⁴⁵

Legāta (t.i., tiesības uz legātu) pieņemšana nav vajadzīga, jo “legatārs iegūst tiesību uz legātu no tā brīža, kad tas viņam piekritis (..), kaut arī viņam tas nebūtu zināms” (Civillikuma 530.pants), tātad tiesība uz legātu tiek iegūta bez legatāra gribas²⁴⁶, t.i., bez pieņemšanas.

Legatāriem gan ir jāpiesaka savi prasījumi uzaicinājumā noteiktajā termiņā²⁴⁷ (Notariāta likuma 297.pants, kaut arī, kamēr nav atjaunota nepieteikto tiesību dzēšana, tam nav praktiskas nozīmes), taču tāda prasījuma pieteikšana nav legāta pieņemšana, bet patiešām tikai prasījuma pieteikšana, lai (preklūzijas gadījumā) saglabātu savu tiesību uz legātu.

2) Ja atbilde uz iepriekšējo jautājumi ir pozitīva, kādam būtu jābūt šim termiņam un kādēļ?

Atbilde uz iepriekšējo jautājumu ir negatīva.

3) Vai saskaņā ar Civillikuma 521. pantu un līdzīgi kā tas pausts judikatūrā pie mantojuma iegūšanas, uzskatāms, ka legatārs kļūst par novēlētā legāta īpašnieku ar atpakaļejošu spēku, proti, no mantojuma atklāšanās? Vai šāda prezumpcija būtu attiecināma arī uz noteikti neapzīmētām lietām, ņemot vērā, ka legāta priekšmets šādos gadījumos nav konkrēti noteikta lieta, vai šādos gadījumos uzskatāms, ka legatārs, ja tas pieņēmis legātu, ar mantojuma atklāšanās brīdi iegūst tiesības izprasīt mantiniekiem legāta izdalīšanu, nevis īpašuma tiesības uz noteikti neapzīmētu legāta priekšmetu?

Kas attiecas uz jautājumu, kad legatārs iegūst tās tiesības, kuras viņam ir jāsaņem ar legātu, tad par novēlētās lietas iegūšanu īpašumā ar atpakaļejošu spēku (proti, no mantojuma atklāšanās) var runāt tikai tad, kad novēlēta noteikti apzīmēta lieta, kas pieder pie mantojuma atstājēja mantas (Civillikuma 548.pants, 534.panta 2.teikums, vindikācijas legāts²⁴⁸), t.sk. mantojuma atstājēja prasījumi (Civillikuma 578.pants, *cessio legis*²⁴⁹), jo šajā gadījumā tā nonāk legatāra mantā nepastarpināti no mantojuma atstājēja, nevis pa apkārteļu caur mantinieka mantu (sal. Civillikuma 574.pants). Uz visām citām novēlētām lietām legatārs

²⁴⁵ Sal. Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Mantojuma tiesības. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 277.lpp.

²⁴⁶ Zimmermann Th. Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 in Einzeldarstellungen, Erster Band: Einleitung, Familienrecht, Erbrecht, Riga. 1939, 329.lpp.

²⁴⁷ Pretēji Zimmermann Th. Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 in Einzeldarstellungen, Erster Band: Einleitung, Familienrecht, Erbrecht, Riga. 1939, 330.lpp.

²⁴⁸ Sal. Zimmermann Th. Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 in Einzeldarstellungen, Erster Band: Einleitung, Familienrecht, Erbrecht, Riga. 1939, 330.lpp.

²⁴⁹ Sal. izdevumā Буковский В. Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских с продолжением 1912-1914 и с разъяснениями Издательство: Типография Гемпель, 1914, с.877.

iegūst īpašuma tiesību no mantnieka, ar nodošanu (sal. Civillikuma 534.panta 1.teikums, 536., 989., 987.pants).

D.2.3. Legātu samazināšana

1) Kāda būtu Civillikuma 583. panta interpretācija – vai varētu pastāvēt situācija, ka pēdējās gribas rīkojumā mantojuma atstājējs nebūtu iecēlis sev mantnieku – viņa tiesību un saistību pārņēmēju, bet gan visu savu mantojumu novēlējis legātos citām personām?

Civillikuma 476.pants tiešos vārdos pieļauj stāvokli, kad pēdējās gribas rīkojumā nav iecelts tiešais mantnieks, bet “mantojums izdalīts starp vairākām personām tā, ka viņām piešķirti noteikti mantojuma priekšmeti”, t.i., ka ar pēdējās gribas rīkojumu nav noteikts visu tiesību un saistību (Civillikuma 701.pants) pārņēmējs, bet viss mantojums novēlēts legātos.²⁵⁰

Nekādi ierobežojumi legātu skaitam vai apmēram nav noteikti arī attiecībā uz mantojuma līgumu (sk. Civillikuma 639.pants otro daļu). Jau Baltijas Vietējo likumu kopojumā bija atteikušies no romiešu universālsukcesijas principa formālās izpausmes tajā ziņā, ka lielā daļā Baltijas jau bija iespējams testaments, kurš bija spēkā arī tad, ja tajā nebija iecelts tiešais mantnieks, tikai Kurzemē vēl pastāvēja šāds testamenta spēku iznīcinošs noteikums (Baltijas Vietējo likumu kopojuma 2791.pants)²⁵¹, kuru tagad Civillikumā vairs nevar atrast²⁵².

Civillikuma 583.pants šajā ziņā runā par kaut ko pilnīgi citu, un proti, par kreditoru un legātāru savstarpējo prioritāti viņu prasījumu apmierināšanas gaitā. Taču ja reiz legatāriem vienmēr ir jādod priekšroka neatņemamās daļas tiesīgajiem (Civillikuma 581.pants), kuri savukārt seko aiz kreditoriem (Civillikuma 425.pants), tad var piekrist, ka “rezultātā praktiski ir vienalga, vai legatāriem ir jāatkāpjas neatņemamās daļas tiesīgo vai kreditoru priekšā”²⁵³.

2) Vai Civillikuma 583. panta regulējumu ir nepieciešams saglabāt Civillikumā?

To noteikti ir nepieciešams saglabāt, kaut vai tādēļ, lai uzsvērtu a) vispārējo singulārās sukcesijas atšķirību no universālās (par mantojuma atstājēja parādiem atbild mantnieki, bet ne legatāri) un b) kreditoru prioritāti pret mantojumu vērsto prasījumu apmierināšanā.

²⁵⁰ Apstiprinoši arī Sinaiskis V. Mantojuma tiesības. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, Nr.1, 23.lpp.

²⁵¹ Sal. izdevumā Буковский В. Сводъ Гражданскихъ Узаконений Губерний Прибалтийских съ продолжениемъ 1912-1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига, 1914, с.1064.; sk. arī Erdmann, C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band, Erbrecht /C. Erdmann. Riga: N. Kymmel's Verlag, 1892, 164., 194. un 197.lpp.

²⁵² Čakste K., Civiltiesības. Lekcijas. Raksti., Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 234.lpp.

²⁵³ Zimmermann Th. Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 in Einzeldarstellungen, Erster Band: Einleitung, Familienrecht, Erbrecht, Riga. 1939, 338.lpp.

3) *Ja pieļaujams mantojumu novēlēt legātos, neieceļot mantinieku, kādai būtu jābūt kreditoru un citu personu, kam ir prasījuma tiesības pret mantojumu, tiesību aizsardzības procedūrai?*

Jau drīz pēc Vietējo civillikumu izdošanas literatūrā tika izteikta kritika par to, ka legāta jēdziens nav savienojams (pēc pandektu tiesību izpratnes) ar tiešā mantinieka neesamību²⁵⁴. Tomēr pēc Civillikuma šo jautājumu atrisina tā, ka vai nu kreditoru prasījumus, neesot ieceltajam (testamentārajam) mantiniekam, apmierina likumiskais mantinieks (Civillikuma 707.pants), vai arī kreditori un legatāri ar saviem prasījumiem vēršas tieši pie mantojuma, kuram viņi paši var ierosināt aizgādības nodibināšanu²⁵⁵ un kuru attiecībās ar šīm personām pārstāv aizgādnis, resp., testamenta izpildītājs (sal. Civillikuma 536., 589., 616., 622., 631., 662.pants).

D.3. Pieauguma tiesība testamentārajā mantošanā

Kā tulkojams Civillikuma 836. panta teksts “pieauguma tiesība ir tikai tiem mantiniekiem, kas aicināti mantot visu mantojumu, nenoteicot viņu daļas”:

- i) testamentārajā mantošanā pieauguma tiesība piemērojama tikai gadījumos, ja novēlēta visa mantojuma atstājēja manta (viss mantojums), nenosakot mantinieku daļas konkrēti?*
- ii) testamentārajā mantošanā pieauguma tiesība piemērojama visos gadījumos, kad mantinieku daļas nav noteiktas konkrēti, arī gadījumos, kad mantinieki aicināti mantot visu ar testamentu novēlēto mantojuma daļu (piem., atstājot kādu mantojuma daļu ārpus testamenta likumiskajai mantošanai), nenosakot mantinieku daļas konkrēti?*

Pieauguma tiesība ir universālsukcesijas nepieciešama izpausme un līdz ar to izriet no mantojuma nedalītas iegūšanas principa, kas cita vidū nozīmē to, ka ieceltais mantinieks nevar pats izvēlēties, kādu vai kuru mantojuma daļu viņš pieņems un dabūs, bet viņš – mantojumu pieņemot – manto (un viņam jāmanto) tas viss, ciktāl viņš uz to aicināts (sal. Civillikuma 699.pants) un ciktāl viņš šajā ziņā nav ierobežots ar līdzvērtīgu mantinieku esamību.²⁵⁶

Ar pieaugumu mantinieks izlieto savu tiesību uz mantojumu, kuru pirms tam (pārejoši) bija aprobežojis cits, tāds pats savu mantojuma tiesību ziņā pilnīgs mantinieks,²⁵⁷ un, aprobežojumam atkrīt, dabiski pieaug palikušā mantinieka daļas apmērs. Pie tam – turpinot

²⁵⁴ Erdmann, C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band, Erbrecht /C. Erdmann. Riga: N. Kymmels Verlag, 1892, 457.lpp.

²⁵⁵ Uz Civillikuma 659.panta pamata;sal. Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja 2015.gada 30.aprīļa lēmums.

²⁵⁶ Zimmermann Th. Lettlands Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 in Einzeldarstellungen, Erster Band: Einleitung, Familienrecht, Erbrecht, Riga. 1939, 401.lpp.

²⁵⁷ Erdmann, C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band, Erbrecht /C. Erdmann. Riga: N. Kymmels Verlag, 1892, 426.lpp.

izpausties universālsukcesijai – pieaugums nav atkarīgs no atlikušā mantinieka gribas un viņš nemaz nevar no pieauguma atteikties (Civillikuma 831.pants). Citiem vārdiem sakot, mantinieka iecēlums – kā aicinājums uz universālsukcesiju – jau pats par sevi ietver pieauguma tiesību.²⁵⁸

Tikai mantas nenovēlēto daļu manto likumiskie mantinieki²⁵⁹ (Civillikuma 390.panta otrā daļa, 469.pants). Mantinieka iecēlumam ir nolūks panākt, lai mantojumam – mantojuma atstājēja izvēlētajā daļā – vispār būtu universālsukcesors. Ja mantojuma atstājēja mērķis bija viņa izvēlēto daļu – vienalga, vai šī daļa izteicas kā 1/1, 1/2, 2/3 vai kā citādi – novēlēt vairākām personām nedalīti (t.i., nenosakot viņu starpā fiksētu sadalījumu), zinot pie tam, ka tās pēc tam var pēc savas gribas viņām novēlēto mantojumu arī nepieņemt, tad pie tāda novēlējuma mantojuma atstājējam acīmredzot ir vienalga, kā šī daļa mantinieku starpā galu galā sadalīsies, ja tik šai daļai viņš vispār ir iecēlis mantiniekus. Šajā sakarā pie Civillikuma 836.panta iztulkošanas jāņem vērā, ka pēc Baltijas Vietējo likumu kopojuma (2127., 2887., 2890.pants) mantinieki, kuriem kopā bija novēlēta fiksēta mantojuma daļa, nenosakot, kādas daļās viņi to savā starpā manto, tika visi kopā uzskatīti par vienu mantinieku.

Pieauguma tiesība ir atkarīga no tā, vai konkrētam mantiniekam ir novēlēta fiksēta (jeb “zināma”, sal. Civillikuma 471. un turpm. panti) daļa no mantojuma, tātad pieauguma tiesības esamība vai neesamība testamentārajā mantošanā ir saistīta ar faktu, vai tieši viņam vienam ir vai nav novēlēta fiksēta daļa no mantojuma. Tāpēc likums tikai tad atdod atbrīvojušos daļu likumiskajiem mantiniekiem, kad ar testatora gribu šī atbrīvojušies daļa pirms tam kā fiksēta bija novēlēta konkrētam mantiniekam, jo pēc konkrētā mantinieka atkrišanas uz fiksēto daļu testatora griba šajā ziņā vairāk nevar papildīties. Kad vairs nav testatora gribas, atbrīvojušies fiksētā daļa piekrīt likumiskajiem mantiniekiem.

Nav nekāda racionāla pamata pieņemt, ka likums būtu gribējis – vispār turpinot pastāvēt testamentāram universālmantiniekam – pie visa (t.i., viena vesela, 1/1) mantojuma novēlējuma līdzmantinieku atkrišanas gadījumos pieļaut citādu mantojuma daļu sadalījumu nekā, piemēram, pie 99/100 mantojuma novēlējuma (jeb pirmajā gadījumā pieļaut pieaugumu, bet otrajā nē). Ja pat pie legāta (atsevišķas lietas) novēlējuma pastāv pieauguma tiesība (Civillikuma 839.pants), vēl jo vairāk tai ir jāpastāv pie mantojuma daļas novēlējuma. Ja arī Civillikuma 836.pantā – atšķirībā no agrākā Baltijas Vietējo likumu kopojuma 2887.panta – ir runa vairs tikai par “visu” mantojumu, bet nav norādes uz iespējamību novēlēt vairākiem

²⁵⁸ Sal. Erdmann, C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band, Erbrecht /C. Erdmann. Rīga: N. Kymmels Verlag, 1892, 431.lpp.

²⁵⁹ Augstākās tiesas 1995.gada 27.marta plēnuma lēmuma Nr.1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās” 42.punkta otrā daļa.

mantiniekiem kopīgi vienu mantojuma daļu, tad tādu iespēju var uzskatīt tikai par pašsaprotamību, kuru atkārtot Civillikumā neuzskatīja par nepieciešamu. Šī iespējamība tomēr netieši izpaužas Civillikuma 474.panta pēdējā teikumā²⁶⁰.

No tā visa jānāk pie slēdziena, ka uz ii) jautājumu ir jāatbild apstiprinoši.

²⁶⁰ Sal. Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Mantojuma tiesības. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 91.lpp.

E. LĪGUMISKĀ MANTOŠANA - MANTOJUMA LĪGUMS

1) Vai mantojuma līguma gadījumā būtu pamatoti Civillikumā paredzēt automātisku mantojuma pieņemšanas prezumpciju – līgumiskajiem mantiniekiem nebūtu pienākums izteikt savu gribu pieņemt mantojumu pie zvērināta notāra?

Minēto kā problēmjautājumu 2007.gadā identificējuši pētījuma “Identificētie problēmu jautājumi Latvijas Republikas mantojuma tiesību regulējumā” autori P.Bulavs, J.Solovjakovs, I.Šermukšnis, E.Virko, norādot: “Ņemot vērā mantojuma līguma saistošo dabu – līgums, kas saista kā mantojuma atstājēju, tā mantotāju, uzskatām, ka nepieciešams līgumiskās mantošanas gadījumā nostiprināt automātisku mantojuma pieņemšanas prezumpciju.”

Koncepcijas par Civillikuma Mantojuma tiesību daļas modernizāciju kopsavilkuma (apstiprināta ar Ministru kabineta 2009.gada 19.novembra rīkojumu Nr.797) 7.punkta otrajā daļā secināts, ka “problēmsituācijas rada Civillikuma 651.panta otrais teikums – atraidīt mantojumu līgumiskais mantinieks drīkst tikai tad, ja viņam tāda tiesība līgumā paredzēta. Pašlaik Civillikums neparedz mantojuma pieņemšanas prezumpciju. Civillikuma 689.pants paredz, ka neviens nav spiests pieņemt viņam piekritušo mantojumu, bet katrs var pēc savas patikas to pieņemt vai atraidīt. Nav risinājumu situācijai, ja līgumā ieceltais mantinieks mantojumu nepieņem.”

Civillikuma 651.pants jau šobrīd paredz automātisku mantojuma pieņemšanas prezumpciju, kas būtu uzskatāma par izņēmumu no Civillikumā ietvertā vispārīgā principa, saskaņā ar kuru mantošanai nepieciešams mantinieka gribas izteikums pieņemt (nevis atraidīt) mantojumu. Mantojuma līguma “izņēmuma statuss” saistīts ar to, ka mantojuma pieņemšanas prezumpcija kopumā Latvijas mantojuma tiesībās izriet no romiešu tiesību principa, savukārt mantojuma līgumu kā mantot aicinājuma pamatu “romiešu tiesības neatzina, bet to pazina ģermāņu tiesības”.²⁶¹ Vienlaikus Latvijas tiesībās šis izņēmums ir iesakņojies sen un to “pazīst jau no ordeņa laikiem”.²⁶² Jānorāda, ka uz ģermāņu tiesību principiem tiek balstīta mantojuma automātiskas pieņemšanas prezumpcija (sk. atbildes A.1 sadaļā), un šajā sistēmā likumsakarīgs ir risinājums, kas paredz mantinieka gribas izteikumu par mantojuma atraidīšanu.

Tādēļ pēc mantojuma atstājēja nāves līgumiskajam mantiniekam būtu automātiski jāiestājas mantojuma atstājēja mantisko attiecību kopībā, nevēršoties pie zvērināta notāra ar gribas izteikumu par mantojuma pieņemšanu, bet vienīgi ar līgumu atzīt pēdējās gribas

²⁶¹ Čakste K., Civiltiesības. Lekcijas. Raksti., Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 241.lpp.

²⁶² Turpat.

rīkojumu par spēkā stājušos. Ja mantojuma līgums paredz mantnieka tiesības atraidīt mantojumu, un līgumiskais mantnieks vēlas tās izlietot, atraidīšanai jānotiek Civillikuma 693.pantā noteiktajos termiņos.

Jāatzīst, ka gan atsevišķu tiesību zinātnieku atziņas, gan tiesu prakse kopumā ir pretēja iepriekš teiktajam. Kā piemērs minams Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2016.gada 3.februāra lēmums lietā Nr.C04059015 un Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 28.aprīļa lēmums lietā Nr.SKC-1853/2016. Konkrētās prasības pamatā bija sūdzība par zvērināta notāra pienākumu pieņemt gribas izteikumu apturētā mantojuma lietā un pēc uzaicinājuma termiņa beigām, un tiesa pamatoti secināja, ka zvērināta notāra uzaicinājuma termiņš ir saistošs visām ieinteresētajām personām. Vienlaikus akcentējams, ka tiesas ieskatā līgumiskajiem mantniekiem zvērināta notāra izsludinātajā mantojuma pieņemšanas termiņā bija jāizsaka griba pieņemt (nevis atraidīt) mantojumu.²⁶³ Šāda pieeja saskan ar atziņu, ko pauž tiesību zinātnieks Z.Gencs: “Ar mantojuma atstājēja nāvi līgumiskam mantniekam piekrist tiesība pieņemt mantojumu. Atraidīt mantojumu līgumiskais mantnieks drīkst tikai tad, ja viņam tāda tiesība līgumā paredzēta (Civillikuma 651.pants)”. Arī pirmskara periodā Rīgas apgabaltiesas tiesnesis J.Drande identiski norāda: “Ar mantojuma atstājēja nāvi pēc līguma aicinātā persona vēl neklūst par mantnieku, vēl ir vajadzīgs, lai viņa mantojumu pieņem. Tomēr atteikties no mantojuma šāds mantnieks var tikai tad, ja viņam tāda tiesība paredzēta līgumā.”²⁶⁴

Tam pretēju viedokli paudis prof. V.Sinajskis, viņa ieskatā mantojuma līgums jau ietver mantojuma pieņemšanu no līgumiskā mantnieka puses: “līgumiskais mantnieks drīkst atraidīt mantojumu tikai tad, ja viņš sev ir tādu tiesību pielīdzis. Tādā kārtā pēc Civillikuma iznāk, ka mantojuma līguma juridiskā dabā ietilpst ne tikai aicinājums mantot, bet arī mantojuma pieņemšana (*presumptiva* norma). Mantojuma līgums tiek presumēts kā līgums par mantojuma iegūšanu. Šī ir esencialā atšķirība starp aicinājumu mantot pēc testamenta vai pēc likuma no vienas puses, un aicinājumu mantot pēc līguma no otras puses”²⁶⁵.

Prasība mantniekam izteikties par mantojuma pieņemšanu ir pretrunā mantojuma līguma būtībai un likuma prezumpcijai, ka mantojuma līguma gadījumā mantnieks mantojumu var atraidīt vienīgi īpaši pielīgtā gadījumā. Jo īpaši nesaprotama ir prasība mantniekam izteikties par mantojuma pieņemšanu tad, ja tiesības atraidīt mantojumu nemaz nav pielīgtas. Tas praksē noved pie situācijas, kurā līgumiskais mantnieks, nepiesakoties

²⁶³ Sk. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016.gada 28.aprīļa lēmumu lietā Nr. SKC-1853/2016.

²⁶⁴ Drande J. Mantojuma lietu kārtošana. P.S. Zemnieka domas, Rīga, 1937, 32.lpp.

²⁶⁵ Sinajskis V. Sukcesija un mantojuma līgums. Jurists, 1939.gada 1.janvāris, Nr.01-02.

mantojuma lietā, faktiski atraida mantojumu (lai arī ne pēc likuma, ne saskaņā ar mantojuma līgumu viņam šādu tiesību nav), un mantojums pāriet testamentārajiem vai likumiskajiem mantiniekiem.

Tiesību zinātnieks R.Krauze paudis viedokli, ka, “mantojumam atklājoties, spēkā stājas līgumiskā mantojuma tiesība. Cits apstiprinājums līgumiskā mantinieka mantojuma tiesībai nav vajadzīgs, bet mantojuma tiesība rodas uz līguma pamata, kas pienācīgi notariālā kartībā apstiprināts”²⁶⁶. Šāda pieeja pētījuma autoru ieskatā tomēr nebūtu pareiza, jo mantojuma līgums, kā jebkurš pēdējās gribas rīkojums, ir jāatzīst par spēkā stājušos mantošanas procesā (dodot iespēju pieteikties neatņemamās daļas tiesīgajiem, kreditoriem, dzēšot nepieteiktās pretenzijas utt.).

Tādēļ vairāk pamatots šķiet secinājums, ko izdara pētnieki P.Bulavs, J.Solovjakovs, I.Šermukšnis un E.Virko, proti, ka “līgumiskajam mantiniekam ir jāizsaka griba nevis mantojumu pieņemt, bet atraidīt, un gadījumā, ja Civillikuma 693.pantā noteiktajos termiņos viņš mantojumu neatrada, būtu prezumējams, ka mantojums ir pieņemts”. Tādēļ līgumiskajam mantiniekam, ja viņš ir pielīdzis tiesību mantojumu atraidīt un vēlas to izlietot, būtu pienākums pārtraukt klusēšanu pretējā gadījumā jāuzskata, ka mantojums ir pieņemts.

Ņemot vērā secināto, būtu papildināms Civillikuma 693.un 694.panta regulējums, paredzot, ka līgumiskajam mantiniekam, kas pielīdzis sev tiesību mantojumu atraidīt, tas jāizdara Civillikuma 963.pantā noteiktajos termiņos, bet, ja līgumiskais mantinieks palaidis garām šos termiņus, uzskatāms, ka viņš mantojumu pieņēmis.

Tomēr, ņemot vērā to, ka mantošanas procesuālās normas izstrādātas, balstoties uz pieņēmumu, ka noticis mantinieka aktīvs gribas izteikums, jāizvērtē arī jautājums, kādā veidā ieinteresētās personas varēs vērst savus prasījumus pret līgumisko mantinieku, ja viņš nebūs vērsies pie zvērināta notāra ne ar iesniegumu par mantojuma līguma atzīšanu par spēkā stājušos, ne ar gribas izteikumu par mantojuma atraidīšanu (sk. arī atbildes pie jautājumiem A.5 sadaļā saistībā ar problēmām, piemērojot Civillikuma 697.pantu). Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore K.Zīle, aplūkojot Civillikuma 697.panta problemātiku, norāda, ka “arī uz likumu balstīta prezumpcija nedod iespēju zvērinātam notāram izsniegt mantojuma apliecību personai, kas nav izteikusi gribu par mantojuma pieņemšanu”²⁶⁷. Līdzīga problēma

²⁶⁶ Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Mantojuma tiesības. Rīga: Mans Īpašums, 1997, 191.lpp.

²⁶⁷ Sk. Zīle K. Atsevišķi mantojuma pieņemšanas problēmjautājumi. Grām.: Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6.starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums: Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā, 2016.gada 16.-17.novembris.

radīsies arī gadījumā, ja līgumiskais mantinieks nebūs vērsies pie notāra ar lūgumu atzīt mantojuma līgumu par spēkā stājušos un izsniegt mantojuma apliecību.

Ievērojot secināto jāizvērtē iespējas izstrādāt normatīvo regulējumu, kas ļautu zvērinātam notāram izņēmuma kārtā atzīt mantojuma līgumu par spēkā stājušos bez līgumiskā mantinieka gribas izteikuma. Te būtu ņemams vērā arī šā pētījuma C.2 sadaļā konstatētais, ka “zvērinātam notāram ir jāsaņem mantinieka gribas izpaudums ar mērķi, lai iestātos noteiktas tiesiskas sekas. T.i., zvērināts notārs neveic notariālo darbību pēc savas iniciatīvas. Notariālās darbības pamatā ir personas griba, lai šāda darbība tiktu veikta”.

Salīdzinot izklāstīto ar problēmām, kas rodas, praksē piemērojot Civillikuma 697.pantu, konstatējams, ka, atšķirībā no mantiniekiem, attiecībā uz kuriem būtu piemērojams Civillikuma 697.pants, līgumiskais mantinieks ir nepārprotami identificējams, kā arī nav šaubu par viņa mantojuma tiesību. Mantojuma līgums saskaņā ar Civillikuma 643.un 649.pantu ir notariāli apliecināms un ievedams zemesgrāmatā. Saskaņā ar Notariāta likuma 249.² un 259.¹ pantu, mantojuma līgums tiek ierakstīts publisko testamentu reģistrā, zvērinātam notāram pēc mantojuma lietas uzsākšanas, nenogaidot lūgumu (Notariāta likuma 270.pants), tas ir jānolasa un jāpievieno mantojuma lietai.

Ievērojot izklāstīto, secināms, ka nepieciešams aktualizēt jautājumu arī par mantotāja atteikšanās līguma būtību un formu. Civillikuma 766.-774.pants paredz kārtību, kādā mantotājs, vienojoties ar mantojuma atstājēju, var atteikties no mantošanas pirms aicinājuma mantot. Tādējādi mantojuma atstājējs tiek atbrīvots no visiem aprobežojumiem noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu (Civillikuma 769.pants). Kā norāda tiesību zinātnieks Z.Gencs, “juridiskajā literatūrā ir norādīts, ka, kaut gan mantotāja atteikšanās līgumu slēdz mantojuma atstājējs un mantotājs, tomēr to nevar uzskatīt par mantojuma līguma veidu, tāpēc uz to nevar attiecināt tos noteikumus, kuri regulē līgumisko mantošanu. Ir izteikts arī viedoklis, ka par mantojuma līgumu var uzskatīt arī mantojuma atteikšanās līgumu un līgumu par mantošanu starp laulātiem”²⁶⁸. Mantotāja atteikšanās līgums ir pielīdzināms mantojuma atstājēja pēdējās gribas rīkojumam (mantojuma līgumam). Uz to norāda, piem., tas, ka ar līguma noslēgšanu mantotājs nevis apņemas atraidīt mantojumu pēc tā atklāšanās, bet gan zaudē mantojuma tiesību, tā izbeidzas (Civillikuma 767.pants). Salīdzinot – ar mantojuma līgumu nodibina nevis tikai personisku saistību, bet pašu mantojuma tiesību (Civillikuma 640.pants). Šos līgumus atcelt var tikai abām pusēm vienojoties.

²⁶⁸ Gencs.Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga:Tiesu namu aģentūra, 2012, 282.lpp.

Pēc būtības mantotāja atteikšanās līgums ir mantojuma līgums, un uz to būtu attiecināmas formas prasības, kas paredzētas Civillikuma 643.pantā. Prasība pēc notariālās formas ļautu mantotāja atteikšanos mantot ierakstīt Publisko testamentu reģistrā (Notariāta likuma 249.² un 259.¹ pants). Tas, savukārt nodrošinātu, ka pēc mantojuma atklāšanās, mantotāja atteikšanās līgums kļūtu zināms citiem mantiniekiem un pievienots mantojuma lietai.

2) Vai līgumiskajam mantiniekam, ja mantojuma līgumā iekļauta tiesība vienpusēji atkāpties no mantojuma līguma, jāpaziņo zvērinātam notāram par nodomu vienpusēji atkāpties no mantojuma līguma?

Saskaņā ar Civillikuma 650.pantu, “kamēr mantojuma atstājējs vēl ir dzīvs, līgumiskais mantinieks nevar vienpusēji atteikties no līguma, neraugoties uz to, vai viņš uzņēmis kādus pienākumus vai ne”. Tātad vispārīgais princips noteic, ka mantinieks nevar vienpusēji atkāpties no mantojuma līguma. Tam ir jābūt iekļautam mantojuma līguma nosacījumos kā mantnieka īpašai tiesībai.

Civillikuma 643.pants mantojuma līgumam paredz obligātu notariālo formu. Savukārt Civillikuma 1864.pants noteic, “ja līguma noslēgšanai bijusi vajadzīga sevišķa forma, tad tāda pati jāievēro arī to atceļot”. Tātad arī mantnieka gribas izpaudumam atkāpties no mantojuma līguma jābūt notariāli apliecinātam. Saskaņā ar Notariāta likuma 249.² pantu “zvērināts notārs iesniedz publisko testamentu reģistram ziņas: 1) par taisītajiem testamentiem, to atsaukšanu, grozīšanu un papildināšanu; par glabāšanā pieņemtajiem testamentiem, to atsaukšanu, grozīšanu un papildināšanu; Ministru kabineta noteiktajos gadījumos, kārtībā un apjomā - par tādu publiski apliecinātu darījumu taisīšanu, grozīšanu un atcelšanu, kuri satur rīkojumus nāves gadījumam”. No tā secināms, ka zvērināts notārs ziņas par mantnieka atkāpšanos no mantojuma līguma ierakstīs publisko testamentu reģistrā, kur tās būs pieejamas pēc mantojuma atklāšanās, uzsākot mantojuma lietu.

3) Kādā termiņā pēc mantojuma atstājēja nāves līgumiskajam mantiniekam izmantojama ar mantojuma līgumu pielīgtā tiesība atraidīt mantojumu: i) tā izmantojama zvērināta notāra vai testatora noteiktajā termiņā; ii) tā izmantojama kādā citā termiņā? Kādā?

Sk. atbildi pie 1.apakšjautājuma.

F. ĀRPUS PILSĒTU ADMINISTRATĪVĀM ROBEŽĀM ESOŠAS LAUKSAIMNIECISKA RAKSTURA ZEMES DALĪŠANA

Lūdzu izvērtēt vai konkrētais Civillikuma mantojuma tiesību daļas institūts ir atbilstošs mūsdienu civiltiesību tendencēm un vai tas ir aktuāls, kā arī vai Civillikuma 741. – 751. panti būtu saglabājami Civillikumā?

Atbilde uz minēto jautājumu ir duāla. No vienas puses spēkā esošais normatīvais regulējums, kura mērķis, kā atzīst tiesību zinātnieks Z.Gencs, vēsturiski ir bijis novērst Latvijas dažādos apgabalos lauksaimniecības zemes gabalu dalīšanas atšķirīgo tiesisko regulējumu,²⁶⁹ ir arhaisms un Civillikuma 741.-751.pants nav saglabājami. No otras puses spēkā esošā tiesiskā regulējuma mērķis bija nepieļaut atkārtotu mantojuma dalīšanu, kas vājina zemniecību, radot pastāvēt nespējīgas saimniecības. Proti, sadalīšana sīkās daļās var neattaisnojami samazināt to racionālas apsaimniekošanas iespējamības.²⁷⁰

Kā savulaik atzina Daugavpils apgabaltiesas loceklis N.Ķigurgs, Latgale atgādināja šņoru zemes iekārtu. Tā bija tipiska sīksaimniecību zeme, kurā nīkuļoja pavisam sīkas saimnieciskas vienības. Tieši pie mantojuma dalīšanas radās sīkās saimniecības, jo tēva atstāto saimniecību praksē sadalīja dabā savā starpā dēli, saņemot ik pa 2-4-6 hektārus katrs, bet atraitne, vai neprecētā meita dabā saņēma 1-2 hektārus. Savukārt ar katru jaunu mantošanu stāvoklis tikai pasliktinājās.²⁷¹ Saimniecību biežās skaldīšanas Latvijā panāca nespēju pastāvēt, t.i., jaunizveidotās vienības nenodrošināja pastāvīgu iztiku. Neilgi pirms Civillikuma spēkā stāšanās Latvijā bija 89 407 saimniecības ar platību zem 10 hektāriem. Šo platību likums atzina par lauksaimnieciskai izmantošanai nepietiekošu,²⁷² tomēr šāda tipa vienības bija 38,7% no visu saimniecību kopskaita. T.i., tās bija nederīgas savam tiešam uzdevumam - lauksaimnieciskai izmantošanai.²⁷³

Ņemot vērā to, ka Centrālās statistikas pārvaldes datubāzes un iepriekš minēto datu salīdzināšana ir neproduktīva un neatbilst pētnieku kompetencei, Civillikuma pantu ietekmes uz lauksaimniecības attīstību izvērtēšana ir neiespējama.

Atbilde uz to, vai esošais regulējums saglabājams, nav atrodama juridiskos argumentos, bet tā ir politiska izšķiršanās par valsts lauksaimniecības nozares tālāku attīstību. Ja

²⁶⁹ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 255.lpp.

²⁷⁰ Zvejnieks T. Lauksaimnieciska rakstura zemes dalīšana. Grām: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935.gada 1.marts, Nr.3, 541.lpp.

²⁷¹ Ķigurgs N. Jaunais Civillikums. Lauku mājas dalīšana. Latgales Vēstnesis, 1937.gada 14.jūlijs, Nr.78.

²⁷² Lik. kr. 1922. g. 92. p.48.

²⁷³ Zvejnieks T. Lauksaimnieciska rakstura zemes dalīšana. Grām: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1935.gada 1.marts, Nr.3, 541.lpp.

likumdevējs atzīst, ka lauku zemes²⁷⁴ dalīšana arī mūsdienās neveicina, apdraud lauksaimniecības attīstību, minētais normatīvais regulējums ir saglabājams.

²⁷⁴Centrālās statistikas pārvaldes datubāze. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/lauks/lauks_ikgad_laukstrukt_13_1.visp/LSS13_I02.px/table/tableViewLayout2/?rxid=cdeb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0

G. MANTOJUMA MASAS KĀ JURIDISKAS PERSONAS STATUSS

1) *Kā būtu risināms jautājums par mantojuma kā juridiskas personas pārstāvību privāttiesiskajās attiecībās, lai mantojums atbilstoši Civillikuma 383. pantam varētu iegūt tiesības un uzņemties saistības?*

Saskaņā ar Civillikuma 383.pantu mantojums ir juridiska persona un mantojums var iegūt tiesības un uzņemties saistības. Tāpat arī Baltijas Vietējo likumu kopojuma 1692.pants noteica, ka mantojums kā tāds uzskatāms par juridisku personu, un tādēļ tas var iegūt tiesības, kā arī stāties saistībās.

Mantojuma aktīvs un pasīvs var pārgrozīties līdz mantojuma iegūšanai. No tā izriet, ka mantojums kā tāds uzskatāms par juridisku personu.²⁷⁵ Mantojuma gadījumā juridiskas personas konstrukcijas mērķis ir apvienot mantojuma masu vienā personā un ļaut piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā. Mantojuma juridiskās personas statuss aizsargā mantojuma atstājēja kreditorus, kas var vērst savus prasījumus pret mantojumu kā tiesību subjektu, un juridiski atvieglo testamentā izpildītājam vai mantojuma aizgādņim mantojuma masas pārvaldīšanu.²⁷⁶

Baltijas Vietējo likumu kopojuma 1692.panta komentārā norādīts, ka mantojuma masa kā juridiska persona atšķiras no citām juridiskām personām tikai ar to, ka tai nav fiziskās personas pārstāvja, kamēr tas netiek iecelts. Tiklīdz tas notiek, tā mantojuma masa kā juridiska persona var slēgt tiesiskus darījumus, mantot, iegādāties īpašumus utt. Turklāt tiek norādīts, ka mantojuma masa kā juridiska persona var uzņemties saistības arī bez pārstāvja. Pārstāvis ir nepieciešams tikai tajos gadījumos, kad mantojuma masas kā juridiskas personas vārdā ir jāpauž griba, piem., slēdzot tiesiskus darījumus, pieņemot mantojumu. Prof. V.Bukovskis norāda, lai mantojums kā juridiska persona varētu arī faktiski darboties, tad tam nepieciešamas pārstāvības un izpildu orgāns.²⁷⁷

Līdz ar to mantojuma masa ir juridiska persona pati par sevi uz likuma pamata. Tiesībspēju tā iegūst nevis ar reģistrāciju publiskā reģistrā, bet uz likuma pamata ar mantojuma atklāšanās brīdi. Mantojums turpina būt juridiska persona līdz mantinieki iegūst mantojuma atstājēja tiesības un saistības. Mantojuma masa ir pagaidu subjekts.²⁷⁸ Arī tiesu praksē atzīts, ka mantojums kā juridiska persona izbeidzas ar brīdi, kad mantojuma tiesības

²⁷⁵ Sinaiskis V. Tiesiskais antropomorfisms sakarā ar mācībām par valdīšanu, juridisko personu un jaunu mācību par civiltiesībām. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1928.gada 1.marts, Nr.3.

²⁷⁶ Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 105.-106.lpp.

²⁷⁷ Bukovskis V. Civīlprocesa mācību grāmata, Rīga: Autora izdevums, 1933, 695.lpp.

²⁷⁸ Tulbovičs Z. Juridiskās personas mantotspēja. Rīga: Spiestuve "Vārds", 1939, 11.lpp.

tiek apstiprināti mantinieki, uz kuriem pāriet mantojuma atstājēja saistības, vai kad tiek taisīts akts par mantojuma lietas izbeigšanu.²⁷⁹

Juridiskās personas rīcībspēju īsteno fiziskās personas, kas rīkojas tās vārdā. Bez fizisko personu līdzdalības juridiskās personas nevarētu veikt nekādas tiesiski nozīmīgas darbības.²⁸⁰ Tomēr mantojuma masa kā juridiska persona pastāv neatkarīgi no tā, vai tai ir vai nav iecelts pārstāvis. Mantojuma masa var uzņemties saistības, tomēr pārstāvis (fiziska persona) ir nepieciešams, kad mantojuma masas vārdā ir jāformulē griba. Juridiska persona (mantojuma masa) atbild tikai ar savu mantu.²⁸¹

Par mantojuma likumiskajiem pārstāvjiem uzskatāmi ar testamentu ieceltais testaments izpildītājs vai mantojuma aizgādnis. Ja šādu likumisko pārstāvju nav, tad mantinieks, kas kļuvis par mantojuma atstājēja mantas valdītāju, faktiski pārstāv mantojumu civiltiesiskajās attiecībās, taču tā ir nevis likumiskā pārstāvniecība, bet gan vietniecība saskaņā ar neuzdotas lietvedības principiem. Mantinieku nesaskaņas gadījumā ir jāieceļ aizgādnis.²⁸² Līdz ar to Civillikums nosaka trīs mantojuma pārstāvības modeļus – testaments izpildītājs, mantojuma aizgādnis un mantinieks neuzdotas lietvedības lietvedis.

Parasti testamentu izpilda mantinieks, bet testators var iecelt arī speciālu testaments izpildītāju.²⁸³ Testaments izpildītājs ir raksturots Civillikuma 616.-631.pantā.. Testaments izpildītāja tiesisko stāvokli un viņa tiesību un pienākumu robežas noteic testamentā izteiktā testatora griba. Ja pēdējais neko tuvāku par to nav noteicis, tad testaments izpildītājam tikai jā rūpējas par testatora pēdējās gribas ievērošanu un izpildīšanu, kā arī jāgādā, cik tas šim nolūkam nepieciešams, par mantojuma nokārtošanu un izdalīšanu starp mantiniekiem un legatāriem. Bez testatora noteikta uzdevuma testaments izpildītājam nav ne tiesību, ne pienākuma pārvaldīt mantojumu. Kamēr testatora ieceltais mantinieks vēl nav mantojumu pieņēmis vai - ja tāda mantinieka nav - kamēr nav nodibināta aizgādība, testaments izpildītājs atvieto mantinieku, t. i. iestājas mantojuma valdījumā, sastāda tā sarakstu, maksā mantojuma parādus, piedzen neievāktos prasījumus, ved mantojuma prāvas utt. No atstātās mantas testaments izpildītājs var atsavināt vienīgi to, ko testators noteikti atļāvis, vai arī cik tas katrā ziņā vajadzīgs, lai uzturētu mantojumu un izpildītu testamentu.

Līdz ar to testatora griba ir būtiska attiecībā uz testaments izpildītāja iecelšanu, tiesisko stāvokli, tiesībām un pienākumiem pārvaldīt mantojumu, t.sk. mantojuma pārstāvību

²⁷⁹ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas 2014.gada 14.janvāra spriedums lietā Nr.C06078213; Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas 2014.gada 15.aprīļa spriedums lietā Nr.C02020314.

²⁸⁰ Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 93.lpp.

²⁸¹ Turpat, 87.lpp.

²⁸² Turpat, 106.lpp.

²⁸³ Genes Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 232.lpp.

privāttiesiskajās attiecībās. Testamenta izpildītājs ir īpatnējs patstāvīgs tiesību institūts, ar kura palīdzību testators arī pēc savas nāves, it kā turpinādams dzīvot, var saskaņā ar savu gribu izpildīt sava paša radīto aktu.²⁸⁴ Tomēr jāņem vērā, ka testamenta izpildītājs drīkst sākt izpildīt savus pienākumus tikai pēc konkrētā testamenta spēkā stāšanās. Zvērināts notārs taista notariālo aktu par pēdējās gribas rīkojuma akta stāšanos likumīgā spēkā (mantojuma apliecību), kurā norāda mantiniekus. Līdz ar to testamenta izpildītājs rīkojas testamentā vai likumā noteiktās kompetences robežās, kad jau ir zināms mantinieks, bet nevis brīdī starp mantojuma atklāšanos un mantojuma pieņemšanu.

Mantojuma aizgādība ir raksturota Civillikuma 660.-666.pantā. Zvērināts notārs pēc mantnieka lūguma vai Civillikuma 659.pantā norādītajos (mantojuma apsardzības) gadījumos, saņēmis attiecīgu paziņojumu, nodibina aizgādību mantojumam, par ko paziņo bāriņtiesai izpildīšanai. Aizgādņus izrauga mantojuma lietā ieinteresētās personas un, ja viņiem ir vajadzīgās īpašības, apstiprina bāriņtiesa. Kad lietā ieinteresētās personas nevienu neieteic par aizgādni, tad aizgādņus ieceļ pati bāriņtiesa. Aizgādņi mantojuma pārvaldībā un pārstāvēšanā rīkojas patstāvīgi un mantojuma vārdā. Aizgādnis mantojumu pārvalda ar tādu pašu rūpību un apzinību, ar kādu viņš kā labs saimnieks pārvalda savas paša lietas. Aizgādņiem savas pārvaldības laikā jādod ik gadu par to norēķins bāriņtiesai, bet, kad, mantojumu nodod mantiniekiem, vai aiz citiem iemesliem aizgādība izbeidzas, jādod galīgs norēķins. Turklāt bāriņtiesa jebkurā laikā var uzlikt aizgādņim pienākumu dot norēķinu. Pārvaldības izdevumi sedzami no mantojuma. Par mantojuma saraksta sastādīšanu aizgādnis atlīdzību nesaņem. Aizgādņim, uzņemoties savus pienākumus, tūliņ jāstāda mantojuma saraksts un jālūdz zvērināts notārs, lai uzaicina mantiniekus. Kad likumīgā spēkā ir stājies tiesas spriedums vai lēmums vai zvērināts notārs ir izdevis mantojuma apliecību vai Eiropas mantošanas apliecību par mantojuma pieprasītāju tiesībām, aizgādība izbeidzas un līdz ar to izbeidzas aizgādņa tiesība rīkoties mantojuma masas vārdā. Aizgādnis nodod mantojumu līdz ar galīgo norēķinu atzītiem mantiniekiem pret parakstu un iesniedz to bāriņtiesai, kas pēc paraksta saņemšanas atsvabina aizgādni no viņa pienākumiem.

Līdz ar to Civillikums nosaka, ka starp mantojuma atklāšanos un mantojuma pieņemšanu mantojuma aizgādnis ir persona, kurai ir tiesības pārstāvēt mantojumu kā juridisku personu privāttiesiskajās attiecībās. Mantojuma aizgādņībai ir nozīme mantojuma pārvaldīšanā un mantojuma pārstāvēšanā, kamēr mantinieki nav apstiprināti mantojuma tiesībās, jo viņi nevar stāties saistībās mantojuma vārdā. Mantojums kā juridiska persona var

²⁸⁴ Čakste K. Civiltiesības. Lekcijas. Raksti. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 240.-241.lpp

darboties ar savu pārstāvi – mantojuma aizgādni. Aizgādnis būtu ieceļams, ja mantojuma masā ietilpst manta, kuru nepieciešams pārvaldīt, vai kreditori ceļ prasību, kamēr mantinieki vēl nav pieņēmuši mantojumu. Mantojuma aizgādnis ne tikai apsargā mantojumu nezināmā un nākotnē paredzamā īpašnieka interesēs, bet viņa galvenais pienākums ir rūpēties par mantojuma saglabāšanu, darbojoties mantojuma masas interesēs. Viņam jāpārvalda mantojums ar tādu pašu rūpību un apzinību, ar kādu viņš kā labs saimnieks pārvalda savas paša lietas. Mantojuma aizgādnis darbojas patstāvīgi, tomēr visos svarīgos gadījumos, piem., par nekustamā īpašuma pārdošanu, viņam jālūdz bāriņtiesas atļauja.²⁸⁵

Tiesību doktrīnā norāda, ka aizgādība var pastāvēt arī tad, ja mantojuma atstājēja testamentā iecelts testamentā izpildītājs, jo pēdējais var darboties tikai tad, kad testaments stājies likumīgā spēkā.²⁸⁶ Tajā pašā laikā tiesību doktrīnā norāda arī to, ka šo tēzi nevar atzīt par neapstrīdamu. To var atzīt par pareizu tikai attiecībā uz tiešu testamentā izpildīšanu, piem., legāta izdošanu, mantojuma sadali, bet tā nebūtu pamatota attiecībā uz pienākumu pildīšanu atbilstoši Civillikuma 622.panta noteikumiem. Ar testamentu vai testatora sevišķu aktu testamentā izpildītājam var uzlikt pienākumus, kas nav atliekami līdz testamentā atzīšanai par stājušos likumīgā spēkā.²⁸⁷

Tiesību doktrīnā pamatoti norāda, ka jautājums par testamentā izpildītāja tiesisko stāvokli ir strīdīgs jau ilgāku laiku, tāpēc to vajag precizēt likumā. Katrā ziņā testamentā izpildītāja iecelšana nevar būt šķērslis mantojuma aizgādņa iecelšanai likumā noteiktajā kārtībā.²⁸⁸ Turklāt praksē pastāv arī praktiska rakstura problēma ar mantojuma aizgādņa atrašanu (Civillikuma 661.panta praktiska izpilde).

Salīdzinājumā Igaunijas Mantojuma likuma 81.pants nosaka, ka testamentā izpildītājam jāpilda likumā noteiktie pienākumi, ja vien testators nav norādījis citādāk. Turklāt testamentā izpildītājs var atkāpties no testamentā minēto pienākumu izpildes, ja tam piekrīt ieinteresētās personas un tas nepieciešams testamentā izpildei atbilstoši testatora gribai. Ja ieinteresētās personas nepiekrīt, tad tiesa izšķir strīdu. Testamentā izpildītājs pārvalda mantojuma masu kā aizgādnis Mantojuma likuma 112.panta trešās daļas kārtībā vai arī pārvalda mantojuma masu, kamēr mantinieki pieņem mantojumu. Mantojuma likuma 112.panta trešā daļa nosaka, ka cita

²⁸⁵ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 42.-43., 46., 54.lpp.

²⁸⁶ Turpat, 54.lpp.

²⁸⁷ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 54.-55.lpp.; Rozentāls L. Testamentā izpildītājs. Rīga: Rota, 1939, 19.-21.lpp.; Krons M. Testamentā izpildītājs. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, Nr.1.

²⁸⁸ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 55.lpp.

starpā mantojuma masa ir jāpārvalda rūpīgi un nodrošinot tās saglabāšanu, jāpilda saistības, kuras izriet no mantojuma masas, ziņot tiesai un mantiniekiem par mantojuma pārvaldību, jāuzsāk mantojuma lieta pie zvērināta notāra. Mantojuma likuma 110.-115.pants nosaka mantojuma masas apsardzību un aizgādību. Tie ir līdzīgi Latvijas likuma noteikumiem, vienlaikus likuma 112.panta septītā daļa nosaka, ja mantinieks nav zināms sešu mēnešu laikā no mantojuma atklāšanās vai arī mantinieks nepārņem mantojuma pārvaldību sešu mēnešu laikā no mantojuma pieņemšanas, tad aizgādnieks pēc inventāra saraksta sastādīšanas drīkst pārdot mantojumu mantu un naudu noguldīt depozītā.

Lietuvas Civillikuma 5.38.pants nosaka, ka testamenta izpildītājam jādara viss, kas nepieciešams testamenta izpildīšanai. Kamēr nav iecelts mantojuma aizgādnieks vai mantinieks, testamenta izpildītājam jāpilda mantinieka funkcijas, tajā skaitā maksāt parādus, atgūt parādus no mantojuma atstājēja parādniekiem, maksāt uzturlīdzekļus no mantojuma masas, meklēt mantiniekus un noskaidrot, vai tie pieņems mantojumu. Viņš savu rīcību saskaņo ar testamentā norādīto un konsultējas ar mantiniekiem. Savukārt Civillikuma 5.55. un 5.65.pants nosaka, ja mantojuma masā ir manta, kuru nepieciešams pārvaldīt (uzņēmums, saimniecība, vērtspapīri u.c.) un to nevar pārvaldīt testamenta izpildītājs vai mantinieks, kā arī, ja kreditori aicina mantinieku pieņemt mantojumu, tad tiesa ieceļ mantojuma aizgādnieku ar Civillikuma 5.38.panta kompetenci. Civillikuma 5.55.panta trešā daļa paredz, ka aizgādnieks netiek iecelts, ja mantojuma masas vērtība nav nozīmīga un pārvaldības izmaksas būs lielākas nekā mantojuma masas vērtība. Aizgādnieks tiek patraukts, ja kļūst skaidrs, ka turpmākās izmaksas būs lielākas nekā mantojuma masas vērtība.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka Civillikums jau šobrīd paredz noteikumus un instrumentus, kā mantojums var iegūt tiesības un uzņemties saistības. Testamenta izpildītājam un mantojuma aizgādniekam var būt tiesības uzņemties tiesības un saistības. Cits jautājums ir par tiesiskā regulējuma skaidrību. Jāprecizē tiesiskais regulējums par testamenta izpildītāju, veicinot šā instrumenta izmantošanu, samazinot mantojuma aizgādņa nepieciešamību, un tādējādi atvieglojot valsts institūcijas, izvēloties un ieceļot mantojuma aizgādņus un tos uzraugot.

Mantojuma masai jāstājas tiesiskajās attiecībās tikai tik daudz, lai nodrošinātu mantojuma masas saglabāšanu un vairošanu mantinieku vispārējās interesēs, kamēr mantojuma masa nepāries mantiniekiem. Tāpēc ikreiz nebūtu pamata iecelt aizgādnieku. Tas jādara tikai gadījumos, kad konstatēta šāda nepieciešamība. Civillikuma 660.pants nosaka, ka zvērināts notārs pēc mantinieka lūguma vai 659.pantā norādītajos gadījumos, saņemis attiecīgu paziņojumu, nodibina aizgādību mantojumam, par ko paziņo bāriņtiesai

izpildīšanai. Ja mantinieki ir nepilngadīgi un viņiem nav vecāku, tad bāriņtiesa ieceļ viņiem aizbildņus, kuriem uzliek arī mantojuma aizgādņa pienākumus. Civillikuma 660.pants ir nepietiekami skaidrs. Tas nosaka, pēc kāda subjekta paziņojuma zvērināts notārs nodibina aizgādņību mantojumam - mantinieka lūguma, papildus tam 659.pantā norādītajos gadījumos. Nav viennozīmīgi saprotams, ka mantojuma aizgādņību var lūgt arī 659.panta pirmajā daļā minētie subjekti. Līdz ar to Civillikuma regulējums nepietiekami skaidri pasaka, ka, piem., kreditors, ir tiesīgs zvērinātam notāram lūgt nodibināt mantojuma aizgādņību, tādējādi veidojot privāttiesiskās attiecības ar mantojumu kā juridisku personu.

2) *Vai kontekstā ar iepriekš minēto pārstāvības jautājumu būtu nepieciešams pilnveidot Civillikuma 659. panta regulējumu?*

Civillikuma 659.pantā būtu veicami grozījumi, lai skaidri noteiktu, vai mantojuma apsardzību var nodibināt bez mantojuma aizgādņības. Strīdus nerada jautājums, ka aizgādņību var nodibināt bez zvērināta notāra lēmuma par apsardzību, bet praksē nepastāv vienāda izpratne, vai Civillikuma 659.pantā noteiktajos gadījumos var nodibināt apsardzību bez aizgādņības nodibināšanas.

Mantojuma apsardzības un mantojuma aizgādņības institūti regulēti vienā Civillikuma nodaļā – piektās nodaļas otrā apakšnodaļā (657.-666.pants). Tādējādi tie ir cieši saistīti tiesību institūti.

Mantojuma apsardzības institūtu regulē Civillikuma 657.-659.pants. Civillikuma 657.pants nosaka zvērināta notāra kompetenci gādāt par mantojuma apsardzību, kā arī apstākļus, kad tas ir darāms: piekritīgam zvērinātam notāram ienāk ziņas par kādas personas nāvi un apstākļi prasa mantojuma aizsardzību.

Civillikuma 658.pants nosaka, ja mirušā mantinieki, kā likumiskie, tā arī testamentārie vai līgumiskie, ir zināmi un pie tam ir pilngadīgi un ir sasniedzami, tad zvērināts notārs nesper nekādus apsardzības soļus, ja vien šie mantinieki vai kāds no tiem paši to noteikti nelūdz. Visbeidzot Civillikuma 659.pants paredz, ka zvērinātam notāram pēc mantinieka, mantojuma aizgādņa, testamenta izpildītāja, mantojuma atstājēja kreditora vai citu ieinteresēto personu lūguma jāgādā par mantojuma apsardzību šādos gadījumos:

- 1) kad mantinieki, vai nu vispār, vai daži no tiem, nav zināmi;
- 2) kad viņi kaut arī ir zināmi, bet nav visi sasniedzami un nav arī viņiem pilnvarnieku vai citu personu, kas tos pēc likuma pārstāv;
- 3) kad mantinieki kaut arī ir zināmi un ir sasniedzami, bet negrib vai nevar mantojumu pieņemt;

- 4) kad viņu starpā atrodas kaut viens nepilngadīgais vai tāds, kas aiz kaut kāda cita iemesla nespēj personīgi aizsargāt savas tiesības, un pie tam viņam arī nav iecelts aizbildnis vai aizgādnis;
- 5) kad droši zināms, ka mantojums pārāk apgrūtināts parādiem un ka kreditoru intereses ir apdraudētas, kā arī kad jābaidās, ka mantojumu izputinās.

Mantojuma apsardzība ir tiesību instruments, ar kura palīdzību saglabāt mantojumu masu vislabākā iespējamā veidā gadījumā, ja pastāv draudi mantinieku, legatāru un kreditoru tiesiskajām interesēm un tiesībām. Mantojuma apsardzības līdzekļi ir: 1) nekustamā īpašuma, glabātavas vai iesaiņojumu aizzīmogošana; 2) nekustamā īpašuma vai kustamās mantas apķīlāšana; 3) naudas līdzekļu apķīlāšana.

Mantojuma manta pieder mantojuma pieņēmušam mantiniekam no mantojuma atklāšanās brīža. No mantojuma atklāšanās līdz mantojuma pieņemšanai un iegūšanai pāriet zināms laiks. Mantinieki var neatrasties mantojuma atklāšanās vietā, un mantojumam var draudēt izvazāšana, tāpēc ir jā rūpējas par tā saglabāšanu.²⁸⁹

Civillikuma 660.pants nosaka, ka zvērināts notārs pēc mantinieka lūguma vai 659.pantā norādītajos gadījumos, saņemis attiecīgu paziņojumu, nodibina aizgādņību mantojumam, par ko paziņo bāriņtiesai izpildīšanai. Ja mantinieki ir nepilngadīgi un viņiem nav vecāku, tad bāriņtiesa ieceļ viņiem aizbildņus, kuriem uzliek arī mantojuma aizgādņa pienākumus.

Mantojuma aizgādņībai var būt nozīme mantojuma pārvaldīšanā un mantojuma pārstāvēšanā, kamēr mantinieki nav apstiprinājušies mantojuma tiesībās, jo viņi nevar stāties saistībās mantojuma vārdā. Aizgādnis būtu ieceļams, ja ir manta, kuru nepieciešams pārvaldīt, un kreditors ceļ prasību, kamēr mantinieki vēl nav pieņēmuši mantojumu.²⁹⁰

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka mantojuma apsardzības mērķis ir aizsargāt mantinieku, legatāru un kreditoru intereses, ja pastāv apdraudējums, savukārt mantojuma aizgādņības mērķis ir nodrošināt mantojuma masas kā juridiskas personas pārvaldība un pārstāvība. Katram institūtam ir atšķirīgs mērķis. Līdz ar to apsardzība nav ikreiz saistāma ar aizgādņību. Var būt apsardzība, nenodibinot aizgādņību. Piem., bezmantnieka lietā mantai var nodibināt apsardzību, apķīlājot naudas līdzekļus, nenodibinot aizgādņību. Šādā gadījumā aizgādņība var arī nebūt vajadzīga.

²⁸⁹ Genes Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa mantojuma tiesības (655.-840.pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 30.lpp.

²⁹⁰ Turpat, 42.- 43.lpp.

H. BEZMANTINIEKU MANTA

H.1. Nenodrošinātie kreditori

1) *Vai spēkā esošais tiesiskais regulējums pietiekoši aizsargā nenodrošināto kreditoru tiesības situācijā, ja mantojumam atstājējam nav mantinieku un mantojums tiek atzīts par bezmantinieka mantu?*

2013.gadā likumdevējs papildināja Civillikuma 416.pantu ar mērķi pilnveidot tiesisko regulējumu bezmantinieku mantas gadījumā.

Civillikuma 416.panta otrajā daļā likumdevējs definēja, par kuriem parādiem valsts atbild un atzina: “Par parādiem valsts atbild tikai ar to mantu, kuru viņa tādā kārtā patiesi iegūst. Valsts atzīst parādus, kuri nodrošināti ar hipotēku vai komerčķīlu, kā arī tos parādus, kuri pieteikti kā kreditoru pretenzijas mantojuma lietā zvērinātam notāram uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā un ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu.”

Pirmkārt, nenodrošinātie kreditori var iegūt apmierinājumu, ja valstij piekrītošā manta ir pietiekamā daudzumā. Otrkārt, nenodrošināto kreditoru pretenzijas pieteiktas uzaicinājumā norādītajā termiņā. Treškārt, parāds nenodrošinātajam kreditoram ietverts publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu. Izpildoties šiem nosacījumiem, nenodrošinātais kreditors var saņemt apmierinājumu.

Jau likumprojekta izstrādes laikā (pirms trešā lasījuma) bija neskaidrības par Civillikuma 416.panta otrās daļas saturu un tās praktisko realizāciju. Saeimas Juridiskās komisijas sēdēs problēmas tika identificētas, tomēr tās netika pietiekami rūpīgi izvērtētas.

2012.gada 27.novembra sēdē²⁹¹ Finanšu ministrijas pārstāve L.Vucēne norādīja, ka prasība pēc publiska dokumenta vai spēkā stājušās tiesas nolēmuma ir būtiska, lai valsts varētu būt droša, ka saistība ir patiesa un leģitīma.²⁹² Nenodrošinātais kreditors, kopš mantojuma atklāšanās brīža, var vērsties tiesā ar pieteikumu par juridiskā fakta konstatāciju.

Komisijas priekšsēdētāja deputāte Ilma Čepāne pārjautāja, vai likuma prasības mērķis ir novērst fiktīvu darījumu ar atpakaļejošiem datumiem iesniegšanu un apmierināšanu. Uz ko saņēma apstiprinošu atbildi no Finanšu ministrijas pārstāves L.Vucēnes.

²⁹¹ Saeimas Juridiskās komisijas 2012.gada 27.novembra sēdes audioieraksts.

²⁹² Sk. arī Finanšu ministrijas 2012.gada 19.jūlija vēstuli Nr.7-03/4735 par priekšlikumiem likumprojektam “Grozījumi Civillikumā” 3.lasījumam.

Arī Saeimas Juridiskā biroja vadītājs G.Kusiņš norādīja, ka valsts var atzīt tikai ticamas saistības, nevis privātas vienošanās, par kurām var pastāvēt šaubas. Sevišķās tiesāšanās kārtībā tiesa var konstatēt, vai privātā saistība ir spēkā esoša.

Komisijas loceklis deputāts G.Bērziņš jautāja, kas notiks, ja uzaicinājuma termiņā nebūs stājies spēkā tiesas nolēmums. Finanšu ministrijas pārstāve L.Vucēne atbildēja, ka zvērināts notārs var noteikt uzaicinājuma termiņu līdz pat gadam, līdz ar to laiks ir pietiekošs, lai sagādātu spēkā stājušos tiesas nolēmumu.

Komisijas locekle deputāte I.Cvetkova norādīja, ka šāda prasības neizskata sevišķās tiesāšanās kārtībā un tam ir iespējamās trīs tiesu instanču pārsūdzības. Finanšu ministrijas pārstāve L.Vucēne atbildēja, ka doma ir par sevišķās tiesāšanās kārtību par juridiskā fakta konstatāciju. Arī Saeimas Juridiskā biroja vadītājs G.Kusiņš norādīja, ka tā būs sevišķās tiesāšanās kārtība par juridiskā fakta konstatāciju, noskaidrojot, vai privātā saistība ir spēkā esoša.

Komisijas priekšsēdētāja deputāte I.Čepāne izteicās, ka labi ir domāts, bet nerodas pārlicība, ka no Civillikuma 416.panta otrās daļas izriet sevišķās tiesāšanās kārtība.

Komisijas loceklis deputāte I.Cvetkova atkārtoti aicināja rūpīgi izvērtēt, kā saistības pamatotību atzīt sevišķā tiesāšanās kārtībā kā juridisku faktu. Arī Tieslietu ministrijas parlamentārais sekretārs A.Lūsis atzina, ka nav iespējams nepārprotami secināt, ka ir paredzēta sevišķās tiesāšanās kārtība. Likumprojekts būtu precizējams. Tieslietu ministrijas pārstāve I.Ilgaža norādīja, ka ministrija akceptēja, ka tā varētu būt sevišķās tiesāšanās kārtība, diemžēl likumprojekta izstrādē nebija pieaicināti tiesneši.

Saeimas Juridiskā biroja vadītājs G.Kusiņš atzina, ka termiņš “tiesas nolēmums” ietver gan sevišķo tiesāšanās kārtību, gan vispārējo kārtību. Nebūtu pareizi ietvert tikai sevišķās tiesāšanās kārtību, jo saistība var būt pierādīta arī vispārīgā kārtībā.

Komisijas loceklis deputāts G.Bērziņš norādīja, ka ir pilnīgi pareizi, ka valsts atzīst tikai publiskā aktā vai ar tiesas nolēmumu atzītas saistības. Tomēr ir jāsaprot, kā tiesā pierāda saistības pamatotību. Pastāv šaubas par sevišķās tiesāšanās kārtību. Ja ir vispārējā tiesāšanās kārtība, tad jāsaprot, kā sakrīt tiesas procesuālie un mantojuma pieņemšanas uzaicinājuma termiņi.

Saeimas Juridiskās komisijas 2012.gada 4.decembra sēdē²⁹³ turpinājās diskusijas. Saeimas Juridiskā biroja pārstāve D.Ose norādīja, ka nenodrošinātajiem kreditoriem jāvēršas

²⁹³ Saeimas Juridiskās komisijas 2012.gada 4.decembra sēdes audioieraksts.

tiesā, lai saņemtu saistību atzīšanu, kas notiek sevišķās tiesāšanās kārtībā, konstatējot juridisko faktu. Tas ir viens ceļš. Ja rodas strīds, tad jautājums risināms prasības tiesvedības kārtībā.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore K.Zīle norādīja, ka arī sevišķās tiesāšanās kārtība ir laikietilpīga, turklāt tajā ir paredzēta pārsūdzības iespēja, un var būt tiesneši, kuri uzskatīs, ka šīs lietas skatāmas prasības tiesāšanās kārtībā. Visbeidzot, šādos gadījumos varētu rasties vēlme un vajadzība mantojuma masu pieaicināt lietā kā ieinteresēto personu, kas nozīmē, ka mantojuma masai jānodibina aizgādnība un bāriņtiesai jāieceļ aizgādnis. Šo darbību izpilde prasa ievērojamu laiku. Rezultātā pastāv liela varbūtība, ka beigsies uzaicinājuma termiņš un saistību dzēsīs. Risinājums varētu būt, ja kreditors varētu lūgt apturēt mantojuma lietu.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas tiesnese I.Krēvica norādīja, ka šī lieta var būt izskatīta sevišķās tiesāšanās kārtībā, ja vien ieinteresētā persona, kas var būt valsts vai mantojuma masas aizgādnis, piekrīt kreditora prasījumam. Ja nepiekrīt, tad lietā ir strīds par tiesībām un tā ir skatāma vispārējās tiesāšanās kārtībā.

Visbeidzot Saeimas Juridiskā biroja pārstāve D.Ose norādīja, ka uzaicinājumā norādītajā termiņā kreditors piesakās, bet pēc tam, kad noskaidrojas, ka ir izveidojies bezmantnieka mantas gadījums, zvērināts notārs konsultē par likuma prasībām un nenodrošinātajam kreditoram ir laiks, lai savas prasības pierādītu tiesā.

Ņemot vērā iepriekš minēto secināms, ka Civillikuma 416.pants neregulē mantošanas procesu, bet risina attiecības starp kreditoru un valsti gadījumos, kad mantojuma masa atzīta par bezmantnieka mantu. Valsts nemanto bezmantnieka mantu. Valsts tikai pārņem palikušo mantu un norēķinās ar kreditoriem saskaņā ar Civillikuma 416.panta otro daļu.²⁹⁴ Valsts izpilda publisko funkciju, pārņemot un pārvaldot bezmantnieka mantu. Sabiedrības interesēs ir nodrošināt, ka mantai ir īpašnieks un tā atrodas civiltiesiskajā apgrozījumā. Neesot nevienai privātpersonai (mantniekam), kurš vēlētos pārņemt mantojuma atstājēja tiesības un pienākumus, pamatoti, ka valsts pārņem un realizē šo mantu, cita starpā norēķinās ar kreditoriem.

Nav pielīdzināmas mantnieku un kreditoru attiecības, no vienas puses, un valsts un kreditora attiecības, no otras puses. Mantnieku un kreditora attiecības ir pašu ziņā un mantnieks ir ieinteresēts un viņam ir saprātīgas iespējas rūpīgi izvērtēt katra kreditora pretenzija īstumu un pamatotību. Bezmantnieku mantas gadījumā valstij šādas iespējas ir ierobežotas, un tiesiskuma princips liek ārpus tiesas vai tiesas procesā pārliecināties par

²⁹⁴ Zemgales apgabaltiesas Civillietu tiesas 2014.gada 14.janvāra spriedums lietā Nr.C06078213; Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas 2014.gada 15.aprīļa spriedums lietā Nr.C02020314.

kreditora pretenzijas īstumu. Samērojot sabiedrības un nenodrošināto kreditoru intereses, likumdevējam ir pamats izvirzīt speciālas prasības kreditora pretenzijām. Likumdevēja ieskatā valstij, atšķirībā no mantinieka, nav iespējas izvērtēt kreditora pretenzijas pamatotību, līdz ar to tika pieņemts regulējums, saskaņā ar kuru no bezmantinieku mantas kreditoru prasījumus apmierina bezstrīdus kārtībā.

Civillikuma 416.pants ir radīts tā, lai valsts, kura nav mantiniece, kā bezmantinieku jeb bezīpašnieka mantas pārvaldnieks būtu maksimāli pasīvs. Mantinieki, atšķirībā no valsts, grib un spēj būt aktīvi savu interešu aizstāvji. Likumdevējam ir rīcības brīvība izvēlēties bezstrīdus procesu, balstot kreditoru pretenziju apmierināšanu uz ticamām saistībām, vai arī, kļūstot aktīvam, pieņemot arī privātas saistības un vērtējot katras saistības ticamību. Tiesiskuma princips neļauj valstij apmierināt visa veida pretenzijas, nevērtējot to ticamību. Tāpēc pirmais variants ir pamatotāks, jo tas nodrošina procesa tiesiskumu un procesa un resursu izlietojuma efektivitāti. Tajā pašā laikā likumdevējam ir jārada kārtība, lai nenodrošinātie kreditori praktiski un reāli varētu izpildīt Civillikuma 416.panta prasības.

Jau Civillikuma 416.panta grozījumu izstrādē tika identificēta problēma, kura saistīta ar nenodrošināto kreditoru nepieciešamību apstiprināt saistību ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu.

Atklājoties mantojumam, nav zināms, vai lieta noslēgsies ar aktu par mantojuma lietas izbeigšanu un mantojamās mantas atzīšanu par bezmantinieku mantu, tajā skaitā būs vai nebūs vajadzīgi Civillikuma 416.panta otrajā daļā definētie dokumenti. Zvērināts notārs to konstatē tikai pēc uzaicinājuma termiņa beigām, pēc kurām kreditors nevar iesniegt pretenzijas, jo tās saskaņā ar Civillikuma 705.pantu ir dzēstas.

Aktu par mantojuma lietas izbeigšanu skaits gadā ir mazs salīdzinājumā ar mantojuma lietu skaitu:

	Mantojumu lietas	Akti par mantojuma lietas izbeigšanu	Proporcija, %
2017. (līdz 03.07.)	5 766	167	2,9
2016	11 502	316	2,7
2015	11 128	252	2,3
2014	10 641	222	2,1
2013	10 813	189	1,7

Notariāta likuma 297.pants nosaka, ka uzaicinājuma termiņš, ja likumā nav noteikts citādi, nosakāms pēc zvērināta notāra ieskatiem, tomēr tas nedrīkst būt īsāks par trim mēnešiem no uzaicinājuma publicēšanas dienas. Vairumā gadījumu mantojuma lietas pēc kreditora mantošanas iesniegumu tiek uzsāktas pēc Civillikuma 693.panta trešajā daļā noteiktā likumiskā termiņa beigām. Pie šiem apstākļiem zvērināti notāri visbiežāk uzaicinājuma termiņu nosaka 3-4 mēnešus.²⁹⁵ Turklāt termiņš tiek noteikts, nezinot, vai mantojuma masa tiks vai netiks atzīta par bezmantinieka mantu. Šāda konstrukcija rada potenciālu problēmu, ka līdz uzaicinājuma termiņa beigām praktisku iemeslu dēļ nav iespējams iesniegt spēkā stājušos tiesas nolēmumu.

Notariāta likuma 306.panta otrās daļas 6.punkts nosaka, ka notariālajā aktā par mantojuma lietas izbeigšanu norāda pieteiktās kreditoru pretenzijas atbilstoši Civillikuma 416.panta otrajā daļā noteiktajam.²⁹⁶ Pēc uzaicinājuma termiņa beigām zvērināts notārs, ne agrāk kā septiņas darbdienu pēc mantojuma pieņemšanas termiņa beigām,²⁹⁷ nekavējoties taisa aktu par mantojuma lietas izbeigšanu. Līdz ar to nenodrošinātajam kreditoram jau pretenziju iesniegšanas brīdī vai vēlākais uzaicinājuma termiņa beigās jābūt iesniegušam spēkā stājušos tiesas nolēmumu, jo zvērināts notārs taisa aktu par mantojuma lietas izbeigšanu, ja uzaicinājumā noteiktajā termiņā mantinieks nav pieteicies vai arī ir atraidījis mantojumu. Nenodrošinātajam kreditoram jātagādā spēkā stājušais tiesas nolēmums, vēl iepriekš nezinot, vai mantojuma masa pāries mantinieku īpašumā vai piekritīs valstij.

Tiesas procesa ilgums par faktu konstatēšanu, kuriem ir juridiska nozīme, rajona (pilsētas) tiesās ir vidēji ilgāks:²⁹⁸

Lietu izskatīšanas ilgums mēnešos ieskaitot	Līdz 3	3 - 6	6 - 12	12 - 18	18 - 24	24 - 30	30 - 36	36 un vairāk
2017 (līdz	19	39	44	3	1	1	0	0

²⁹⁵ Dati no Mantojuma reģistra.

²⁹⁶ Sk. arī Zemgales apgabaltiesas Civillietu kolēģijas 2014.gada 14.janvāra spriedumu lietā Nr.C06078213; Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2014.gada 26.maija spriedumu lietā Nr. C04156514.

²⁹⁷ Sk. Mantojuma lietu vešanas noteikumu 100.punktu.

²⁹⁸ Tiesu informācijas sistēmas dati. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&topmenuid=0&id=93

22.08.2017)								
2016	43	56	46	21	5	1	4	5
2015	50	74	47	14	8	1	1	0

Arī tiesas procesa ilgums par prasībām saistībā ar zaudējumu un parāda piedziņu rajona (pilsētas) tiesās ir vidēji ilgāks:²⁹⁹

Lietu izskatīšanas ilgums mēnešos ieskaitot	Līdz 3	3 - 6	6 - 12	12 - 18	18 - 24	24 - 30	30 - 36	36 un vairāk
2017 (līdz 22.08.2017)	1388	2944	3048	736	214	95	55	167
2016	2890	6321	5917	1600	514	205	133	466
2015	4062	7167	5606	1700	766	468	222	633

Civillikuma 416.pats neizšķir jautājumu par tiesāšanās kārtību. Tiesas nolēmums var būt taisīts gan vispārējā, gan speciālajā tiesāšanās kārtībā. Uzspiest vienu no veidiem nav pamata, jo tiesāšanās kārtība atkarīga no katra gadījuma apstākļiem.

Prasības tiesvedības kārtībā tiesa izšķir visus civiltiesiskos strīdus starp pusēm. Sevišķās tiesāšanās kārtībā tiesa izšķirt jautājumu par noteiktām personas tiesībām, lai arī nekāda tiesību aizskārums nav un tādēļ nav pamata strīdam, bet personai vajadzīgs apliecinājums, ka pastāv noteikti apstākļi, kas rada personai zināmas tiesības vai liedz viņai tās. Tādējādi sevišķās tiesāšanas kārtībā izskatāmajās lietās nav strīda par tiesībām.

Civilprocesa likuma 37.nodaļa nosaka juridiskā fakta konstatēšanas kārtību. Tiesa konstatē Civilprocesa likumā noteiktos faktus un citus faktus, kuriem ir juridiska nozīme, ja spēkā esošie normatīvie akti neparedz citādu kārtību to konstatēšanai. Tiesa izskata lietas par tādu faktu konstatēšanu, no kuriem atkarīga fizisko un juridisko personu mantisko un nemantisko tiesību rašanās, grozīšanās vai izbeigšanās. Juridisks fakts ir arī līguma noslēgšana

²⁹⁹Tiesu informācijas sistēmas dati.
https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&topmenuid=0&id=93

un saistības izpildīšana.³⁰⁰ Līdz ar to secināms, ka juridiskā faktu konstatēšanas kārtība ir piemērojama, lai konstatētu saistību starp nenodrošināto kreditoru un mantojuma atstājēju uz darījuma pamata. Tomēr ir tiesu prakse, kura noraida šādu iespēju. Aktā ir jānorāda arī kreditora pretenzijas summa, lai tiesu izpildītājs zinātu apmierināmās pretenzijas summas.³⁰¹ Parāda esība un apmērs (kā izrietošs no saistību tiesībām) ir pierādāms prasības tiesvedības kārtībā, nevis sevišķās tiesāšanās kārtībā, jo parāda pastāvēšanai ir nepieciešama parādnieka pastāvēšana, un kreditora prasījums vienmēr vērsts pret parādnieku. Likums paredz citādu kārtību parāda esamības fakta konstatēšanai, proti, kreditoram ceļot prasību pret parādnieku vai viņa tiesību un saistību pārņēmēju par parāda piedziņu, kura ietvaros arī tiek pierādīts parāda esamības fakts un parāda apmērs.³⁰² Līdz ar to nepietiek tikai ar saistības esības konstatāciju. Jākonstatē arī parāda apmērs un šāda veida prasība ir ceļama pret mantojuma masu vispārējā tiesvedības kārtībā. Turklāt publiskā akta forma nodrošina ticamību saistības autentiskumam, tomēr nenodrošina īstumu par apmēru. Tas nav bezstrīdus jautājums, tāpēc būtu jāvērsas vispārīgā kārtībā pret mantojuma masu, jo par saistības izpildīto un neizpildīto daļu var pastāvēt strīds.

Līdz ar to spēkā esošais tiesiskais regulējums nepietiekoši aizsargā nenodrošināto kreditoru tiesības situācijā, ja mantojumam atstājējam nav mantinieku un mantojums tiek atzīts par bezmantinieka mantu. Likumā noteiktā kārtība ir nepietiekami skaidra un saprotama, kā arī nenodrošina efektīvu kārtību, kā izpildīt Civillikuma 416.panta prasības.

2) *Ja konstatējami trūkumi esošajā regulējumā, kādi pilnveidojumi būtu nepieciešami nenodrošināto kreditoru aizsardzībai?*

Esošā tiesiskā regulējuma pamatproblēma ir, ka nenodrošinātajiem kreditoriem nav dots pietiekams laiks, lai izpildītu Civillikuma 416.panta otrās daļas prasības.

Saeimas Juridiskās komisijas 2012.gada 4.decembra sēdē³⁰³ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas Iveta Krēvica aicināja paredzēt, ka nenodrošinātiem kreditoriem jānodrošina iespēja vērsties tiesā pēc akta par mantojuma lietas izbeigšanu taisīšanas.

Nenodrošinātajiem kreditoriem jābūt pienākumam iesniegt pretenzijas uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā, tomēr nav samērīga prasība uz šo brīdi jau iesniegt spēkā stājušos tiesas nolēmumu. Praksē gadījumos, kuros tiek konstatēta

³⁰⁰ Civilprocesa likuma komentāri. II daļa (29.-60.¹ nodaļa). Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012., 259.lpp.

³⁰¹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2014.gada 26.maija spriedums lietā Nr. C04156514.

³⁰² Rēzeknes tiesas tiesneša 2013.gada 21.oktobra lēmums lietā Nr.3-10/0030.

³⁰³ Saeimas Juridiskās komisijas 2012.gada 4.decembra sēdes audioieraksts.

bezmantinieku manta, mantojuma lieta parasti tiek uzsākta pēc kreditoru iniciatīvas, tāpēc kreditoram ir pamatots iemesls pieļaut, ka mantinieku nav, vai arī viņi mantojumu nepieņems. Tādēļ par samērīgu būtu atzīstama prasība, lai uzaicinājuma termiņā tiktu iesniegts tiesas paziņojums, ka tiesā pieņemta izskatīšanai kreditora prasība vai pieteikums sevišķās tiesāšanas kārtībā.

Tiesību aizsardzībai tiks nodrošināti pienācīgi aizsardzības mehānismi. Veicamās darbības nav nesamērīgas privātpersonām un tiesas noslodzi būtiski nemainīs. Piem., 2016.gadā rajona (pilsētas) tiesas ierosināja 37 672 civillietas. Ja pieņem, ka visās bezmantinieku lietās, kopskaitā 316, ir nepieciešamība saņemt tiesas nolēmumu, tad tiesas pieaugums nebūtu pat pus procents.

Nebūtu samērīgi normatīvajos aktos paredzēt zvērināta notāra pienākumu pēc šāda tiesas paziņojuma saņemšanas apturēt lietvedību mantojuma lietā (kā to pēdējās gribas rīkojuma akta apstrīdēšanas gadījumā paredz Notariāta likuma 282.pants un Mantojuma lietu vešanas noteikumu 101.punkts), jo šādā veidā tiktu kavēta nodrošināto (piem., hipotekāro) kreditoru prasījumu apmierināšana. Ar ķīlu nodrošinātie prasījumi pēc to pirmtiesības apmierināmi pirmajā kārtā.³⁰⁴ Vienlaikus būtu iespējams paredzēt, ka zvērināts tiesu izpildītājs pēc tam, kad apmierināti ar ķīlu nodrošinātie prasījumi, pāri palikušos līdzekļus (ja tādi ir) nepārskaita valstij, bet uzglabā līdz tiesas nolēmuma taisīšanas dienai un atbilstoši šim nolēmumam pārskaita kreditoram. Šāds pienākums zvērinātam tiesu izpildītājam nebūtu neparasts. Civilprocesa likuma 628.panta 2.¹ daļa jau šobrīd paredz naudas uzglabāšanu tiesu izpildītāja depozīta kontā Valsts kasē līdz noteiktu dokumentu saņemšanai.

Šāda regulējuma ieviešanai Notariāta likuma 306.panta pirmā daļa būtu papildināma ar 6.¹ punktu, kas paredzētu, ka notariālajā aktā par mantojuma lietas izbeigšanu norāda to kreditoru pretenzijas, kas uzaicinājuma termiņā iesnieguši tiesas paziņojumu par to, ka izskatīšanai pieņemta viņu prasība vai pieteikums. Tāpat būtu grozāmi Ministru kabineta 2013.gada 2.jūlija noteikumi Nr.364 "Noteikumi par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību ar bezmantinieku mantu", paredzot iepriekš minēto kārtību.

H.2. Nodrošinātie kreditori

1) Kā būtu interpretējams Civillikuma 416. panta otrās daļas regulējums kopsakarā ar Civillikuma 705. panta otrās daļas regulējumu, proti, vai nodrošinātajiem kreditoriem, lai to prasījumi tiktu atzīti un apmierināti situācijā, kad mantojamu atstājējam nav

³⁰⁴ Ministru kabineta 2013.gada 2.jūlija noteikumu Nr.364 "Noteikumi par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību ar bezmantinieku mantu" 123.punkts. Latvijas Vēstnesis, 2013.gada 23.jūlijs, Nr.141 (4947).

mantinieku, ir jāpiesakās zvērinātam notāram uzaicinājumā noteiktajā termiņā vai tomēr, ievērojot Civillikuma 416. panta otrās daļas uz Zemesgrāmatu likuma 1. panta regulējumu, šādu kreditoru prasījumiem piemīt publiskā ticamība un šādi prasījumi ir atzīstami pat bez kreditora pretenzijas iesniegšanas?

Mantojuma lietas kārtošana ir nošķirama no valstij piekrītošās bezmantinieku mantas realizācijas, tajā skaitā kreditora prasījumu apmierināšanas. Kreditora pienākums iesniegt pretenzijas pastāv mantojuma lietas kārtšanas stadijā. Šo jautājumu regulē Civillikuma 705.pants.

Civillikuma 416. panta otrā daļa tikai definē to, kādām ir jābūt saistībām, lai valsts bezstrīdus procesā varētu uzskatīt tās par ticamām, un tāpēc valsts atzīst un atbild par tām. Šai tiesību normai nevajadzētu paredzēt izņēmumus un dublēt noteikumus, kas nosaka kreditora pienākumu iesniegt savas pretenzijas mantojuma lietā. Kreditoriem, pirms uzaicinājumā norādītā termiņa, nav iespējams zināt, vai mantojuma lieta noslēgsies ar aktu par mantojuma lietas izbeigšanu un mantas piekrišanu valstij, tādējādi Civillikuma 416. panta otrās daļas piemērošanu attiecībā uz sevi.

Likumdevējs nešķiro kreditorus pēc tā, vai prasījums pret mantojuma atstājēju ir nodrošināts ar hipotēku vai komercķīlu (sk. C.3 sadaļu). Finanšu ministrija norāda, ka Civillikuma 705. panta otrā daļa paredz, ka uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā nepieteiktās kreditoru pretenzijas dzēš, izdodot mantojuma apliecību vai taisot aktu par mantojuma lietas izbeigšanu. Civillikuma 416. panta otrajā daļā minētais attiecas uz to, kuri parādi tiks segti no bezmantinieka mantas atsavināšanas rezultātā iegūtajiem līdzekļiem.³⁰⁵

Tajā pašā laikā secināms, ka Civillikuma 416. panta otrā daļa formulēta neskaidri un tā vārdiskā izteiksme ir pretrunā Civillikuma 705.panta otrajai daļai. Ja pieņem, ka Civillikuma 705.panta otrā daļa ir vispārīga norma, kura attiecas uz visiem gadījumiem, un visiem kreditoriem, tajā skaitā ar hipotēku vai komercķīlu nodrošinātiem, ir jāpiesakās uzaicinājuma termiņā, tad jāsecina, ka saskaņā ar Civillikuma 416.pantu valsts atzīst parādus, kuri saskaņā ar 705.panta otro daļu dzēsti. Civillikuma 416.panta otrā daļa nosaka, ka valsts atzīst parādus, kuri nodrošināti ar hipotēku vai komercķīlu, kā arī tos parādus, kuri pieteikti kā kreditoru pretenzijas mantojuma lietā zvērinātam notāram uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) norādītajā termiņā un ietverti publiskā aktā vai saistībā, kas atzīta ar spēkā stājušos tiesas nolēmumu.

³⁰⁵ Vucēne L. Ko darīt, ja mantai nav mantinieku? 2013.gada 25.novembra publikācija. Pieejama: http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/fm_ekspertu_viedokli/47433-ko-darit-ja-mantai-nav-mantinieku

Ņemot vērā iepriekš minēto Civillikuma 416. panta otrās daļa pašreiz būtu interpretējama sistēmiski ar Civillikuma 705.panta otro daļu un tajā ietvertu likumdevēja gribu. Augstākā tiesa ir atzinusi, ka ar Civillikuma 416. un 705.panta grozījumiem tika atjaunota preklūzija – sevišķs nosacījums, ka kreditoru, kas uzaicinājuma termiņā nebūs pieteicis savas tiesības vai prasības uz atstāto mantojumu, atzīs par tādu, kas zaudējis šīs tiesības vai atteicies no iebildumiem.³⁰⁶

2) *Vai attiecībā uz nodrošināto kreditoru tiesību īstenošanu būtu nepieciešami kādi papildinājumi spēkā esošajā regulējumā, tajā skaitā, Civillikuma 416. vai 705. pantā?*

Attiecībā uz nodrošināto kreditoru tiesību īstenošanu būtu nepieciešami grozījumi spēkā esošajā regulējumā (sk. C.3 sadaļu). Turklāt šobrīd kreditoram ir iespējams apmierināt savus prasījumu reģistrētās hipotēkas, komercķīlas vai aizdevuma līgumā norādītās summas apmērā, jo (atšķirībā no mantinieka) ne Valsts ieņēmumu dienests, ne cita valsts institūcija neizvērtē reālo parāda apmēru. Pastāv risks, ka kreditors saņem dubultu apmierinājumu.

H.3. Juridiskās personas likvidācija

1) *Kā interpretējams Civillikuma 417.panta regulējums? Vai nepieciešams precizēt vai pilnveidot Civillikuma 417.pantā iekļauto tiesisko regulējumu?*

Civillikuma 417.pants nosaka, ka manta, kas paliek pēc juridisku personu izbeigšanās, izņemot peļņas sabiedrības, pielīdzināma bezmantinieku mantai un piekrīt valstij, ja likums, to dibināšanas akts vai statūti nenosaka citādi.

Civillikuma 417.panta redakcija nav grozīta un ir spēkā jau kopš 1992.gada, kad atjaunoja Civillikumu.

Civillikuma 417.pants ir attiecināms tikai uz juridiskām personām, tomēr nav attiecināms uz visām juridiskām personām. Likums aptver noteikta veida juridiskās personas. Nepārprotams izņēmums ir attiecināts uz peļņas sabiedrībām. Līdz ar to manta, kas paliek pēc peļņas sabiedrības izbeigšanās, nav pielīdzināma bezmantinieku mantai. Visu pārējo juridisko personu manta var piekrist valstij. Arī tiesību doktrīnā norādīts, ka Civillikuma 417.panta nosacījumi nav attiecināmi uz uzņēmēj sabiedrībām jebkurā formā, bet attiecināmi uz bezpeļņas organizācijām, sabiedriskām (politiskām) organizācijām, reliģiskām organizācijām u.c.³⁰⁷ Līdz ar to Civillikums neparedz un nenosaka, ka peļņas sabiedrības manta var kļūt par

³⁰⁶ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 26.05.2017. spriedums lietā Nr.SKC-168/2017.

³⁰⁷ Gencs Z., Krauze R. Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 46.lpp.

bezmantnieka mantu un piekrist valstij.

Tiesību doktrīnā jēdziens “peļņas sabiedrības” skaidrotas kā uzņēmēj sabiedrības jebkurā formā. Civillikuma 417.pants nenorāda uz kādu no sabiedrības formām, bet kritērijs ir tas, vai juridiskas personas darbība saistīta ar peļņas gūšanu.³⁰⁸ Saskaņā ar Komerclikumu Latvijā komercdarbības veicējus kā juridiskas personas reģistrē Komercreģistrā, un formas ir SIA, AS, pilnsabiedrība, komandītsabiedrība, zvejnieka saimniecība, zemnieku saimniecība, individuālais (ģimenes) uzņēmums un kooperatīva sabiedrība. Individuālais (ģimenes) uzņēmums, zemnieka un zvejnieka saimniecība tiek uzskatīti par tiesību subjektiem ar juridiskas personas tiesībām.

Līdz ar to Civillikuma 417.pants neattiecas uz iepriekš minētajiem subjektiem, bet attiecas uz pārējām juridiskām personām, piem., politiskas partijas un partiju apvienības,³⁰⁹ biedrības un nodibinājumi,³¹⁰ sabiedriskas organizācijas, kuru mērķim nedrīkst būt peļņas gūšanas, kā arī saimnieciskās darbības nolūks un raksturs.³¹¹

Turklāt Civillikuma 417.pantā subjektu loks tiek sašaurināts ar vēl vienu kritēriju. Likumā, dibināšanas aktā vai statūtos var būt noteikta prioritāte attiecībā pret Civillikuma 417.panta noteikumiem un šādā gadījumā mantu nepielīdzinās bezmantnieku mantai.³¹² Likumā, dibināšanas aktā vai statūtos jābūt skaidri noteiktai personai, kurai piekritīs manta juridiskās personās izbeigšanās gadījumā. Šajos gadījumos valstij manta nepiekrīt, jo tā nekļūst par bezīpašnieka mantu. Likumā, dibināšanas aktā vai statūtos ir jau paredzēta transmisija. Šāda konstrukcija ir pamatota, jo bezmantnieku mantas gadījumi nav paredzēti, lai valsts papildus gūtu ienākumus (mantu). Valsts iestājas tikai tajos gadījumos, ja manta ir palikusi bez īpašnieka un sabiedrības interesēs ir pārejas periodā apsaimniekot šo mantu un atgriezt civiltiesiskajā apgrozībā.

Saskaņā ar Komerclikuma 112.panta pirmo daļu pēc parādu nokārtošanas atlikušo sabiedrības mantu likvidatori sadala starp sabiedrības biedriem atbilstoši sabiedrības slēguma bilancē noteiktajām viņu ieguldījuma (kapitāla) daļām. Vienlaikus Komerclikuma 317.panta otrā un trešā daļa paredz, ka sabiedrības likvidācija nenotiek un komercreģistra iestāde pieņem lēmumu par sabiedrības izslēgšanu no komercreģistra, ja neviena sabiedrības likvidācijā ieinteresētā persona neiesniedz tiesai vai komercreģistra iestādei pieteikumu par likvidatora

³⁰⁸ Gencs Z., Krauze R. Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 46.lpp.

³⁰⁹ Politisko partiju likums. Latvijas Vēstnesis, 2006.gada 7.jūlijs, Nr.107 (3475).

³¹⁰ Biedrību un nodibinājumu likums. Latvijas Vēstnesis, 2003.gada 14.novembris, Nr.161 (2926).

³¹¹ Par sabiedriskajām organizācijām un to apvienībām. Ziņotājs, 1993.gada 14.janvāris, Nr.1/2.

³¹² Gencs Z., Krauze R. Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 46.lpp.

iecelšanu un sabiedrībai nav pasludināts maksātspējas process. Manta, kas palikusi pēc sabiedrības izslēgšanas no komercreģistra iepriekš minētajā kārtībā, pielīdzināma bezmantinieku mantai atbilstoši Civillikuma 417.panta noteikumiem.

Komerclikuma 317.panta otrā un trešā daļa iekļauta Komerclikumā ar 2012.gada 29.novembra likumu³¹³. Likumprojekta anotācijā norādīts, ka pēc sabiedrības darbības izbeigšanas lēmuma spēkā stāšanās tiek izdarīts ieraksts komercreģistrā par sabiedrības darbības izbeigšanu, tādējādi informējot trešās personas. Vienlaikus trešajām personām tiek dota iespēja aktīvi izrādīt interesi par subjekta likvidāciju, vai nu uzsākot sabiedrības likvidāciju Komerclikumā noteiktajā kārtībā (par likvidatora iecelšanu sk. skaidrojumu anotācijas sadaļā par sabiedrības darbības izbeigšanu, pamatojoties uz tiesas nolēmumu) vai arī iesniedzot maksātspējas pieteikumu. Ja ne viena, ne otra procedūra netiek uzsākta, sabiedrība tiek izslēgta no komercreģistra bez likvidācijas veikšanas. Savukārt, manta, kas palikusi pēc sabiedrības izslēgšanas no komercreģistra, tiek pielīdzināta bezmantinieka mantai un piekrīt valstij.³¹⁴

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka Civillikuma 417.pants nav saskaņots ar Komerclikuma 317.panta otro un trešo daļu. Arī tiesību doktrīnā uzsvērts, ja juridiska persona, kuras darbība nav saistīta ar peļņas gūšanu, izbeidz darbību un saskaņā ar Civillikuma 417.pantu manta pāriet valstij, valsts ir atbildīga par šīs juridiskās personas parādiem saskaņā ar Civillikuma 416.panta noteikumiem³¹⁵. Komerclikuma 317.panta otrajā un trešajā daļā paredzētā manta var tikt pielīdzināta bezmantinieku mantai, lai arī iepriekš minētās tiesību normas nerisina mantošanas jautājumus. Tomēr Komerclikuma 317.panta trešajā daļā sniegtā atsauce uz Civillikuma 417.pantu ir pārmērīgi vienkāršs risinājums un juridiski nepietiekami skaidrs. Komerclikuma 317.panta otrajā un trešajā daļā paredzēto mantu nevar pielīdzināt bezmantinieku mantai atbilstoši Civillikuma 417.panta noteikumiem, jo šā panta noteikumi nav attiecināmi uz peļņas sabiedrību mantu.

Civillikuma 417.pants ir grozāms, lai to saskaņotu ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem un terminoloģiju. Civillikuma 417.pantā būtu jāpaplašina to juridisko personu loks, uz kurām attiecas šīs tiesību normas noteikumi.

³¹³ Grozījumi Komerclikumā. Latvijas Vēstnesis, 2012.gada 19.decembris, Nr.199 (4802).

³¹⁴ Likumprojekta "Grozījumi Komerclikumā" materiāli. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/2C4E4C72616932DBC2257967003F6A8C?OpenDocument#t#a>

³¹⁵ Gencs Z., Krauze R. Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 46.lpp.

2) *Vai pielīdzinot pēc likvidētas juridiskās personas palikušu mantu bezmantinieku mantai (Komerclikuma 317. panta otrā un trešā daļa), uz šādu mantu ir attiecināmi Civillikuma 416. panta noteikumi vai tomēr ir nepieciešams paredzēt citu tiesisko regulējumu šādām situācijām?*

Komerclikuma 317.panta otrajā un trešajā daļā paredzētajā kārtībā manta kļūst par bezīpašnieka mantu līdz ar sabiedrības izslēgšanu no komercreģistra. Komerclikuma 317.panta otrajā daļā norādīts izņēmuma gadījums, kad likvidācija nav veicama. Sabiedrības likvidācija nenotiek un komercreģistra iestāde pieņem lēmumu par sabiedrības izslēgšanu no komercreģistra, ja neviena sabiedrības likvidācijā ieinteresētā persona neiesniedz tiesai vai komercreģistra iestādei pieteikumu par likvidatora iecelšanu un sabiedrībai nav pasludināts maksātnespējas process.

Saskaņā ar Komerclikuma 314.¹ panta trešo daļu komercreģistra iestādes vai nodokļu administrācijas lēmums par sabiedrības darbības izbeigšanu stājas spēkā viena mēneša laikā pēc tā paziņošanas sabiedrībai, ja lēmums nav likumā noteiktajā kārtībā apstrīdēts vai pārsūdzēts.

Komerclikuma 318.¹ panta trešā daļa paredz, ka komercreģistra iestāde pēc tam, kad komercreģistrā izdarīts ieraksts par sabiedrības darbības izbeigšanu, Komerclikuma 11.pantā noteiktajā kārtībā izsludina paziņojumu par sabiedrības darbības izbeigšanu. Paziņojumā uzaicina sabiedrības likvidācijā ieinteresētās personas viena mēneša laikā pēc tā publicēšanas dienas iesniegt komercreģistra iestādei pieteikumu par likvidatora iecelšanu. Tā paša panta ceturtnā daļa nosaka, ka pieteikumā sabiedrības likvidācijā ieinteresētā persona norāda Komerclikuma 8.pantā minētās ziņas par likvidatoru, kā arī kreditoru prasījumu pieteikšanas vietu. Saskaņā ar Komerclikuma 322.pantu likvidators piedzen parādus, pārdod sabiedrības mantu un apmierina kreditoru prasījumus. Savukārt saskaņā ar minētā likuma 323.pantu, ja likvidācijas gaitā atklājas, ka likvidējamās sabiedrības mantas nepietiek, lai apmierinātu visus pamatotos kreditoru prasījumus, likvidatoram ir pienākums iesniegt maksātnespējas pieteikumu likumā noteiktajā kārtībā. No minētajām tiesību normām izriet, ka gadījumā, ja sabiedrības darbība tiek izbeigta, nākamais loģiskais solis ir sabiedrības likvidācijas process un – nepieciešamības gadījumā – arī maksātnespējas process (ja ar likvidējamās sabiedrības mantu nepietiek, lai apmierinātu visus pamatotos kreditoru prasījumus). Minētie procesi ir vērsti uz sabiedrības kreditoru prasījumu apmierināšanu. No tā savukārt secināms, ka kārtība, kas paredz pirms sabiedrības izslēgšanas no komercreģistra dot laiku likvidācijā ieinteresētajām personām iesniegt pieteikumu par likvidatora iecelšanu, ir vērsta tieši uz kreditoru interešu aizsardzību. Ievērojot minēto, ir atzīstamas kreditoru tiesības iebilst pret

Uzņēmumu reģistra lēmumu par sabiedrības izslēgšanu no komercreģistra, ja tie uzskata, ka Uzņēmumu reģistrs lēmuma pieņemšanā nav ievērojis minēto kārtību (kura, kā minēts, vērsta tieši uz kreditoru interešu aizsardzību).³¹⁶

Līdz ar to pēc sabiedrības darbības izbeigšanas lēmuma spēkā stāšanās tiek izdarīts ieraksts komercreģistrā par sabiedrības darbības izbeigšanu, tādējādi informējot trešās personas. Vienlaikus trešajām personām tiek dota iespēja aktīvi izrādīt interesi par subjekta likvidāciju, vai nu uzsākot sabiedrības likvidāciju Komerclikumā noteiktajā kārtībā vai arī iesniedzot maksātnespējas pieteikumu. Ja ne viena, ne otra procedūra netiek uzsākta, sabiedrība tiek izslēgta no komercreģistra bez likvidācijas veikšanas. Savukārt, manta, kas palikusi pēc sabiedrības izslēgšanas no komercreģistra, tiek pielīdzināta bezmantinieka mantai un piekrīt valstij.³¹⁷

Pēc tam, kad manta piekrīt valstij, kreditora pretenzijas vairs nevar iesniegt un valsts nerisina jautājumu par to atzīšanu un apmierināšanu. Komerclikumā ir ietverta kārtība – likvidācijas vai maksātnespējas procesi, kuros kreditors var īstenot savas tiesības pirms mantas piekrišanas valstij. Ja tas netiek darīts, tad kā galīgs risinājums ir noteikta mantas piekrišana valstij.

Civillikuma 416.panta noteikumi un mērķis ir citāds. Manta kļūst par bezmantinieku mantu un piekrīt valstij. Pēc tam valstij ir pienākums norēķināties ar kreditoriem. Civillikuma 416.panta otrā daļa paredz nosacījumus, kādus prasījumus valsts atzīst un apmierina. Līdz ar to uz Komerclikuma 317.panta otrajā un trešajā daļā paredzēto gadījumu nav attiecināmi Civillikuma 416. panta noteikumi, un šādiem gadījumiem nepieciešams paredzēt citu tiesisko regulējumu. No Civillikuma 416. panta noteikumiem būtu pārņemami tikai nekustamo īpašumu un citas mantas reģistrācijas un noteikta veida mantas paturēšanas noteikumi.

3) Vai tiesisko seku ziņā (tajā skaitā, attiecībā uz kreditoru tiesību aizsardzību) būtu jāpastāv atšķirīgam tiesiskajam regulējumam atkarībā no tā, vai par bezmantinieka mantu tiek atzīta manta, kas palikusi pēc tādas fiziskas personas nāves, kurai nav mantinieku vai arī tāda manta, kas palikusi pāri pēc komercsabiedrības likvidācijas? Ja atbilde uz šo jautājumi ir pozitīva, lūgums norādīt, kādām būtu jābūt atšķirībām tiesisko seku ziņā un kādēļ?

³¹⁶ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2016.gada 19.aprīļa lēmums lietā Nr. SKA-903/2016.

³¹⁷ Likumprojekta "Grozījumi Komerclikumā" materiāli. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/2C4E4C72616932DBC2257967003F6A8C?OpenDocument#t#a>

Nav jāpastāv atšķirīgām tiesiskajām sekām attiecībā uz bezīpašnieka mantu. Neatkarīgi no tā, kādā kārtībā – mantošanas procesā vai komercsabiedrības likvidācijas procesā – bezīpašnieka manta piekrīt valstij. Abos gadījumos atšķiras valsts pienākumi un tiesības brīdī, kad manta tai piekrīt. Mantošanas procesā iegūtā bezmantinieku manta ir jāizmanto kreditoru pretenziju apmierināšanai, savukārt komercsabiedrības likvidācijas procesā iegūtā bezīpašnieka manta pilnībā paliek valsts īpašumā. Abos gadījumos būtu jābūt kopīgai mantas realizācijas kārtībai.

Notariāta likuma 306.panta 4.-7.daļa nosaka zvērināta tiesu izpildītāja un Valsts ieņēmumu dienesta kompetenci attiecībā uz bezmantinieka mantu. Šāda regulējuma nav komercsabiedrības likvidācijas gadījumā.

I MANTOJUMA MASAS MAKSĀTNESPĒJAS PROCESS

1) Lūdzam izvērtēt, vai pašreiz spēkā esošais regulējums ir pietiekams, lai risinātu situācijas, kad mantojuma masas pasīvi pārsniedz aktīvus? Vai Civillikums un/vai citi normatīvie akti būtu papildināmi ar speciālu regulējumu par mantojuma masas maksātnespēju?

Maksātnespējas likuma 4.pants nosaka, ka juridiskās personas maksātnespējas process ir tiesiska rakstura pasākumu kopums, kura ietvaros no parādnieka mantas tiek segti kreditoru prasījumi, lai veicinātu parādnieka saistību izpildi. Juridiskās personas maksātnespējas process tiek uzsākts ar dienu, kad tiesa ar nolēmumu pasludinājusi maksātnespējas procesu, un noris līdz dienai, kad tiesa pieņem lēmumu par maksātnespējas procesa izbeigšanu.

Maksātnespējas procesa uzdevums ir nodrošināt kreditora pretenziju apmierināšanu. Esošā kārtība un zvērināta tiesu izpildītāja rīcība ir tieši vērsta uz kreditora pretenziju apmierināšanu. Zināmā mērā jau šobrīd bezmantinieku mantas realizācijas procesā notiek darbības, kuras ir līdzīgas maksātnespējas procesam.

Civillikuma 382., 701. un 705.pants nosaka, ka mantojums ir kopība, kurā ietilpst visa kustamā un nekustamā manta, kā arī citiem atdodamās tiesības un saistības, kas mirušam vai par mirušu izsludinātam piederējušas viņa patiesās vai tiesiski pieņemamās nāves laikā. Arī prof. V.Bukovskis norāda, ka pēc mantojuma atstājēja paliek manta, kurā var ietilpt ne tikai reāli priekšmeti (kustama un nekustama manta), bet arī tiesības un pienākumi, kuri netiek dzēsti ar cilvēka nāvi.³¹⁸

Ar mantojuma pieņemšanu un iegūšanu visas mantojuma atstājēja tiesības un saistības, ciktāl tās neizbeidzas ar viņa personu, pāriet uz mantinieku. Ar mantojuma iegūšanu uz mantinieku pāriet, līdz ar mantojuma atstājēja tiesībām, arī visas viņa saistības, izņemot tīri personiskās. Saskaņā ar Civillikuma 707.pantu mantojuma atstājēja kreditoriem jāgriežas ar saviem prasījumiem pie mantinieka, kuram, ja no mantojuma nepietiek, jāsamaksā parādi no savas paša mantas. Līdz ar to Civillikums nosaka, ka mantošana notiek pēc universalsukcesijas principa, kas nozīmē, ka uz mantinieku pāriet visas mantojuma atstājēja tiesības un saistības. Mantiniekam jāsamaksā visi mantojuma atstājēja parādi, un gadījumā, ja atstātais mantojums ir nepietiekošs visu parādu samaksai, mantiniekam tie jāsamaksā ar sava paša līdzekļiem. Mantojuma atstājēja kreditoriem ir tiesība vērst piedziņu arī pret mantinieka paša mantu.³¹⁹ Kreditora prasības ir iespējams pilnībā apmierināt. Ja nav iespējams, tad rosināma mantinieka maksātnespēja.

³¹⁸ Bukovskis V. Cīvilprocesa mācību grāmata, Rīga: Autora izdevums, 1933, 695.lpp.

³¹⁹ Mīlans R. Inventara tiesība (Civillikuma 708.p.). Pašvaldības darbs, 1939, Nr.1, 3.lpp.

Vienlaikus Civillikuma 708. un 710.-711.pants paredz, ka no 707.pantā uzliktā pienākuma, atbildēt par mantojuma atstājēja parādiem ar savu paša mantu, mantinieks var atsvabināties, ja viņš izlieto inventāra tiesību, t. i. sastāda likumā noteiktā laikā visa mantojuma inventāru. Kamēr mantinieks sastāda inventāru, kreditori un legatāri nevar vērst pret viņu savus prasījumus, un viņu prasību noilguma tecējums pa visu uzaicinājumā noteikto termiņu apstājas. Mantinieks, kas pieņēmis mantojumu ar inventāra tiesību, atbild par mantojuma atstājēja parādiem un citiem prasījumiem pret to tikai šā mantojuma apmērā, un bez tam viņam ir tiesība atvilkt no tā vajadzīgās summas mantojuma atstājēja apbedīšanai, inventāra sastādīšanai un citiem tiesu izdevumiem. Viņa paša prasījumi neizbeidzas, bet tie nolīdzināmi no mantojuma pēc to priekšrocībām. Šajā gadījumā Civillikums neparedz tiesisko regulējumu situācijā, ja mantojuma masas pasīvi pārsniedz aktīvus.

Savukārt, ja uzaicinājumā (sludinājumā par mantojuma atklāšanos) noteiktajā termiņā mantinieks nav pieteicies vai arī ir atteicies no mantojuma, zvērināts notārs taisa aktu par mantojuma lietas izbeigšanu. Rezultātā manta piekrīt valstij. Zvērināts notārs nosūta zvērinātam tiesu izpildītājam notariālā akta par mantojuma lietas izbeigšanu izrakstu, ja mantojamās mantas sastāvā ietilpst nekustamais īpašums vai notariālajā aktā par mantojuma lietas izbeigšanu ir norādītas kreditoru pretenzijas.

Zvērināts tiesu izpildītājs atsavina mantu un no bezmantinieku mantas pārņemšanas un pārdošanas administrēšanas procesa ietvaros gūtajiem ienākumiem apmierina kreditoru pretenzijas. Turklāt saskaņā ar Civillikuma 416.panta piekto un septīto daļu valstij nozīmīgi bezmantinieku mantas sastāvā esošie objekti, tai skaitā kultūrvēsturiskie objekti, mākslas priekšmeti, dabas objekti, var tikt saglabāti valsts īpašumā. Ierakstot zemesgrāmatā valsts īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu, kas atzīts par bezmantinieka mantu, vienlaikus tiek dzēstas uz šo īpašumu ierakstītās parādu saistības, apgrūtinājumi un aizlieguma atzīmes.

Bezmantinieku mantas rezultātā iegūto ienākumu sadales kārtību (t.s. prasījumu kārtas) nosaka Ministru kabineta 2013. gada 2. jūlija noteikumu Nr. 364 „Noteikumi par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību ar bezmantinieku mantu” 120.-124.punkts. Ja pēc bezmantinieku mantas realizācijas un gūto ienākumu sadales šajos noteikumos noteiktajā kārtībā, paliek nesadalīti ienākumi no bezmantinieku mantas atsavināšanas, zvērināts tiesu izpildītājs tos ieskaita valsts pamatbudžeta ieņēmumu kontā Valsts kasē. Ja ir vairāki kreditori un ja no bezmantinieku mantas atsavināšanā un nekustamā īpašuma pārvaldīšanas laikā iegūtās summas nepietiek, lai pilnīgi apmierinātu visus prasījumus, zvērināts tiesu izpildītājs sastāda aprēķinu naudas sadalīšanai starp kreditoriem un izsniedz vai nosūta to viņiem un Valsts ieņēmumu dienestam. Līdz ar to var būt situācijas, kad kreditoru pretenziju apmērs pārsniedz

bezmantinieku mantas vērtību.

Atbilstoši pašreiz spēkā esošajam tiesiskajam regulējumam kreditoru pretenziju apmierināšana, ja mantojuma masas pasīvi pārsniedz aktīvus, noslēdzas ar zvērināta tiesu izpildītāja sastādītu aprēķinu naudas sadalīšanai starp kreditoriem. Civillikumā nav noteikts, vai kreditoru pretenziju daļa, kura netiek nosepta, dzēšas vai saglabājas. Tāpēc Civillikuma 416.pantu vajadzētu papildināt ar noteikumu, ka kreditoru pretenzijas tiek dzēstas pilnībā vai daļā, ja valstij piekrītošās bezmantinieku mantas nepietiek to apmierināšanai.

Tomēr jāņem vērā, ka saskaņā ar Civillikuma 383.pantu mantojums ir juridiska persona uz likuma pamata. Mantojums pēc mantojuma atklāšanās ir tiesību subjekts, kamēr mantojuma atstājēja vietā nav iestājies viņa tiesību pārņēmējs – mantinieks.³²⁰ Līdz ar to mantojuma masa kā juridiska persona izbeidzas līdz ar notariālo aktu par apstiprināšanu mantojuma tiesībās. Tāpat mantojuma masa kā juridiska persona izbeidzas līdz ar notariālo aktu par mantojuma lietas izbeigšanu, ar ko mantojamo mantu atzīst par bezmantinieku mantu. Civillikuma 416.pants nosaka, ka valstij piekrīt manta, nevis mantojuma masa. Tādējādi pēc notariālā akta par mantojuma lietas izbeigšanu mantojuma masa kā juridiska persona vairs nepastāv. Tāpēc bezmantinieku mantas gadījumā nav pamata runāt par tās maksātspējas procesu bezmantinieku mantas gadījumā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka ir iespējamās trīs tiesiskās situācijas: 1) mantinieki pieņem mantojumu un atbild kreditoriem arī ar savu mantu, 2) mantinieki pieņem mantojumu ar inventāra tiesību un 3) bezmantinieku manta piekrīt valstij, un zvērināts tiesu izpildītājs apmierina kreditora pretenzijas. Pašreiz spēkā esošais regulējums nav pietiekams iepriekš minētajā otrajā gadījumā, un attiecībā uz to Civillikums būtu papildināms ar regulējumu par mantojuma masas maksātspēju. Iepriekš minēto apstiprina ārvalstu prakse.

2) Kāda ir citu valstu (īpaši Igaunijas, Lietuvas, Vācijas, Šveices, Francijas) pieredze saistībā ar mantojuma masas maksātspēju?

Igaunijā Mantošanas likuma nodaļā (130.-146.pants) par mantinieku tiesībām un pienākumiem, kā arī atbildību par mantojuma atstājēja saistībām, 130.pants nosaka, ka mantojuma pieņemšana nozīmē, ka mantinieks pārņem visas mantojuma atstājēja tiesības un pienākumus, izņemot personīgās tiesības un likumā noteiktās tiesības, kuras nepāriet no vienas uz otru personu. Mantniekam ir pienākums izpildīt mantojuma atstājēja visas saistības. Ja mantojuma manta ir nepietiekamā daudzumā, tad mantniekam saistību izpildīšanā jāizmanto

³²⁰ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktisks komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 20.lpp.; Gencs Z., Krauze R. Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 16.lpp.

sava personīgā manta, ja vien mantinieks pēc inventāra saraksta sastādīšanas izpildījis saistības likumā noteiktajā kārtībā, mantojuma masa pasludināta par bankrotējušu vai bankrota procedūra pārtraukta, atceļot saistības bez bankrota procedūras. Līdz ar to, ja mantinieks negrib izpildīt saistības no savas mantas, tad viņam ir jā sastāda inventāra saraksts un jārosina maksātnespējas process.

Mantošanas likuma 135.pants dod tiesības mantiniekam pieprasīt inventāra saraksta sastādīšanu, tādējādi atliekot saistību izpildi līdz inventāra saraksta sastādīšanai. Tā paša likuma 136.pants nosaka obligātus inventāra saraksta sastādīšanas gadījumus. Saskaņā ar 143.pantu, pēc inventāra saraksta sastādīšanas, mantinieks atbild kreditoriem tikai mantojuma masas apmērā.

Mantošanas likuma 142.pants nosaka kārtību, kādā kreditora pretenzijas tiek apmierinātas pēc inventāra saraksta sastādīšanas. Šī tiesību norma nosaka arī to, ja mantojuma manta ir nepietiekamā daudzumā, lai apmierinātu visas pieteiktās kreditora pretenzijas un mantinieks atsakās tās apmierināt no savas mantas, tad no mantojuma aizgādņa vai mantnieka tiek prasīts nekavējoties iesniegt pieteikumu par mantojuma masas atzīšanu par maksātnespējīgu (bankrotējušu).

Maksātnespējas procedūru nosaka Maksātnespējas likums³²¹, cita starpā 9.panta otrā daļa un 10.panta 3.¹ daļa nosaka, ka parādnieka nāves gadījumā, maksātnespējas pieteikumu pret mantojuma masu var iesniegt parādnieka mantinieks, testamenta izpildītājs vai mantojuma aizgādnis. Līdz ar to vispārīgā maksātnespējas kārtībā mantojuma masa kā juridiska persona tiek atzīta par maksātnespējīgu, un iespēju robežās tiek apmierinātas kreditora pretenzijas.

Lietuvā Civilkodeksa 6.nodaļa paredz noteikumus par atbildību saistībā ar mantojuma atstājēja parādiem (5.50.-5.67.pants). Civilkodeksa 5.55.panta pirmā daļa nosaka, ka gadījumā kad mantojamais īpašums ir privāts (personisks) uzņēmums, vai lauku saimniecība vai arī mantas atstājēja parādi pārsniedz mantojamās mantas kopējo vērtību, mantinieks, pēc mantojuma pieņemšanas var lūgt tiesu mantojuma atvēršanas vietā nozīmēt mantojamās mantas administratoru un lemt par mantojamās mantas izsoli vai uzsākt bankrota procedūru. Šajā gadījumā mantas atstājēja parādi tiek nomaksāti tikai atstātās mantas apjomā.

Saskaņā ar 5.52.pantu mantinieks atbild par mantojuma atstājēja parādiem ar visu savu mantu, izņemot Civilkodeksa noteiktajos gadījumos. Civilkodeksa 5.53.pants paredz, ja mantinieks manto ar inventāra tiesību, tad viņš atbild tikai mantojuma masas apmērā. Ja no

³²¹Bankruptcy Act. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikogu/act/510072017001/consolide>

vairākiem mantiniekiem viens izmanto inventāra tiesību, tad uzskatāms, ka arī pārējie manto šādā veidā.

Lietuvas Notāru padome norāda, ka praksē mantinieki lūdz iecelt mantojuma aizgādni, tomēr tai nav informācijas, ka kāds mantinieks būtu lūdzis mantojuma masas maksātspēju. Līdz ar to mantojuma masas maksātspēja ir tiesiski iespējama, tomēr praksē netiek plaši izmantota.

Vācijā Civilkodeksa 1967.pants nosaka, ka mantinieki ir atbildīgi par mantojuma masas saistībām. Ja mantinieks pieņem mantojumu, viņi pēc būtības "iekāpj mantas atstājēja kurpēs", pārņemot mantas atstājēja juridisko atbildību. Tas nozīmē, ka mantinieki pārņem arī mantas atstājēja parādus un pēc būtības ar nu jau savu mantu ir atbildīgi par šo parādu dzēšanu.

Savukārt Civilkodeksa 1975.-1992.pants nosaka mantinieku atbildības ierobežojumus, tajā skaitā mantojuma masas maksātspēju. Mantiniekiem ir iespēja ierobežot savu atbildību attiecībā uz mantotajiem parādiem tādā apmērā kā to nosaka jēdziens "juridiskais īpašums" (*Erbmasse*). Tas nozīmē, ka kreditori, kuriem aizgājējs bijis parādā, var pieprasīt parāda apmaksu tikai no mantotā īpašuma. Mantinieka paša īpašums tādējādi tiek aizsargāts pret trešajām pusēm. Mantinieki šādu atbildības ierobežojumu var iegūt vienā no šiem veidiem: mantinieks var tiesai iesniegt lūgumu administrēt īpašumu kreditoru vārdā, vai arī mantinieks var lūgt uzsākt īpašuma maksātspējas procesu, iesniedzot pieteikumu vietējai, kompetentajai maksātspējas tiesai.

Ja mantinieki nevēlas, lai uzrastos vēl kādi negaidīti kreditori, viss kas viņiem jādara ir jāpiesaka publiskās paziņošanas procedūra (*Aufgebotsverfahren*). Tas izdarāms, mantiniekiem iesniedzot pieteikumu tiesai, un kreditoriem noteiktā laika periodā jāinformē tiesa par viņiem pienākošos parāda apjomu. Ja kreditori laikā nepiesakās, viņu prasības tiek apmierinātas atlikušā mantojuma apmērā. Publiskās paziņošanas procedūra arī palīdz mantiniekiem saprast vai ir pamats īpašuma administrēšanas vai maksātspējas procesa uzsākšanai.

Saskaņā ar 1975.pantu mantinieka atbildība par mantojuma atstājēja parādiem ir ierobežota ar mantojuma masas vērtību, ja tiek iecelts mantojuma aizgādnis kreditora pretenziju apmierināšanai vai iniciēts mantojuma masas maksātspējas process. Civilkodeksa 1980.pants atrunā mantojuma masas maksātspējas procesa ierosināšanas noteikumus. Ja mantiniekam kļūst zināms par mantojuma masas maksātspēju vai pārmērīgiem parādiem, tad viņam nekavējoties jārosina maksātspējas process. Ja mantinieks to nedara, tad viņam ir atbildība par kreditoriem radīto kaitējumu. Novērtējot mantojuma masas pietiekamību, netiek ņemti vērā legāti un testamenta novēlējumi. Nezināšana, kas rodas nolaidības dēļ, ir vienāda ar zināšanām par maksātspēju vai pārmērīgiem parādiem. Civilkodeksa 1981.pants paredz, ka

mantojuma masas aizgādību nosaka pēc mantojuma masas kreditora pieprasījuma, ja pastāv pamats uzskatīt, ka kreditora pretenzijas netiks apmierinātas mantinieka uzvedības vai finansiālā stāvokļa dēļ. Kreditors nav tiesīgs prasīt aizgādības nodibināšanu, ja kopš mantojuma pieņemšanas pagājuši divi gadi. Atbilstoši 1982.pantam, aizgādību nenodibina, ja mantojuma masas vērtība ir mazāka nekā aizgādības izdevumi. Mantojuma aizgādības nodibināšanas gadījumā mantinieks zaudē tiesības pārvaldīt un atsavināt mantojuma masu. Mantojuma aizgādības nodibināšanas gadījumā piemēro ar nepieciešamajām modifikācijām Maksātnespējas likuma 81. un 82.pantu (Civilkodeksa 1984.pants). Aizgādnis izmaksā mantiniekiem mantojumu, ja pirms tam ir apmierināti mantojuma masas kreditori. Izņēmuma gadījumos var izmaksāt ātrāk, bet tad kreditora prasījumi ir nodrošināmi. Saskaņā ar 1988.pantu mantojuma masas aizgādība izbeidzas ar maksātnespējas procesa uzsākšanu. Ja maksātnespējas process beidzas ar aktīvu sadali vai maksātnespējas plānu, tad mantinieku atbildība ir tāda, kāda ir noteikta Civilkodeksa 1973.pantā, modificētā veidā. Ja aizgādības vai maksātnespējas procesa uzsākšanas izmaksas ir lielākas nekā mantojuma masas vērtība vai aizgādība vai maksātnespējas process ir pārtraukts, tad mantinieks var atteikties apmierināt kreditoru tiktāl, ciktāl mantojums nav pietiekams (Civilkodeksa 1990.pants).

Šveicē Civilkodeksa 560.panta otrā un trešā daļa paredz, ka mantojuma pieņemšanas gadījumā mantojuma atstājēja parādi retrospektīvi kopš mantojuma atklāšanās kļūst par mantinieka personīgajiem parādiem.

Civilkodeksa 573.pants paredz, ja visi mantinieki atsakās no mantojuma, tad mantojuma masu likvidē maksātnespējas administrators. Ja likvidācijas procesā pēc kreditoru prasību apmierināšanas paliek pāri finanšu līdzekļi, tad tie tiek piešķirti mantiniekiem it kā viņi būtu pieņēmuši mantojumu.

Civilkodeksa 593.-597.pants nosaka mantojuma masas likvidāciju. Ikvienam mantiniekam ir tiesības pieprasīt mantojuma masas likvidāciju. Ja kāds mantinieks pieņem mantojumu, tad citiem mantiniekiem nav tiesības prasīt mantojuma masas likvidāciju. Likvidācijas gadījumā mantinieki ar savu mantu nav atbildīgi par mantojuma masas parādiem. Ja mantojuma atstājēja kreditoriem ir pamatoti iemesli uzskatīt, ka viņu prasības neapmierinās, tās nav apmierinātas vai netiek nodrošinātas pēc viņu lūguma, tad kreditors trīs mēnešu laikā no mantojuma atstājēja miršanas brīža vai testamenta nolasīšanas ir tiesīgs pieprasīt mantojuma masas likvidāciju. Likvidāciju īsteno kompetentā institūcija vai viens vai vairāki mantojuma masas aizgādņi. Likvidācija sākas ar inventāra saraksta sastādīšanu. Mantojuma masas aizgādņus uzrauga valsts institūcijas un mantinieki var iesniegt sūdzības par to rīcību. Likvidācijas procesā tiek izpildītas no mantojuma izrietošās saistības. Nekustamos īpašumus

atsavina publiskās izsolēs. Privātās izsolēs var atsavināt tikai ar visu mantinieku piekrišanu. Mantinieki var pieprasīt dažas vai visas lietas un naudu nodot viņiem, ja tās nav nepieciešamas likvidācijas procesā. Ja parādu apmērs pārsniedz mantojuma masas vērtību, tad likvidāciju veic maksātnespējas administrators saskaņā ar maksātnespējas likuma noteikumiem.

Francijā Civilkodekss neparedz speciālu regulējumu attiecībā uz mantojuma masas maksātnespēju. Ja mantinieks ir izdarījis izvēli par labu mantojuma pieņemšanai bez atrunām, daļa no mantojuma atstājēja īpašuma apvienojas ar viņējo. Parādi, kas saistīti ar mantojuma atstājēja personu, nevar pāriet mantinieka īpašumā (piem., mūža rentes parādi, kompensējoši maksājumi). Tāpat parādi, kas saistīti ar naudas summu novēlējumiem; parādi, kas nav zināmi likumīgu iemeslu dēļ (piem., ja mantojuma atstājējs tieši pirms nāves ir devis galvojumu); parāds smagi ietekmē viņa īpašumu, un ar nosacījumu, ka lūgums izteikts piecu mēnešu laikā kopš uzzināšanas par parādu; kolektīvās maksātnespējas procedūras parādi, kas pakļauti īpašam režīmam. Turklāt ir iespējams tiesā panākt īpašumu nošķiršanu starp profesionālajiem kreditoriem un personīgajiem kreditoriem. Tiek uzskatīts, ka nebūtu taisnīgi, ja attiecībā uz mantojuma mantu mantojuma kreditoru dublētu mantinieka personīgais kreditors. Līdz ar to ikviens mantojuma kreditors var lūgt tiesai īpašumu nošķiršanu, lai viņam prioritāri samaksātu no aktīva, kas attiecas uz viņu. Kreditors tādējādi varēs veikt nodrošināšanas pasākumus, un viņam it īpaši būs nekustamo īpašumu tālākpārdošanas tiesības (kas jebkādu atsavināšanu padara sarežģītāku). Šī privilēģija jālūdz divu gadu laikā pēc mantojuma atklāšanās. Savukārt attiecībā uz nekustamajiem īpašumiem lūgumu var izteikt, kamēr nekustamais īpašums ir mantinieka valdījumā (tomēr praksē kreditoram jārikojas ātri).

Ja notiek mantojuma pieņemšana mantojuma aktīva apmērā ar inventāra tiesību, īpašumu nošķiršana tiek veikta automātiski. Līdz ar to uz mantinieku attiecas *intra vires successionis* (viņam ir pienākums nomaksāt mantojuma pasīvu tikai tādā mērā, kādā viņš saņem), un viņam būs jāinformē tiesa par visu to, ko viņš lemj darīt mantojuma pārvaldīšanas ietvaros. Savukārt kreditoram jāpaziņo par savu prasījumu 15 mēnešu laikā pēc mantojuma atklāšanās. Kreditoriem tiek maksāts likumā paredzētajā secībā – vispirms kreditoriem, kuriem ir garantijas, pēc tam – nenodrošinātajiem kreditoriem.

Polijā Civilkodeksa 922.pants nosaka, ka mantiniekiem pāriet mantojuma atstājēja īpašumtiesības un saistības līdz ar mantojuma atstājēja nāvi. Saskaņā ar 1012.pantu mantinieki var pieņemt mantojumu, neierobežojot atbildību par mantojuma atstājēja parādiem, vai to ierobežojot ar inventāra tiesību, vai atsakoties no mantojuma pilnībā. Civilkodeksa 1030.-1034.pants nosaka atbildību par mantojuma atstājēja parādiem. Līdz mantojuma pieņemšanai mantinieks ir atbildīgs par mantojuma atstājēja parādiem tikai ar mantojuma masu, savukārt

pēc pieņemšanas mantinieks atbild arī ar savu mantu. Inventāra tiesības izmantošana ļauj ierobežot atbildību mantojuma masas apmērā. Tomēr Civilkodeksā nav speciāla regulējuma par mantojuma masas maksātspēju.

Krievijas Civilkodekss, Ukrainas Civilkodekss, Ungārijas Civilkodeksa un Spānijas Civilkodekss nenosaka noteikumus par mantojuma masas maksātspēju.

Nīderlandē Civilkodeksa 4:202.-4:226.pants nosaka mantojuma masas likvidācijas noteikumus. Ja mantojuma masas pasīvi pārsniedz aktīvus vai mantinieki nespēj vai negrib maksāt uz mantojumu guļošos parādus, tad tiesa ieceļ likvidatoru.³²² Mantojuma masa tiek likvidēta:

- A. Ja to apstiprina viens vai vairāki mantinieki un tiek pieprasīta inventāra saraksta sastādīšana, jo mantojuma vērtība ir mazāka par parādiem, ja vien mantojuma aizgādnis (izpildītājs) ir pilnvarots apmierināt parādus un izpildīt novēlējumus un viņš spēj pārliecināt par mantojuma pietiekamību parādu apmierināšanai; strīdu par šo jautājumu izšķir tiesa.
- B. Ja tiesa ieceļ likvidatoru.

Kad viens vai vairāki mantinieki pieņem mantojumu ar inventāra tiesību, tiesa ieceļ likvidatoru:

- a) pēc mantinieka pieprasījuma;
- b) pēc ieinteresētās personas vai prokurora pieprasījuma, ja mantojuma aizgādnis nopietni nepilda vai nepareizi pilda savus pienākumus, parādu apmērs pārsniedz mantojuma vērtību vai mantojuma sadale uzsākta pirms tā likvidācijas.

Civilkodekss nosaka arī to, ja mantojums nav pieņemts ar inventāra tiesību, tiesa ieceļ likvidatoru:

- a) pēc ieinteresētās personas vai prokurora pieprasījuma, ja vispār nav mantinieku, nav pilnīgas pārliecības, ka ir mantinieki, vai nav mantojuma aizgādņa un zināmie mantinieki rīkojas pasīvi attiecībā uz mantojumu;
- b) pēc kreditora pieprasījuma, ja mantojuma sadale uzsākta pirms parādu apmierināšanas vai pastāv pamats domāt, ka kreditora prasības pilnībā vai daļēji netiks apmierinātas saprātīgā termiņā, kā arī mantojums ir nepietiekams, nepienācīgi pārvaldīts vai likvidēts, vai cits kreditors jau gūst apmierinājumu no mantojuma;

³²² Reinhartz B.E. Recent Changes in the Law of Succession in the Netherlands: On the Road towards a European Law of Succession? Vol. 11.1 ELECTRONIC JOURNAL OF COMPARATIVE LAW, (May 2007), p.12. Pieejams: <http://www.ejcl.org/111/article111-17.pdf>

- c) pēc viena vai vairāku kreditoru pieprasījuma, ja mantinieka vai testamenta izpildītāja rīcība nopietni apdraud kreditoru intereses.

Visbeidzot Civilkodekss nosaka arī to, ja mantinieks nepieņem mantojumu, un šāds lēmums acīmredzami ietekmē mantinieka kreditora intereses, tad tiesa pēc kreditora lūguma var nolemt par mantojuma masas likvidāciju un likvidatora iecelšanu šo kreditoru interesēs.

Tiesa var iecelt mantinieku (piem., ja tas pieņēmis mantojumu ar inventāra tiesību), testamenta izpildītāju vai citu personu par likvidatoru. Ja iecel vairākus likvidatorus, tad katrs darbojas patstāvīgi, ja vien tiesa uzreiz vai vēlāk nav noteikusi katra atbildības jomas. Likvidatoram ir tiesības uz tiesas noteikto atlīdzību. Tiesa atceļ likvidatoru no amata pēc paša likvidatora lūguma vai, esot nopietniem iemesliem, pēc cita likvidatora, mantinieka, kreditora vai prokurora lūguma, kā arī pēc savas iniciatīvas. Civilkodekss paredz, ka iecelšanas brīdī vai vēlāk tiesa var nozīmēt speciālu tiesnesi, kurš uzrauga likvidatora rīcību.

Civilkodekss nosaka likvidatora pienākumus. Tā pienākums ir pārvaldīt un likvidēt mantojuma masu kā rūpīgam saimniekam. Likvidācijas procesā likvidators pārstāv mantiniekus. Bez likvidatora vai tiesas piekrišanas mantiniekam nav tiesības atsavināt mantojuma mantu. Likvidatoram nekavējoties ir jā sastāda mantojuma inventāra un parādu sarakstu. Inventāra saraksts ir glabājams pie notāra vai tiesā, lai kreditori un mantinieki ar to var iepazīties. Likvidatoram iespēju robežās jā konsultējas ar mantiniekiem, kuri īpašumu atsavināmi vispirms un kādā veidā. Strīdus izšķir tiesa.